

UNIVERSITETET I STAVANGER

Håpet om et verdig liv etter løslatelsen

**En kvalitativ studie av brukermedvirkning
og rehabiliteringstilbud for sedelighetsdømte**

Master i Sosialfag

Jorunn Molvær

Kandidat nr. 2309

November 2012

Forord

Dette er en studie som omhandler sedelighetsdømte i Åna fengsel – og i hvilken grad og på hvilken måte de får mulighet til aktiv medvirkning når det gjelder rehabiliteringsarbeidet og tilrettelegging for livet etter straffegjennomføringen.

Det har vært spennende, utfordrende og lærerikt for meg å arbeide med denne oppgaven. Det har også vært krevende på mange måter. Det ligger en ekstra utfordringer i det å skulle forske på sine egne.

Først og fremst vil jeg takke innsatte og ansatte i Åna fengsel for at dere stilte dere til disposisjon som informanter, og ville dele opplevelser og erfaringer med meg. Uten deres bidrag hadde ikke masteroppgaven latt seg gjennomføre.

Jeg vil også takke fengselsleder Mette Grude for hennes ønske om å fokusere på sedelighetsdømte på grunn av at de har ”få tilbud” i forbindelse med straffegjennomføringen. Jeg håper arbeidet mitt kan være et nyttig innspill til positive endringer når det gjelder innholdet i soningen og rehabiliteringsarbeidet for denne målgruppen. Jeg vil også takke Mette og øvrige ansatte i Åna fengsel for at dere la forholdene til rette slik at studien kunne gjennomføres. En særlig takk til betjentene i vakta som tok i mot meg på en god måte, ordnet med kaffe og bidro til en fin ramme rundt intervjuene.

Jeg vil også rette en takk til ledelsen i Kriminalomsorgen region sørvest for at dere la forholdene til rette slik at jeg hadde mulighet for å gjennomføre dette omfattende arbeidet i tillegg til arbeidet mitt som rådgiver i regionadministrasjonen. Jeg vil også takke gode kolleger på regionadministrasjonen for fine samtaler, praktisk hjelp og moralsk støtte.

Sist men ikke minst vil jeg takke veilederen min, Anne Grete Jenssen. Dine innspill og konstruktive kommentarer har vært viktig for meg i arbeidet. De gode spørsmålene du har stilt har utfordret meg på min egen ”hjemmeblindhet” i forhold til feltet. Det har vært verdifullt. Det er lett å ta ting for gitt når en forsker på sine egne. Du har vært en tilgjengelig veileder, en god samtalepartner og en ”trygg havn” når ulike faser i arbeidet ble særlig utfordrende. Din støtte og positive tilbakemeldinger undervegs i arbeidet har vært av uvurderlig betydning.

Nå ser jeg fram til å kunne bruke mer tid sammen med barnebarn, øvrige familie og venner uten å ha dårlig samvittighet for alt jeg skulle – og burde ha gjort i arbeidet med masteroppgaven.

Stavanger, november 2012

Jorunn Molvær

Sammendrag

Kriminalomsorgens årsstatistikk (2011) viser at det pr. 30.9 var 144 sedelighetsdømte og 167 dømt for voldtekt blant innsatte i fengsel (hele landet). Samlet utgjør dette 311 innsatte og det er den nest høyeste lovbruddskategorien i fengsel etter narkotikakriminalitet (721).

I følge Statistisk sentralbyrå (Anmeldte lovbrudd, 2011) ble det anmeldt 4600 seksuallovbrudd dette året – en økning på 7 % fra 2010. Sedelighetsdømte inkludert innsatte som er dømt for voldtekt er ingen liten gruppe innsatte i norske fengsler. I tillegg soner ofte sedelighetsdømte lange fengselsstraffer.

I forbindelse med innføring av *tilbakeføringsgarantien* i St. meld. nr.37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmeldingen) erkjenner regjeringen en forpliktelse til å bistå straffedømte slik at de får tilgang til de rettighetene de allerede har som norske borgere. Samarbeidende etater har en forpliktelse til å yte sine tjenester på en slik måte at domfelte har rimelig mulighet for å nyttiggjøre seg av dem. Innholdet i straffen må tilrettelegges slik at faren for tilbakefall til ny kriminalitet blir mindre. Med andre ord skal kriminalomsorgen både utvikle samarbeidet med aktuelle eksterne samarbeidspartnere og også rehabiliterer bedre (s. 7). Det legges avgjørende vekt på den *forpliktelsen* domfelte har til å nyttiggjøre seg av de tilbudene han blir gitt – og at disse blir brukt etter forutsetningene (s. 174).

Problemstillingen jeg har ønsket å belyse er Fengselsstraff: Tilbakeføringsgaranti – rehabilitering og brukervedvirkning? I hvilken grad og på hvilken måte deltar domfelte i planleggingen av sin egen framtid?

Dette er en kvalitativ studie hvor det empiriske datamaterialet er framkommet gjennom individuelle dybdeintervjuer med seks innsatte og fokusgruppeintervju med fem fengselsbetjenter. Studien bygger på en hermeneutisk tilnærming. En hermeneutisk tilnærming kan hjelpe oss til å forstå hvordan vi forstår og hvordan vi gir verden mening (Thornquist, 2010). Jeg har ønsket å belyse problemstillingen min både sett fra de innsattes og de ansattes perspektiv.

Gjennom å løfte fram informantenes erfaringer bidrar de med kunnskap om hvordan det er å være innsatt i fengsel, hvordan det oppleves å være fange når livet er satt på vent – og med de erfaringene de har gjort seg når det gjelder blant annet relasjon til kontaktbetjent, informasjonsvirksomhet, kartlegging og framtidsplanarbeidet. Informantene gir uttrykk for at de sliter med mange ulike bekymringer. De sier de prøver å unngå å tenke på disse tingene – prøver å fortrenge det, men det er ikke lett.

Betjentene jeg intervjuet har lang erfaring fra å arbeide som fengselsbetjenter både i Åna fengsel og i andre fengsler. Kjernepunkter i intervjuet med betjentene var mangel på tid og ressurser til å utføre oppgaven som kontaktbetjent slik de ønsker det. Økonomiske forhold i fengselet har bidratt til at betjentene ikke har fått den kompetansehevingen de har bedt om og ser som helt nødvendig for å kunne ha opplevelse av mestring i yrkesutøvelsen – og gi et bedre faglig tilbud til de sedelighetsdømte. Uklarhet når det gjelder kontaktbetjentenes ansvarsområde og oppgaver er et annet viktig tema.

Åna fengsel har en egen skjermet avdeling hvor mange sedelighetsdømte soner. Sedelighetsdømte utsettes for vold, trusler og trakassering av andre innsatte. Dette var et tema

både de sedelighetsdømte jeg intervjuet og de ansatte var opptatt av. Sedelighetsdømte er en gruppe som har få ”tilbud” i løpet av straffegjennomføringen. Regiondirektøren for Kriminalomsorgen region sørvest påpekte våren 2011 i brev til Helse Vest det manglende behandlingstilbudet for sedelighetsdømte i Rogaland. Ingen av de innsatte ga uttrykk for at de ønsket et behandlingstilbud/programtilbud for sedelighetsdømte. De var opptatt av å kunne leve et verdig liv etter løslatelsen, og at det ble tilrettelagt for bolig, arbeid og en økonomi til å leve av. Utsatthet for vold, trusler og trakassering kan føre til at de i mindre grad enn den øvrige fangebefolkningen kan nyttiggjøre seg av de tilbudene fengselet driver. Dette kan få negative konsekvenser for rehabilitering og tilrettelegging for livet etter at straffen er sonet. Det sterke stigmaet som er knyttet til det å begå seksuelle overgrep kan i tillegg bidra til at det er få sedelighetsdømte som erkjenner skyld for de straffbare forholdene de er dømt for.

Brukermedvirkning som begrep er lite nyttet i kriminalomsorgen. Sett fra kriminalomsorgens ståsted må brukermedvirkning etter mitt syn innebære at innsatte bidrar og deltar aktivt i en relasjon med kontaktbetjent, andre yrkesgrupper i fengselet og eventuelt andre aktuelle eksterne samarbeidspartnere til å formidle sin egen forståelse av egen situasjon. Dette betegnes som *brukernes perspektiv* – eller i kriminalomsorgens sammenheng *de innsattes perspektiv*.

”Kriminalomsorgen tilrettelegger i for liten grad for innsattes og domfeltes medvirkning i beslutninger som gjelder deres egen hverdag. Departementet vil øke deres innflytelse over sin egen tilbakeføring til samfunnet” (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) s. 110).

Det er få studier som direkte er rettet mot de *innsattes perspektiv* og *aktive medvirkning* i egen tilbakeføring til samfunnet. Heule (2005) har evaluert prosjektet ”Bättre Frigiving. Anstalt och empowerment. Prosjekt kvinnor på Sagsjön”. Brukermedvirkning er en forutsetning for empowerment (myndiggjøring), men brukermedvirkning forutsetter nødvendigvis ikke empowerment (Humerfelt, 2005).

Jeg finner ingen studier som er rettet mot i hvilken grad og på hvilken måte sedelighetsdømte deltar i planleggingen av sin egen framtid. Studien viser at noen av de sedelighetsdømte selv tar initiativ for å få på plass ulike tiltak. Andre prøver, men opplever at de ikke blir møtt. Det er vanskelig å se at aktiv medvirkning fra de innsatte i relasjonen mellom den innsatte og kontaktbetjenten blir fokusert på og ivaretatt på en tilstrekkelig god måte.

Innhold

Forord	2
Sammendrag	3
1. INNLEDNING	7
1.1 Bakgrunn for valg av problemstilling.....	7
2. KONTEKST	8
2.1 Begrepsavklaring	8
2.2 Kriminalomsorgen Åna fengsel.....	8
2.3 Lovverket.....	9
2.4 Yrkesetikk.....	10
2.5 Overordnede politiske føringer.....	11
2.6 Seksualforbrytelser	11
3. EKSISTERENDE FORSKNING OG FORSKNINGSBEHOV	12
3.1 Forskningsbehov.....	16
4. VITENSKAPSTEORETISK TILNÆRMING	16
4.1 Hermeneutikk	16
4.2 Filosofisk hermeneutikk	17
4.2.1 Fordom eller forforståelse	17
4.2.2 Hermeneutisk sirkel.....	18
4.3 Kritisk hermeneutikk.....	19
4.4 Dialog med teksten	20
5. VALG AV FORSKNINGSMETODE	20
5.1 Kvalitativ forskningsmetode	20
5.2 Individuelle intervjuer	21
5.3 Fokusgruppeintervju.....	22
5.4 Forforståelse	22
5.5 Å forske på sine egne	25
5.6 Etske refleksjoner og valg	26
5.7 Individuelle intervjuer med innsatte.....	26
5.8 Fokusgruppeintervju med betjenter.....	28
6. METODER FOR ANALYSE AV DATA	29
6.1 Å sortere klesvask, lage merkelapper og finne rett plass i kommodeskuffer	29
6.2 Reliabilitet, validitet og generaliserbarhet.....	32
7. SYSTEMATISERING AV EMPIRISKE DATA TIL SKREVET TEKST.....	35
7.1 Fengselsbetjentenes perspektiv	35
7.2 Fokusgruppeintervju med 5 betjenter i Åna fengsel.....	37
7.3 Hvorfor skal de søke hjelp når de ikke har et problem? Manglende erkjennelse av straffbare forhold	38
7.4 Sedelighetsdømte kan være utsatte for fare i fengselet	39
7.5 Holdninger – stigma, ubehag og usikkerhet	40
7.6 Kontaktbetjentarbeidet	41
7.7 Behov for mer tid og flere ansatte	44
7.8 De innsattes perspektiv - intervjuer med seks innsatte.....	44
7.9 Livet før innsettelse i fengsel	46
7.10 Livet i fengsel – livet på vent. Uvisshet, usikkerhet og bekymring - ønske om hjelp og bistand.....	47
7.11 Mangelfull informasjon	48
7.12 Ulike erfaringer med kontaktbetjentordningen – relasjon til kontaktbetjent.....	50
7.13 Trakassering, trusler og vold	53

7.14 Manglende erkjennelse av straffbare forhold - støtte fra signifikante andre	54
7.15 Håpet om et verdig liv etter løslatelsen	56
8. DRØFTING OG ANALYSE	57
8.1 Innledning.....	57
8.2 Tilbakeføringsgarantien.....	58
8.3 Vold, trusler og trakassering mellom innsatte.....	63
8.4 Samfunnets monstre. Avvik – stempling og stigmatisering.....	68
8.5 Å ikke erkjenne skyld for de straffbare forholdene en er dømt for	73
8.6 Livet i fengselet. Relasjon mellom kontaktbetjener og innsatte – informasjon til innsatte og arbeidet med kartlegging og framtidsplan.	76
8.7 Håpet om et verdig liv etter straffgjennomføringen Rehabilitering og brukermedvirkning?	84
8.8 I hvilken grad og på hvilken måte deltar de domfelte i planleggingen av sin egen framtid?.....	89
Litteraturliste	94
Offentlig informasjon	99
Vedlegg.....	100

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for valg av problemstilling

Som jeg skriver om i avsnittet om forforståelse har jeg arbeidet lenge i kriminalomsorgen i ulike stillinger. Jeg er utdannet sosionom og har alltid vært opptatt av innholdet i straffegjennomføringen og betydningen av å kunne bistå domfelte på en god måte og møte dem med en respektfull holdning.

St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) gir viktige føringer for kriminalomsorgen om bedre rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet. En ting er det som sies i en stortingsmelding – en helt annen ting kan være den praksisen som skjer ute i fengslene eller i friomsorgen. Det er måten dette arbeidet skjer på i praksis som har betydning for tilbakeføringsarbeidet for den enkelte domfelte. Jeg ønsket å rette søkelyset mot hvordan praksis fungerer, hvordan det arbeides med tilbakeføring og i hvilken grad og på hvilken måte de domfelte selv medvirker aktivt i dette arbeidet.

Jeg ble på et tidlig tidspunkt i studiet klar på at det var dette jeg ville se nærmere på. I utgangspunktet tenkte jeg det ville være interessant å belyse denne problemstillingen i forhold til domfelte som gjennomførte straff i regi av friomsorgen. På grunn av at jeg har arbeidet lenge i friomsorgen både som nestleder med fagansvar og som leder, kom jeg til at det ville bli for nært. Det er utfordringer uansett knyttet til det å skulle forske på sine egne. Jeg har aldri arbeidet i fengsel – og selv om jeg i årenes løp har hatt mye kontakt med både innsatte og ansatte i fengslene spesielt i Rogaland, ville det å fokusere på innsatte og ansatte i fengsel være nært i mindre grad.

Jeg hadde tenkt å intervju innsatte generelt om deres erfaringer knyttet til problemstillingen jeg ønsket å belyse. Da jeg tok kontakt med fengselsleder i Åna fengsel, hadde hun et ønske om at jeg fokuserte på sedelighetsdømte på grunn av at de er en gruppe innsatte som har ”få tilbud” i forbindelse med straffegjennomføringen. Som Langfeldt (2011) skriver ser mange på seksuelle overgrep med forakt, og dette har gjort det vanskelig for dem som ønsker å forstå seksuelle overgrep, drive forskning og eventuelt behandling.

Jeg har tidligere arbeidet med mange sedelighetsdømte menn i forbindelse med arbeidet i friomsorgen, og er godt kjent med det sterke stigmaet som er knyttet til seksuelle overgrep, ikke bare av handlingen – men til overgriperen som person. Etter å ha tenkt gjennom dette bestemte jeg meg for å fokusere på denne gruppen innsatte. Jeg håper arbeidet mitt kan bidra til å belyse de vanskelige soningsforholdene mange sedelighetsdømte har. Jeg håper det kan bidra til en bedre tilrettelegging for dem mens de sitter i fengsel også når det gjelder aktiv medvirkning i tilbakeføringsarbeidet.

2. KONTEKST

2.1 Begrepsavklaring

Det finnes flere navn og begreper knyttet til det å være innsatt i fengsel som eksempelvis ”å sone en straff” eller å være ”fange”. Det som er mest vanlig å bruke i dag er ”innsatt”. Å være ”innsatt” betyr at en sitter i fengsel og soner en straff. Begrepet ”domfelt” er også brukt. Det er en felles betegnelse som brukes både om de som gjennomfører straff i fengsel og om de som gjennomfører straff utenfor fengsel i regi av friomsorgen. Jeg bruker begrepene ”innsatt” og ”domfelt” i teksten. De innsatte selv bruker som oftest begrepet ”fange”.

Fengsel med høyt sikkerhetsnivå (også kalt lukket fengsel) er som oftest omgitt av en høy ringmur eller et høyt gjerde. Alle dører i fengselet er i hovedsak låst. Når de innsatte ikke er i arbeid, på skole, deltar i programvirksomhet eller fritidsaktiviteter under kontroll av fengselsbetjentene, er de innelåst på cellene. De innsatte skal så langt det er praktisk mulig ha anledning til fellesskap med andre innsatte i forbindelse med at de deltar på de nevnte aktivitetene i fengselet.

2.2 Kriminalomsorgen Åna fengsel

Åna fengsel ligger i Hå kommune ca. 45 kilometer sør for Stavanger. Fengselet er et stort gårdsbruk med et samlet areal på ca. 3 600 mål. Det er godt og vel 50 bygninger på området, og Åna fengsel er kanskje det eneste fengselet med høyt sikkerhetsnivå i landet som ikke er omkranset av en høy ringmur eller et høyt gjerde.

Fengselet består av en avdeling med høyt sikkerhetsnivå og en avdeling med lavere sikkerhetsnivå. I avdeling med høyt sikkerhetsnivå er det plass til 140 innsatte. Avdeling Rødgata ble åpnet i 2006. Dette er en avdeling med lavere sikkerhetsnivå med plass til 24 innsatte. Med totalt 164 plasser er Åna et av de største fengslene i landet. Fengselet hadde tidligere en kapasitet på 195 plasser i avdeling med høyt sikkerhetsnivå. 100 av plassene var i firemanns celler. I forbindelse med et omfattende ombyggingsprosjekt ble disse cellene omgjort til enkelt celler. En reduksjon på 55 plasser i avdeling med høyt sikkerhetsnivå har ført til at fengselet har fått en merkbar reduksjon i budsjettet. Ansatte er bekymret. Fengselets økonomiske situasjon har i den siste tiden blitt omtalt i media.

Åna fengsel har en helt spesiell historie som tidligere underdirektør i Åna fengsel, Ståle Olsen (2010), har beskrevet i boken om Opstad tvangsarbeidshus. Opstad tvangsarbeidshus ble satt i drift i april 1915 for å ta imot tvangsarbeidere fra hele landet etter Lov om Løsgjengeri, Betleri og Drukkenskap av 31. mai 1900. Jæren ble valgt av flere grunner. Tvangsarbeidet skulle basere seg på jordbruk. Det måtte være rikelig med ubrukt land som kunne skaffe tilstrekkelig med rydningsarbeid i mange år framover. Det ble ansett som viktig at området var avsondret fra innsyn slik at tvangsarbeiderne kunne ferdes fritt. I tillegg hadde myndighetene stor tro på den rehabiliterende effekten som tungt fysisk arbeid i frisk sjøluft kunne ha. Som Olsen (ibid) skriver var det edle motiver som lå bak opprettelsen av Opstad tvangsarbeidshus – likevel gikk det veldig galt. Mange av de som kom til Opstad kom ut derifra i langt dårligere forfatning enn da de kom inn. Olsen skriver:

”Denne boka er skrevet i det håp at noen kanskje kan ta lærdom av historien og erkjenne det viktige ansvar det er å ta hånd om de mest forkomne blant våre medmennesker.” (ibid. s. 10)

Med virkning fra 1. juli 1970 ble bestemmelsene i løsgjengerloven om tvangsarbeid opphevet. Opstad tvangsarbeidshus byttet navn til Åna kretsfengsel. Administrasjonen for det som tidligere het Vestre fengselsdistrikt (Rogaland, Hordaland og Sogn – og Fjordane) lå her fram til 31. desember 2000. Åna fengsel er i dag en enhet under Kriminalomsorgen region sørvest.

Åna fengsel har en egen sosialavdeling. De som arbeider der har i hovedsak sosialfaglig utdanning, og er ansatt av kriminalomsorgen. Helseavdelingen i fengselet drives av ansatte fra helsetjenesten i Hå kommune og skolen i fengselet er en filial under Time videregående skole på Bryne. Arbeidsdriften i fengselet gir innsatte arbeidstilbud i gårdsdriften som består av fjøs, utarbeid, gartneri og skogbruk. I tillegg er det tre snekkerverksteder og et malerverksted. Åna fengsel har 1,5 prestestillinger, bibliotekjeneste, og fritidskontor. Det er også etablert samarbeid med Røde Kors visitortjeneste. Gjennom visitortjenesten kan innsatte som ønsker det få tilbud om besøk av en person utenfor fengselet under straffegjennomføringen.

Jærlandskapet er vakkert, og Åna fengsel er et vakkert sted. Jeg har vært der utallige ganger i årenes løp. Særlig tidlig vår når plenene under de gamle trærne foran hovedbygningen står overgrodd av dyp blå Schilla sibirica er stedet et syn. Etter å ha lest om tvangsarbeidernes lidelse (Olsen, 2010) vil dette bidra til å farge inntrykket mitt av Åna fengsel. Ny kunnskap har endret min forståelse.

2.3 Lovverket

Det er lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) (strgjfl.) som regulerer og gir rammer for gjennomføring av straffereaksjoner både i og utenfor fengsel. Loven gjelder for gjennomføring av fengselsstraff, strafferettslige særreaksjoner, forvaring, samfunnsstraff, varetektsfengsling og gjennomføring av andre straffereaksjoner når det er særskilt bestemt i lov.

Innsatte i fengsel med høyt sikkerhetsnivå kan overføres til fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller overgangsbolig for å skape en gradvis overgang fra lukket fengsel til frihet. I følge straffegjennomføringsloven skal en slik overføring være hensiktsmessig for å fremme en positiv utvikling og forebygge nye straffbare forhold. Slik overføring kan ikke skje hvis formålet med straffen eller sikkerhetsmessige grunner taler mot det. Det samme gjelder dersom det er grunn til å tro at den innsatte vil unndra seg straffen eller rømme som det heter på godt norsk.

Almindelig borgelig Straffelov (Straffeloven) (strl.) 19. kapittel omhandler straffereaksjoner for seksualforbrytelser. Jeg gir ikke en fullstendig gjennomgang av de ulike paragrafene i Straffeloven kapittel 19, men viser til noen eksempler på straffenivået i denne typen saker siden målgruppen i min undersøkelse er dømt for seksualforbrytelser.

Straffen for å ha begått voldtekt (strl.§ 192) er fengsel i minst 3 år. Dersom det er brukt vold eller truende atferd kan straffen settes til fengsel i inntil 10 år. Hvis overgrepet er begått av flere – såkalt gjengvoldtekt, overgrepet er begått på en særdeles smertefull eller krenkende måte, gjerningsmannen er tidligere dømt for voldtekt eller seksuell omgang med barn under 14 år (strl.§ 195), kan det idømmes fengselsstraff i inntil 21 år. Det samme gjelder dersom fornærmede dør eller blir påført betydelig skade på kropp og sjel.

For seksuell omgang med barn under 14 år (strl.§ 195) er strafferammen minimum 3 års fengsel og inntil 10 års fengsel dersom det er brukt vold eller trusler. I særlig alvorlige saker, tilsvarende som for bestemmelsene om voldtekt, kan det idømmes inntil 21 års fengselsstraff.

For seksuell omgang med barn under 16 år (strl.§ 196) er strafferammen fengselsstraff i inntil 6 år. I særlig alvorlige saker inntil 15 år.

Seksuell handling (strl.§ 200) straffes med bøter eller fengsel i inntil 1 år. Seksuell handling med barn under 16 år straffes med fengsel i inntil 3 år.

2.4 Yrkesetikk

Kriminalomsorgen er samfunnets straffegjennomføringsapparat, og dermed en del av samfunnets maktapparat. Derfor er det vesentlig at alle ansatte er seg denne maktutøvelsen bevisst (Yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF), 2005).

”Tjenestemenn i kriminalomsorgen har en spesiell utfordring ved at det anvendes tvang innenfor systemet.

Sammen med tjenestemennenes oppgave med å legge til rette for en kriminalitetsfri tilværelse etter soning, krever dette en høy bevissthet om etiske problemstillinger.” (ibid. s. 6)

Retningslinjene slår fast viktige etiske prinsipper om at ansatte skal vise respekt for domfeltes og varetektsinnsattes integritet og menneskeverd. Innenfor et system hvor det til tider er behov for å bruke tvang, vil det nødvendigvis være slik at innsatte kan oppleve seg krenket. Det er en viktig understreking i retningslinjene at ansatte uansett skal være bevisste på å utføre arbeidet sitt på en slik måte at det oppleves minst mulig krenkende. I praksis kan dette i sikkert være en vanskelig balansegang.

Ansatte skal støtte og oppmuntre domfelte og varetektsinnsatte til å ta ansvar for sitt eget liv og bryte med et kriminelt handlingsmønster. Ansatte skal også vise omsorg og gi støtte til domfelte og varetektsinnsatte.

Retningslinjene tar også opp ledelsens spesielle ansvar for å motivere og legge til rette for at den enkelte medarbeider får mulighet til å øke sin kunnskap – og at det gis rom for at de kan bruke denne kunnskapen i praksis.

”Leder skal motivere til livslang læring og personlig utvikling på alle nivåer. Det bør tilrettelegges for at tjenestemennene får veiledning/bistand fra andre fagpersoner når det er behov for det” (ibid. s. 9)

Betjentene jeg intervjuet ga uttrykk for stort behov for kompetanseøkning i arbeidet med sedelighetsdømte. De fortalte at de hadde tatt dette opp, men manglende økonomi var årsaken til at de på intervjutidspunktet ikke hadde fått den opplæringen de trengte og gjerne ville ha for å kunne utføre et kvalitativt bedre faglig arbeid med de sedelighetsdømte. De så også på bedre kompetanse som et viktig virkemiddel for å kunne styrke egen opplevelse av trygghet og mestring i yrkesutøvelsen overfor denne målgruppen.

2.5 Overordnede politiske føringer

St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmeldingen) har sin bakgrunn i Soria - Moria – erklæringen, som er den politiske plattformen for Regjeringen Stoltenberg II. Stortingsmeldingen uttrykker regjeringens standpunkt når det gjelder kriminalomsorgen.

Hovedbudskapet er at straff som virker er avgjørende for å bekjempe kriminalitet og trygge samfunnet.

”Virksomheten i kriminalomsorgen bygger på fem pilarer: det lovgiver har sagt er formålet med straffen, et humanistisk menneskesyn, prinsippet om rettsikkerhet og likebehandling, prinsippet om at domfelte har gjort opp for seg når straffen er sonet, og normalitetsprinsippet.” (ibid. s. 7)

Kriminalomsorgsmeldingen (s. 19) sier at straffegjennomføringspolitikken må bygge på det som er formålet med straffen. Det vises til Ot.prp. nr. 90 (2003 – 2004) hvor dette ble drøftet i forbindelse med arbeidet med ny straffelov. I følge Schaanning (2009) finner en her den definisjonen av straff som lenge har vært toneangivende: ”Begrepet straff blir tradisjonelt definert som et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av en lovovertrødelse, i den hensikt at det skal føles som et onde.” (ibid. s. 13). Schaanning (ibid.) er kritisk til at kriminalomsorgsmeldingen ikke sier noe om dette.

I meldingens del IV – Felles løft for tilbakeføringsarbeidet, lanseres *tilbakeføringsgarantien* som innebærer at regjeringen erkjenner en forpliktelse til å bistå straffedømte når det gjelder å få tilgang til de rettighetene de allerede har som norske borgere i forbindelse med tilbakeføring til et liv etter at straffen er sonet. Jeg skriver om tilbakeføringsgarantien i et eget avsnitt.

2.6 Seksualforbrytelser

Internasjonal forskning på seksualovergrep har stort sett basert seg på personer som er straffedømt. Mange mener derfor at de resultatene denne forskningen viser til ikke kan brukes for å beskrive overgrep generelt. Noen vurderinger kan tyde på at de som dømmes for seksuelle overgrep kanskje utgjør mindre enn ti prosent av de som begår seksuelle overgrep (Langfeldt i Kvalheim, 2011, s. 103).

Forskning og klinisk erfaring viser at det er ulike årsaker til at personer begår seksuelle overgrep, men at svært mange begår seksuelle overgrep på grunn av en negativ utvikling som startet allerede i svært ung alder. Nyere forskning viser at menn som begår seksuelle overgrep har tilknytningsskader (ibid. s. 102). Langfeldt (i ibid.) understreker betydningen av å kjenne

til hvilke faktorer som bidrar til at personer av begge kjønn begår seksuelle overgrep. Dette er viktig for å kunne tilby rett behandling. Friestad (2005, s. 30) sier det ikke finnes sikker kunnskap om årsaker til at noen personer begår seksuelle overgrep. Hun viser til Rosenqvist og Rasmussen (2001) som påpeker at det ikke er grunnlag for å gi et entydig bilde av overgripere, verken når det gjelder seksuell orientering, personlighetstype eller bakgrunnshistorie.

Statistikken¹ viser at 1363 personer ble siktet for seksualforbrytelse i 2010. Av disse var det 1334 menn og 29 kvinner. De fleste – 414 menn og 10 kvinner ble siktet for seksuell omgang med barn. 161 menn og 1 kvinne ble siktet for voldtekt.

Statistikken² viser at det totalt ble idømt 928 straffereaksjoner for seksualforbrytelse i 2010. Det som er spesielt å merke seg er at det i Rogaland (og Hordaland) ble idømt 115 straffereaksjoner for seksualforbrytelser dette året. Tallet ligger godt over samtlige andre fylker i landet. Jeg kjenner ikke til hva som kan være årsakene til at Rogaland hadde et så høyt tall.

I følge Statistisk sentralbyrå (Anmeldte lovbrudd, 2011) ble det anmeldt 4 600 seksuallovbrudd dette året. Dette er et historisk høyt tall, det har aldri tidligere blitt registrert så mange seksuallovbrudd i statistikken over anmeldte og etterforskede lovbrudd. Av disse var 874 seksuell omgang med barn, 1075 voldtekt og 138 voldtektsforsøk. Dette er en økning på 7 % fra 2010.

Som Waldenstrøm (i Kvalheim, 2011) sier er det å bli utsatt for seksuelle overgrep en katastrofe i de enkelte menneskers liv. Kriminalomsorgen skal i forbindelse med straffegjennomføringen bidra til å forebygge nye, straffbare forhold. Det er av vesentlig betydning at intensjonene i tilbakeføringsgarantien (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008)) realiseres i praksis for de som er dømt for seksualforbrytelser.

3. EKSISTERENDE FORSKNING OG FORSKNINGSBEHOV

For å finne fram til relevant litteratur i forbindelse med studiet har jeg søkt i Bibsys, universitetets søkermotor og dets fagdatabaser academic search elite. Jeg har søkt på *alle språk, norsk bokmål og engelsk* i hele bibliotekbasen avgrenset til E-tidsskrift, trykte tidsskrift, elektroniske nettressurser, e-bøker artikler og bokkapitler, doktoravhandlinger samt master – og hovedoppgaver.

Søkerordene jeg har brukt er innsatte i fengsel – fanger – straffedømte - seksuelle overgrep – tilbakeføring – brukermedvirkning – og medvirkning i tilknytning til fengsel – innsatt og fange. Mine gjentatte søk på innsatte i fengsel – medvirkning – brukermedvirkning ga ingen treff. I tillegg til søk på nettet har jeg hatt nytte av referanser i den litteraturen jeg har valgt ut. Jeg har heller ikke funnet konkrete referanser i den litteraturen jeg har lest til mitt tema som omhandler i hvilken grad og på hvilken måte innsatte gis mulighet for aktiv medvirkning når

---

¹ Tabell 15 Siktete personer etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd. 2010 Statistisk sentralbyrå

² Tabell 37 Straffereaksjoner (unntatt forenklede forelegg), etter gjerningssted (fylke) og type hovedlovbrudd. 2010. Statistisk sentralbyrå

det gjelder planlegging og tilrettelegging av egen framtid etter løslatelsen.

Det finnes mye forskning fra engelskspråklige land, fra Norge og de øvrige nordiske landene om kriminalitet, seksualovergrepere, behandling av seksualovergrepere og om innsatte i fengsel. Jeg har gjort et utvalg av litteratur jeg vurderer som relevant for min studie, og gir her en kortfattet orientering om noen utvalgte bøker.

I boken "Penal exceptionalism? Nordic prison policy and practice" (Ugelvik og Dullum, (red.), 2012) imøtegår en rekke nordiske forskere de påstandene professor i kriminologi, John Pratt ved institutt for kriminologi - Victoria University i Wellington, New Zealand - framsatte i sin prisbelønte artikkel "Scandinavian exceptionalism" del 1 og 2 publisert i "British Journal of Criminology" (2008).

Pratt karakteriserer den nordiske kriminalpolitikken, og forholdene i de nordiske fengslene som eksepsjonelle i positiv forstand sammenlignet med England, USA og øvrige andre land som i hovedsak er engelskspråklige. Han trekker blant annet fram det lave antallet innsatte i fengslene, den gode materielle standarden – særlig i de nyere fengslene, et humanistisk syn på fangebehandling og de nordiske velferdsstatenes politiske føringer i forhold til rehabilitering av innsatte og et nettverk som er ment å innebære omsorg for alle borgere.

Thomas Mathisen (i Ugelvik og Dullum, (red.), 2012) skriver at en av Pratts hovedsynspunkter er at den skandinaviske kriminalpolitikken er eksepsjonelt mild. Mathisen tilbakeviser dette. "Norwegian penal policy is hardly as mild as John Pratt has imagined." (s. 14). Ved å legge et makro sosiologisk perspektiv til grunn for sin analyse, og at analysen blir foretatt fra et avstandsperspektiv, hevder Mathisen at Pratt som forsker blir sårbar og står i fare for å generalisere.

"First, John Pratt has essentially been on a guided research tour. He has listened too much to representatives of the system." (i *ibid.* s. 15).

"John Pratt idealizes the Scandinavian situation. Through all the trimmings with which he contextualizes shorter sentences and smaller prisons, he makes Scandinavian prisons look like a Christmas tree with all the decorations on display and a shining jewel (Bastøy)³ at the top. In effect, he makes an ideal type of "Scandinavian exceptionalism" – not in a Weberian sense as a rigorous method of comparison, but in an idealistic sense, portraying it as the main reality, overlooking a very significant context of hardship and pain that has existed and continues to exist in Scandinavian prisons" (i *ibid.* s. 28).

Dullum og Ugelvik (2012, s. 5) skriver i forordet at de nordiske landene kan synes mer inkluderende dersom en legger den offisielle politikken til grunn. Bildet kan imidlertid se helt annerledes ut dersom en ser på hvordan praksis fungerer inne i fengslene. "It relates to questions such as: Who do you talk to? What do you read? What do you observe?" (Pakes, 2010, s. 23 i *ibid.* s. 6). En forsker vil få ulik innsikt avhengig av hvem hun snakker med. Dullum og Ugelvik (2012, s. 5) sier at normalt sett vil en få ulike synspunkter fra innsatte og ansatte i fengslene.

---

³ Bastøy fengsel er et såkalt åpent fengsel – eller fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Bastøy fengsel ligger på Bastøya i Oslofjorden.

Berit Johnsen og Per Kristian Granheim (i *ibid.*) har skrevet artikkelen "Prison size and quality of life in Norwegian closed prisons in late modernity." Her redegjør de blant annet for en studie som er utarbeidet og gjennomført av Alison Liebling i fengslene i England og Wales. Jeg refererer til denne studien i drøftingsdelen i kapittelet som omhandler relasjon mellom kontaktbetjenter og innsatte – informasjon til innsatte og arbeidet med kartlegging og framtidsplan.

I boken "Fangenes friheter – makt og motstand i et norsk fengsel" (Ugelvik, 2011) drøfter forfatteren spørsmålet om makt, motstand og frihet i fengsel. Bokens del II som blant annet omhandler fengselsstraffen som velferdsstatlig maktteknologi har vært interessant for meg som et teoretisk bakteppe i forbindelse med studien når det gjelder vurdering av i hvilken grad og på hvilken måte domfelte deltar i planleggingen av sin egen framtid. Boken har også et eget avsnitt om voldtektsmenn og hvordan de blir behandlet av andre innsatte i fengselet. Ugelvik oppholdt seg på to avdelinger i Oslo fengsel i ett år hvor han observerte de innsattes ulike former for motstand i møte med fengselet. Boken bygger på hans doktorgrad fra Universitetet i Oslo.

Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) fikk midler fra Justisdepartementet i 2007 for å gjennomføre en studie med temaet trusler og vold mellom innsatte. Hanoa (2008) viser til at det i norsk sammenheng finnes lite systematisert kunnskap dette. Hun gir en analyse av hvilke faktorer som kan bidra til vold og trusler mellom innsatte, og også de innsattes syn på hvilke tiltak som bør iverksettes for å minske risikoen for at dette skjer. Rapporten har et eget avsnitt om sedelighetsdømte som spesielt utsatt for trusler og vold. Vold, trusler og trakassering mot sedelighetsdømte er sentralt i forhold til problemstillingen min.

Friestad (2005) har gjennomført en evaluering av fem eksisterende tiltak for volds og sedelighetsdømte: Samtalegrupper etter Alternativ til vold modellen (ATV), virksomheten som drives ved Institutt for klinisk sexologi og terapi, volds og sedelighetsprogrammene som benyttes i Bergen fengsel og sinnemestringsprogrammet ved Brøset. I tillegg til å gi en oversikt over disse tiltakene, presenterer rapporten undersøkelser og evalueringer som er gjort og vurderer i hvilken grad disse belyser tiltakenes resultater.

Prosjektet – utredning og konferanse om personer som har begått seksuelle overgrep mot barn ble initiert av Nordisk Ministerråd. Den endelige kunnskapsstatusen fra prosjektet foreligger i rapporten "Personer som begår seksuelle overgrep mot barn. Forståelse, behandling og straff. Kunnskapsstatus og erfaringer fra de nordiske landene" (Mossige, S. (red.), 2000). Rapporten omfatter 17 bidrag og dekker viktige erfaringer fra fire nordiske land. Noen av forfatterne er forskere, andre er klinikere og noen er begge deler. Mossige (i *ibid.*) skriver at rapporten gir bred innsikt i hvilke tema og erfaringer fagfolk i Norden er opptatt av og arbeider med når det gjelder personer som forgriper seg mot barn. Rapporten viser at det er mange oppgaver å ta fatt på som krever innsats både fra fagfolk og bevilgende myndigheter.

Marshall, Marshall, Serran & O'Brien (2011) "Rehabilitating Sexual Offenders. A Strength-Based Approach" utgjør en motvekt til programmer for sedelighetsdømte som i følge forfatterne ofte er preget av en aggressive og konfronterende tilnærming som etter deres syn både kan bidra til å demoralisere overgripere og gjøre dem fiendtlig innstilt. Det legges avgjørende vekt på å behandle de sedelighetsdømte på en respektfull måte og identifisere deres styrkesider. Begge disse faktorene har etter forfatternes mening avgjørende betydning for et godt behandlingsresultat.

Når det gjelder kunnskap om brukermedvirkning har jeg valgt å benytte meg av boken ”Brukernes medvirkning. Kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene” (Willumsen, E. (red.), 2005). I boken stilles det spørsmål om hva brukermedvirkning innebærer – og hvilke krav som må stilles for å sikre reell medvirkning og deltakelse. Spørsmålene blir belyst fra juridiske, statsvitenskaplige og sosialfaglige innfallsvinkler. Jeg har også hatt nytte av å lese deler av doktoravhandlingen til min veileder Anne Grete Jenssen (2009) ”Brukermedvirkning i sosialtjenesten. En studie i sosialarbeidernes perspektiv”.

Når det gjelder tidligere forskning på i hvilken grad og på hvilken måte domfelte som gjennomfører straff i fengsel deltar i planleggingen av egen framtid – klarte jeg ikke å finne fram til noe via søk på nettet. Under søk på *tilbakeføring* fant jeg rapporten ”Tilbakeføring av straffedømte. En kommentert bibliografi” (Dyb og Johannessen, 2011). Rapporten er en gjennomgang av litteratur om løslatelser fra fengsel og tilbakeføringsarbeid i Norden de siste ti årene. 20 ulike prosjekter som er gjennomført i Norge, Sverige og Danmark er gjennomgått.

Evalueringen som ble gjort av prosjektet ”Bättre frigivning. Anstalt och empowerment. Prosjekt kvinnor på Sagsjön” (Heule, 2005) er interessant i forhold til mitt arbeid. Sagsjön er et lite fengsel med 35 plasser for kvinner. Prosjektet rettet seg mot alle innsatte og ansatte i fengselet. Målet med prosjektet var å arbeide individuelt med hver innsatt, formidle kontakter med ulike etater og bygge nettverk med den innsatte som aktiv deltaker. Evalueringen konkluderer med at prosjektet lyktes i mange av målsettingene. De ansatte i prosjektet hadde en aktiv rolle når det gjaldt å bistå innsatte for å tilrettelegge løslatelsen på best mulig måte. (Dyb og Johannessen, 2011).

Er empowerment det samme som brukermedvirkning? Humerfelt (i Willumsen, (red.), 2005) drøfter empowerment (myndiggjøring) som et begrep som er beslektet med brukermedvirkning.

”Brukermedvirkning kan ikke påberope seg å ha den samme politiske og ideologiske tilhørighet som empowerment, men brukermedvirkning er nødvendig i empowermentprosessen for å nå målene på individ-, gruppe og samfunnsnivå. Slik er brukermedvirkning en forutsetning for empowerment, men brukermedvirkning forutsetter ikke nødvendigvis empowerment.” (s. 19).

I drøftingen av empowerment i forbindelse med evalueringen av prosjektet i Sagsjön oppsummerer Heule (2005) generelt at ”empowerment kan forstås som metoder som bygger på de innsattes initiativ, delaktighet og innflytelse” (Dyb og Johannessen, 2011, s. 22).

Brukermedvirkning har ikke i seg den politiske dimensjonen som ligger i begrepet empowerment. For de innsatte er det av vesentlig betydning å bli behandlet på en respektfull måte. Jeg kommer tilbake til dette i drøftingsdelen i avsnittet hvor jeg skriver om livet i fengsel. Relasjon mellom kontaktbetjent og innsatte – informasjon til innsatte og arbeid med kartlegging og fremtidsplan. Forskning viser at sedelighetsdømte er en gruppe innsatte som har lav selvrespekt. Å bli fratatt muligheten for aktiv medvirkning – å ikke bli sett og hørt, kan lett bidra til å forsterke opplevelsen av at en har liten verdi.

3.1 Forskningsbehov

Det er svært få studier som er rettet direkte mot de innsattes perspektiv og deres aktive medvirkning når det gjelder rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet. Det er så langt jeg kan se heller ingen studier av brukermedvirkning som omhandler sedelighetsdømte. Fengselsbetjentenes perspektiv når det gjelder å fokusere på og tilrettelegge for aktiv brukermedvirkning i rehabiliteringsarbeidet for innsatte, finner jeg heller ikke at det er forskning på. I kriminalomsorgen legges det i for liten grad til rette for at innsatte skal medvirke aktivt i beslutninger som gjelder deres egen tilbakeføring til samfunnet (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008)). I denne studien har jeg valgt å belyse problemstillingen min både fra fengselsbetjentenes og fra de sedelighetsdømtes perspektiv. Studien vil derfor kunne være et bidrag til behovet for forskning på dette området og gi kunnskap om betydningen av å fokusere på aktiv brukermedvirkning i kriminalomsorgen.

4. VITENSKAPSTEORETISK TILNÆRMING

4.1 Hermeneutikk

Hermeneutikken har iblant blitt ansett for å være vår tids tenkning ”par preference” (Alvesson og Skjöldberg, 2008). Ulike forfattere bruker ulike benevnelser på de forskjellige retningene innenfor hermeneutikken (Alvesson og Skjöldberg, 2008, Gilje og Grimen, 1993, Thornquist, 2010). Innenfor vitenskapsfilosofien refereres det til to hovedtradisjoner i hermeneutikken. Thornquist (2010) benevner disse som henholdsvis ”tradisjonell hermeneutikk” og den nyere retningen for ”filosofisk hermeneutikk”. Alvesson og Skjöldberg (2008) bruker benevnelserne ”objektiverende hermeneutikk” og ”aletisk hermeneutikk”. *Aletheia* er det greske ordet for sannhet – og betyr ”avdekning”.

Den tradisjonelle – eller opprinnelige hermeneutikken ble utviklet av de tyske filosofene Friedrich Schleiermacher (1768 – 1834) og Wilhelm Dilthey (1833 – 1911). Målet for Dilthey var å gi humanvitenskapene en forankring som kunne sidestille dem med naturvitenskapene. Samtidig var hans hermeneutikk en reaksjon mot og et alternativ til klassisk positivisme (Johannessen, 1994 i Thornquist, 2010).

Innenfor den nyere hovedretningen, jeg velger å bruke betegnelsen filosofisk hermeneutikk, er de tyske filosofene Martin Heidegger (1889 – 1976) og Hans – Georg Gadamer (1900 – 2002) sentrale. Sentral er også den franske filosofen Paul Ricoeur (1913 - 2005) og den kanadiske filosofen Charles Taylor (1930 -) (Thornquist, 2003, Gilje og Grimen, 1993).

Det er ulike meninger om hva som er opphavet til begrepet hermeneutikk. Noen mener at opphavet er å finne i gresk mytologi og fortellingen om guden Hermes som fungerte som tolk og oversetter av budskap fra gudene til menneskene. Andre mener opphavet til begrepet finnes i det greske ordet ”*hermeneuein*” som betyr å forstå, fortolke, utlegge, tyde (Thornquist, 2010, s. 139).

Hermeneutikk handler om spørsmål knyttet til forståelse og fortolkning av mening. I den tradisjonelle hermeneutikken var dette rettet mot å forstå og fortolke tekster – og fortolkeren

måtte sette seg inn i teksten og forstå den ut fra forfatterens perspektiv. De nyere retningene innenfor hermeneutikken har tatt avstand fra et slikt syn. Her blir både det som skal forstås og fortolkes (teksten) og også fortolkerens eget perspektiv vektlagt.

I følge Heidegger kan ikke utgangspunktet for forståelse være et avgrenset subjekt som prøver å forstå sin egen omverden bestående av de andre og seg selv. "Alle subjekter vi vet om og kan tenke om, er allerede innvevd i en historisk verden som er delt med andre..." (Thornquist 2010 s. 155). Som Thornquist (ibid) skriver kan hermeneutikken hjelpe oss til å forstå hvordan vi forstår, og hvordan vi gir verden mening. For meg er dette sentralt i forhold til arbeidet med problemstillingen min generelt, i forhold til intervjuene og i arbeidet med analyse og tolkning av datamaterialet.

Det er ulike retninger innenfor hovedretningen filosofisk hermeneutikk. I det videre velger jeg ikke å gå spesifikt inn på dette. Jeg vil beskrive noen sentrale tema innenfor hermeneutikken og se på hvordan disse har betydning for arbeidet mitt.

4.2 Filosofisk hermeneutikk

4.2.1 Fordom eller forforståelse

Begrepet fordom eller forforståelse er sentralt i hermeneutikken. Begrepet ble lansert av Gadamer. (Alvesson og Skjöldberg, 2008) I vanlig språkbruk blir gjerne ordet fordom assosiert med noe negativt – en dom i negativ forstand. Imidlertid er det ikke det som ligger i dette. Schaanning skriver i introduksjonen til den norske utgaven av Sannhet og metode (Gadamer, 2010 s. 13) at all forståelse må skje på bakgrunn av det erfaringsgrunnlaget en har til enhver tid.

Det er ens eget forråd av innsikter, kunnskap, erfaringer, opplevelser og oppfatninger – med andre ord fordommer en må benytte seg av dersom en vil forstå noe. "Uten fordommer, ingen forståelse; og jo flere fordommer, desto større forståelse." Å ha fordommer er ikke negativt, men tvert imot en god ting og noe alle har med seg. Det er fordommene våre som muliggjør sannhetserfaringer (ibid). Sannhet i denne sammenhengen innebærer imidlertid ikke det samme som at en gir en beskrivelse av "virkeligheten" slik som i et positivistisk vitenskapssyn. Gadamers sannhetsbegrep er knyttet til erfaring, og det at det skjer noe med oss når vi forstår noe (ibid s. 12). Sannhetsbegrepet i hermeneutikken kan sees på som en avsløring av noe som tidligere har vært skjult. Sannheten utgjør en innsikt eller en intuisjon (Alvesson og Skjöldberg, 2010, s. 243).

I forskning er det imidlertid sentralt å være bevisst på hvilke forforståelse en bringer med seg både i møte med informanter og også i analyse og forståelse av den skrevne teksten – ja, kort sagt i alt arbeidet en gjør i forbindelse med forskningen. At forskerens forforståelse har innvirkning på hva forskeren ser bryter med et positivistisk vitenskapssyn hvor forskeren blir sett som en nøytral person som beskriver en virkelighet hun får tilgang til gjennom sanseopplevelser. Tvert imot sier hermeneutikken at vår forforståelse har betydning for hva vi ser og forstår, og at dette ikke er mulig å komme vekk fra. Derfor er det viktig å være bevisst

på egen forforståelse som en tar med seg inn i forskningsprosessen, og hvilke betydning dette kan ha for de resultatene en kommer fram til.

Imidlertid vil det ikke være mulig å være seg sine fordommer – eller forforståelse fullt og helt bevisst. Forståelse er ikke bare et rent kognitivt eller rasjonelt fenomen, men innebærer også følelser og ”taus kunnskap” (Polanyi, 1967 i Alvesson og Skjöldberg, 2008 s. 244). Aamodt (1997 s. 72) sier at begrepet ”taus kunnskap” (tacit knowledge) innebærer den kompetansen vi har med oss i hverdagen uten at vi er dette bevisst, og at dette hjelper oss i mange situasjoner.

Schaanning skriver:

”Hver gang man vurderer en fordom, så vil man stilltiende ta i bruk et helt spekter av andre fordommer. Ingen metode i verden vil på forhånd kunne kontrollere og kvalitetssikre ens fordommer. Å ville gjennomlyse alle sine fordommer er derfor som å ville løfte seg selv opp etter håret” (i Gadamer, 2010 – norsk oversettelse s. 13-14).

Begrepet forståelseshorisont – eller horisont i hermeneutikken er slik jeg forstår det nært knyttet til begrepene fordom eller forforståelse. En horisont begrenser vårt utsyn. Vi kan bare se det vi ser fra et visst ståsted. Vår historie, vår samtid og den konteksten vi befinner oss i vil innvirke på vår egen og andres forståelseshorisonter. En viktig innsikt i hermeneutikken er at meningsfulle fenomener bare kan forstås i den sammenhengen – eller i den konteksten de forekommer i (Gilje og Grimen, 1993). Imidlertid kan utsynet endre seg hvis vi flytter oss til et annet sted. I dette ligger det at vår forståelse og det vi ser ikke er statisk, men at det er mulig å endre sitt eget syn – sin egen forståelse.

Ikke uttalte fordommer kan lett bli uttalte dommer (Gadamer, 1989, i Thornquist, 2010, s. 170). I forskning er det som nevnt viktig å ha et kritisk blikk på egne fordommer, men dette er vanskelig og utfordrende nettopp på grunn av at ikke alle fordommer – eller bakgrunnskunnskap som Thornquist (2010, s. 171) også kaller det, er oss bevisst. Hun refererer til Gadamer (1989) som sier at den prosessen som skaper ny forforståelse, begynner når noe angår oss – når noe trenger seg på og utfordrer våre tatt – for – gittheter. En mer adekvat eller riktigere forståelse kan innebære justering av fordommer.

I intervjuene med de innsatte ble jeg følelsesmessig sterkt berørt av alle bekymringene de domfelte bar på knyttet til egen framtid. Også det de fortalte om å være utsatte for fysisk/og eller psykisk vold fra medinnsatte, og den frykten dette førte til for flere av dem i fengselshverdagen. Jeg ble overrasket over at samtlige domfelte som jeg intervjuet ikke erkjente de straffbare forholdene de var dømt for. Også de ansattes historie om å ville yte en best mulig faglig innsats – og egen opplevelse av å ikke strekke til på grunn av mangelfull kunnskap om sedelighetsdømte gjorde inntrykk på meg. For meg ble det en ny erkjennelse – en sannhetsopplevelse - å kunne se disse forholdene i sammenheng og at de i relasjon til konteksten kunne ha innvirkning på de domfeltes muligheter i forbindelse med rehabilitering.

4.2.2 Hermeneutisk sirkel

Hermeneutisk sirkel er i følge Thornquist (2010) kanskje det mest kjente begrepet i hermeneutikken.

”Den hermeneutisk sirkelen er en beskrivelse av en dynamisk erkjennelsesprosess som pendler mellom del og helhet i forsøk på å forstå begge deler best mulig. Hver gang vi forstår en del av virkeligheten, påvirker det vår oppfatning av helheten. Den nye helhetsforståelsen setter delen, eller delene, i et nytt lys, og kan gi en ny forståelse av enkeltdelene, som igjen påvirker helhetsforståelsen, osv.” (ibid. s. 142).

Thornquist (ibid) viser til at selve sirkelbegrepet er kritisert. Kritikken innebærer at en innenfor en sirkel kan låse seg i en repetisjon. Alvesson og Skjöldberg (2008) viser til at denne tilsynelatende uløselige motsetningen innenfor hermeneutikken ble løst ved å endre sirkelen til en spiral. En spiral gir rom for en *videre* bevegelse – en bevegelse hvor forskeren for hver omdreining utdyper egen meningsforståelse som gir grunnlag for dypere innsikt gjennom nye måter å forstå på (Thornquist, 2010, s. 143).

Hermeneutikk handler om forståelse og mening (Gilje og Grimen, 1993). Som nevnt var utgangspunktet for hermeneutikken tolking av skrevne tekster. Imidlertid er feltet betydelig utvidet til å omfatte meningsfulle fenomener. Meningsfulle fenomener handler om menneskelige aktiviteter i seg selv og resultater av eller produkter av dem.

” ... Dessuten inkluderes normer, regler, verdier og forestillinger – kulturelle forhold som *regulerer* menneskelige aktiviteter og er med og bestemmer hva som produseres og *hvordan*” (Thornquist, 2010, s. 141).

4.3 Kritisk hermeneutikk

Alle retninger innenfor vitenskapsfilosofi har etter det jeg kjenner til sine tilhengere og også sine kritikere. Slik er det også med hermeneutikken. Thornquist (2010) skriver at kritisk hermeneutikk er en retning hvor den tyske sosialfilosofen Jürgen Habermas (1929 -) står særlig sentralt. Alvesson og Skjöldberg (2008, s. 287) sier at Kritisk teori kjennetegnes av en tolkende tilnærming som kombineres med en særlig interesse for kritiske spørsmål knyttet til den sosiale virkeligheten – denne retningen omtales av og til som ”kritisk hermeneutikk”. Veiledende for denne retningen er en emansipatorisk – eller frigjørende kunnskapsinteresse (ibid.).

Habermas kritiserte Gadamer for at han gjennom rehabilitering av tradisjoner og fordommer bidro til å befeste normer og legitimere autoritet (Thornquist, 2010, s. 173). I alle samfunn finnes det ulikhet når det gjelder fordeling av goder som penger, kunnskap, sosial, politisk og yrkesmessig status. I alle samfunn vil også ulik fordeling av makt ha innvirkning på innholdet i ulike samfunnsdebatter, skriftlige framstillinger og kulturelle ytringer i følge Habermas. Å se bort fra slike forhold bidrar til å legitimere undertrykking (ibid. s. 172).

For meg er det sentralt å se på hvordan føringer på et overordnet politisk nivå som regjeringens politikk i forhold til kriminalitet (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008)), økonomi og ulike interne forhold i fengselet kan ha betydning i forhold til min problemstilling som er ”Fengselsstraff: Tilbakeføringsgarant – rehabilitering og brukervedvirkning? I hvilken grad og på hvilken måte deltar domfelte i planleggingen av sin egen framtid? ”.

Ulike føringer på makronivå vil etter mitt syn ha innvirkning på konteksten både når det gjelder betjentenes arbeidsforhold og de innsattes hverdag i fengselet. Ulik fordeling av makt mellom betjener og innsatte er også sentralt. Derfor mener jeg slike forhold er viktige å ta

med i betraktning når det gjelder å finne fram til en god forståelse i forhold til problemstillingen min. Innenfor hermeneutisk tradisjon åpnes det for at det kan være rom for flere fortolkninger av en tekst. Det er viktig at jeg i arbeidet mitt med fortolkning av teksten er tydelig på hvilke argumenter som ligger bak fortolkningen slik at de som leser teksten kan teste og etterprøve arbeidet mitt (Kvale og Brinkmann, 2010).

4.4 Dialog med teksten

I hermeneutisk tolkning av tekster inntar forskeren verken en monologisk holdning som i positivismen eller en passiv repetisjon av teksten som i "grounded theory" (empiribasert teori) (Alvesson og Skjöldberg, 2008, s. 206). Tilnærmingen skal være å stille spørsmål til teksten og lytte i dialogs form. De spørsmålene vi stiller har utgangspunkt i vår egen forforståelse – og de vil endre seg og utvikles i løpet av prosessen (ibid.). En vekselvirkning mellom nærhet og avstand til teksten er i følge forfatterne (ibid.) den beste måten å forholde seg til teksten på. De viser til at dette kan gjøres med å veksle mellom egen forforståelse og bruk av teori når en skal fortolke teksten.

I intervjuene med de innsatte var det tungt å ta inn over meg alle de bekymringene informantene ga uttrykk for at de hadde om behov for hjelp, bekymringer og det mangelfulle tilbudet om hjelp og tiltak i forbindelse med rehabilitering slik flere av informantene beskrev at de opplevde situasjonen sin i fengselet.

Når delene – innholdet i det innsatte fortalte meg – ble så sterkt at det berørte meg følelsesmessig i betydelig grad, så jeg at det kunne føre til at jeg kunne miste helhetsperspektivet av syne. Derfor ble det nødvendig for meg å skape avstand til teksten før jeg kunne gå videre. Jeg måtte legge arbeidet vekk for en periode. I stedet brukte jeg mye tid på å tenke gjennom de historiene jeg var blitt fortalt, forsøkte å se de fra ulike synsvinkler og sette de i en sammenheng. For meg er dette i tråd med en hermeneutisk tilnærming – en veksling mellom deler og helhet, og en veksling mellom nærhet og distanse for å kunne forstå og finne mening i det empiriske materialet.

5. VALG AV FORSKNINGSMETODE

5.1 Kvalitativ forskningsmetode

En viktig målsetting med kvalitative tilnærminger er å oppnå forståelse av sosiale fenomener. Tradisjonelt er kvalitative tilnærminger blitt forbundet med forskning hvor det er nær kontakt mellom forskeren og de det blir forsket på som eksempelvis i intervju eller deltakende observasjon. Disse framgangsmåtene blir mest benyttet innenfor kvalitativ forskning (Thagaard, 2009). En styrke i kvalitative tilnærminger er at en kan studere fenomener det er vanskelig å få tilgang til ved hjelp av andre metoder (Silvermann, 2006, s. 43 i ibid.). Det ble derfor et naturlig valg for meg å benytte en kvalitativ tilnærming for å kunne utvikle forståelse av den problemstillingen jeg arbeider med ved hjelp av fyldige data om de innsatte og deres opplevelser av å være innsatt i fengsel, og også ansattes synspunkter på arbeidet i forhold til sedelighetsdømte.

5.2 Individuelle intervjuer

Intervjuundersøkelser egner seg godt til å gi informasjon om personers opplevelser, synspunkter og selvforståelse (Thagaard, 2009). I løpet av arbeidet med oppgaven gjennomførte jeg intervjuer med sju sedelighetsdømte i Åna fengsel. Ett av intervjuene kunne ikke brukes på grunn av at den innsatte hadde utvisningsvedtak. Han var dermed ikke i målgruppen. Intervjuene ble gjennomført som semistrukturerte dybdeintervjuer. Jeg hadde på forhånd utarbeidet en intervjuguide (se vedlegg).

Betydningen av å kunne etablere en god og tillitsfull atmosfære i intervjusituasjonen blir framhevet av flere (Thagaard, 2009, Fog, 1998). Det er viktig at forskeren unngår å skape avstand til informanten (Thagaard, 2009). En intervjusituasjon mellom en innsatt og en forsker innebærer slik jeg ser det alltid en asymmetrisk relasjon, og i det ligger det også en viss form for avstand. Imidlertid er det vesentlig at den innsatte opplever seg møtt på en god måte og opplever seg respektert i intervjusituasjonen. Samtlige ga tilbakemelding om at intervjuet hadde vært en god opplevelse for dem.

Det var viktig for meg å være lydhør for innspill som de innsatte kom med i løpet av intervjuene. Det er også intensjonen med et semistrukturert intervju. De innsatte ga nyttig informasjon om ulike forhold som jeg selv ikke hadde tenkt på. På den andre siden var det mitt ansvar å styre intervjuet slik at jeg fikk den informasjonen jeg hadde behov for.

De innsatte jeg intervjuet kunne se på meg primært som ansatt i kriminalomsorgen – og ikke som student. Uansett om de så på meg som student eller som representant for kriminalomsorgen vil dette kunne påvirke svarene de ga. Det er dette Repstad (2007) kaller forskningseffekt. ”... med forskningseffekt menes alle virkninger på aktørene og deres samspill av at de er under utforskning og vet om det.” (s. 66)

Leer-Salvesen (i Johnsen, Halvorsen, Repstad (red.), 2009, s. 201) sier forskeren må være oppmerksom på om intervjueren bidrar til at de som intervjues snakker fritt ut fra sitt eget ståsted, eller om de sier det de tror at intervjueren forventer at de skal si. I intervjuene hadde jeg opplevelsen av at de innsatte fikk formidlet det de ønsket å formidle. Det var viktig for meg å kunne gi dem positiv bekreftelse.

Kvale og Brinkmann (2010) viser til spenninger mellom vitenskapelig og etisk ansvar i forbindelse med forskningsintervjuer. Dette handler om forskerens ønske om å få så mye kunnskap som mulig – og samtidig respektere intervjupersonens integritet. I en slik sammenheng kan forskerens ønske om at intervjuet skal være dyptgående og gi mest mulig informasjon kunne bidra til at den intervjuedes integritet blir krenket (Fog, 1998).

I et av intervjuene snakket jeg med en innsatt som både verbalt og kroppslig viste hvor opprørt han var over fengselets praksis med bytte av kontaktbetjent i forbindelse med at innsatte ble overført til en annen avdeling. Imidlertid understreket han at dette ikke gjaldt ham selv, men at han uttalte seg på vegne av andre innsatte. Jeg oppfattet det dit hen at dette også var noe som berørte ham personlig – men at han ikke ønsket å ha fokuset rettet mot seg.

Han uttalte i intervjuet at dersom han skulle ha snakket med en kontaktbetjent, måtte det ha vært den kontaktbetjenten han hadde tidligere, og som han var svært godt fornøyd med. Dette styrket min oppfatning av begrunnelsen for hans sterke engasjement i forhold til temaet. Imidlertid valgte jeg av hensyn til ham å ikke påpeke dette eller gå nærmere inn på det i

intervjusituasjonen. Jeg er enig med Kvale og Brinkmann (2010) i betydningen av å vise sensitivitet i relasjonen mellom intervjuer og den som blir intervjuet, og de epistemologiske og etiske sidene ved intervjusituasjonen.

5.3 Fokusgruppeintervju

Et fokusgruppeintervju kjennetegnes av en ikke – styrende intervjustil hvor målet er å få fram ulike synspunkter på de emnene som tas opp i gruppen. Det er ikke et mål at en skal komme til enighet eller presentere løsninger på de tingene som blir tatt opp, men å få fram ulike synspunkter på saken (Kvale og Brinkmann, 2010). Et fokusgruppeintervju er godt egnet til å få fram informasjon som gjelder personlige erfaringer, meninger, oppfatninger og holdninger som ligger bak handling (Jenssen, 2009). Jeg gjennomførte fokusgruppeintervjuet med fem fengselsbetjenter, tre kvinner og to menn.

Når det gjelder fokusgruppeintervjuet med betjentene tvilte jeg i utgangspunktet på om de kunne møte meg i en rolle som student. Min antagelse var at de møtte meg som kollega, om enn en kollega som er ansatt i regionadministrasjonen. Imidlertid oppfattet jeg ikke at dette førte til at de var opptatt av å ”please” meg av den grunn, eller at de underkommuniserte praksis som ikke er i samsvar med regionadministrasjonens forventninger. Jeg forstod det snarere slik at det var viktig for dem å få satt ord på ulike faktorer som bidrar til å vanskeliggjøre arbeidet med rehabilitering av domfelte. Dette kunne gjelde ulike forhold i egen organisasjon og på regionalt eller sentralt nivå som får konsekvenser for den praktiske yrkesutøvelsen.

Thagaard (2009, s.106) sier at forskeren selv kan vurdere hvorvidt informanten opplever seg underordnet i forhold til forskeren eller ikke i intervjusituasjonen. En aktiv og pågående atferd under intervjuet hvor de diskuterer, stiller spørsmål og eventuelt korrigerer forskeren er uttrykk for at de ikke opplever seg som underordnet. Imidlertid er min erfaring at slett ikke alle mennesker opptrer på denne måten i noen sammenheng, men er heller mer tilbakeholdende, stille og forsiktige. I fokusgruppeintervjuet deltok alle betjentene aktivt i samtalen. I tillegg til spørsmålene i intervjuguiden (se vedlegg) tok de selv opp ulike tema de ønsket å snakke om.

5.4 Forforståelse

Mitt prosjekt handler om Fengselsstraff: Tilbakeføringsgaranti – rehabilitering og brukermedvirkning? I hvilken grad og på hvilken måte deltar domfelte i planleggingen av sin egen framtid? Jeg vil begynne dette avsnittet med å fortelle en historie.

Som nyutdannet sosionom begynte jeg høsten 1983 å arbeide ved det som den gang het Auklend hybelhus. Da kriminalomsorgen ble omorganisert i 2001 endret hybelhuset status til fengsel og skiftet navn til Auklend overgangsbolig. Den gang var hybelhuset et tilbud for friomsorgens tilsynsklienter⁴. Jeg fikk i oppgave å være kontaktperson for en mann som var dømt til fengselsstraff og ti års sikring⁵ for å ha misbrukt datteren sin seksuelt over flere år.

---

⁴ Strl. § 53 nr. 2 tilsyn i prøvetiden ble opphevet fra 1.3.2002 da strgjfl. trådte i kraft.

⁵ Sikring etter strl. § 39 ble opphevet og erstattet med forvaring i anstalt etter strl. § 39 c fra 1.1.2002

Sikring var en reaksjon hvor tilregnelige lovbrutere kunne dømmes til både fengselsstraff og sikring, det såkalte ”dobbeltporede system”. Lengstetiden for en sikringsdom var 10 år. Sikring ble ikke regnet som straff, men ble i høyeste grad opplevd slik av de som måtte utholde en sikringsdom. Å være dømt til sikring innebar at det var satt ulike vilkår som måtte overholdes. Brudd på sikringsvilkår kunne føre til at sikring i frihet ble omgjort til sikring i fengsel. Arne, som jeg velger å kalle ham, hadde vilkår om at han måtte bo på Auklend hybelhus. I tillegg hadde han forbud mot å oppsøke familien sin som bodde et annet sted i landet. Dette innebar i praksis et brudd med de menneskene han følte nærhet til og var glad i.

Jeg hadde forberedt meg til oppgaven blant annet med å sette meg grundig inn i den judisielle observasjonen som var utarbeidet av rettspsykiatere i forbindelse med at saken hans skulle opp for retten, domspapirene og de sakkyndiges uttalelser i forbindelse med overgangen til sikring i frihet (sikring utenfor fengsel) med oppfølging av friomsorgen.

Det som undret meg da jeg møtte Arne var at han påstod at han var uskyldig dømt. Han hevdet med overbevisning at han aldri hadde brukt vold eller tvang. De handlingene han var dømt for, hadde han gjort av kjærlighet til datteren. Situasjonen mellom oss utviklet seg til å bli en kamp om definisjon av situasjonen. Jeg på min side var sikker på at han ”innerst inne” måtte være klar over at han hadde begått lovbrudd og dermed ikke var uskyldig dømt slik han hevdet. Imidlertid klarte jeg etter hvert å ta hans perspektiv og forstod at det han sa faktisk var hans virkelighet – hans definisjon av situasjonen. Det førte til en endring i relasjonen mellom oss. Vi kunne starte en prosess med å etablere et samarbeidsklima som ga rom for at han kunne sette ord på de vanskelige tingene han bar på.

Jeg arbeidet i ulike stillinger ved Rogaland friomsorgskontor i mange år før jeg begynte i stillingen som metoderådgiver ved regionadministrasjonen i Kriminalomsorgen region sørvest. Innholdet i denne stillingen omfatter mye, og er særlig rettet inn mot innholdet i straffegjennomføringen. I løpet av de årene jeg arbeidet i friomsorgen hadde jeg kontakt med domfelte som gjennomførte ulike straffereaksjoner i friomsorg og fengsel, og som var dømt for en rekke ulike typer straffbare handlinger. På bakgrunn av den erfaringen jeg har deler jeg ikke et perspektiv som tar utgangspunkt i at tilståelse og anger er nødvendige forutsetninger for å kunne starte en prosess mot nyorientering og bearbeiding av egne følelser i forhold til skyld og skam. Snarere er jeg opptatt av et rom hvor en opplever seg akseptert og respektert som menneske uavhengig av hvilke handlinger en har begått. Opplevelse av å bli møtt med forståelse, verdighet og vist tillit er slik jeg ser det nødvendige forutsetninger for å våge å åpne opp for det uakseptable, det skamfulle som blir møtt med forakt og fordømmelse - ikke bare av handlingen, men av personen som har begått handlingen.

Det er viktig for alle mennesker å strebe etter å beholde verdigheten, finne mening i livet, bli respektert og elsket og føle at vi er verdt å elske (Ohnstad i Ekeland, Iversen, Nordhelle og Ohnstad, 2010, s. 253). Å forholde seg til domfelte som kjemper for å beholde sin verdighet og er utsatt for sosial forakt er en del av hverdagen til ansatte i kriminalomsorgen.

Tidligere eksisterte det en myte om fengselsbetjenter og sosionomer som arbeidet i friomsorgen. I hvilken grad rester av denne myten fortsatt lever i mørke krokar skal jeg ikke si noe sikkert om. Myten handlet om fengselsbetjenter som ”nøkkelknippesvingere”. De var opptatt av straff, kontroll og regler. Sosionomene i friomsorgen ble beskrevet som personer i fotformsko og lilla skjerf som ”sydde puter” under armene til de domfelte. De var opptatt av å være gode hjelpere, og i mindre grad fokusert på straffegjennomføring, kontroll og regelverk. Med andre ord en beskrivelse av et motsetningsfylt forhold mellom ansatte i fengsel – og

ansatte i friomsorgen. Ansatte i dagens kriminalomsorg må kunne håndtere en yrkesrolle som innebærer både hjelp og kontroll.

Min forforståelse tilsier ikke at denne myten stemmer overens med dagens situasjon, i alle fall ikke slik denne framstår for meg. Jeg mener det er illusorisk å anta at beskrivelse av praksis ett sted også gjenspeiler praksis alle andre steder. Praksis vil variere noe fra sted til sted - og også være avhengig av de øynene som ser. Det finnes ulike mennesker med ulike forforståelse både i fengsel og friomsorg.

I all hovedsak er mitt virkelighetsbilde at ansatte er engasjerte i arbeidet sitt, har mye kunnskap på ulike felt og ønsker å gjøre en så god jobb som mulig. I særlig grad blir imidlertid ressursmangel, mangel på fengselsfaglig utdannet personell og krav til høyt belegg i fengslene faktorer som framheves i forhold til at dette bidrar til å vanskeliggjøre fengselsbetjentenes arbeid med rehabilitering for domfelte under straffegjennomføringen.

Dersom ansatte har negative fordommer mot domfelte som er dømt for seksuelle overgrep vil dette etter min vurdering måtte virke negativt inn på måten de behandler domfelte på under soningen. Jeg var usikker på i hvilken grad jeg kom til å møte negative holdninger, men de finnes utvilsomt også blant ansatte i egen organisasjon.

Jeg har alltid vært opptatt av fag og fagutvikling. Kvalitativt godt faglig arbeid og respekt for menneskene vi møter i forbindelse med yrkesutøvelsen er viktig for meg både i møte med kolleger og domfelte. Jeg har tatt videreutdanning i veiledning, har mottatt mye veiledning - gitt rådgiving og veiledning internt i egen organisasjon og også eksternt for ansatte på sosialkontor over flere år. Dette bidrar til å forme mitt blikk når det gjelder hva god faglig praksis innebærer.

Å forske i egen organisasjon vil gjøre det ekstra utfordrende for meg å eventuelt måtte forholde meg til en praksis som ikke er i samsvar med min egen forforståelse med hensyn til hva god praksis skal innebære. Dette kan gå på holdninger til innsatte, måten de blir omtalt og møtt på samt til praktisk arbeid når det gjelder ulike behov for tiltak domfelte vurderes å ha. Det samme gjelder også i forhold til om de blir hjulpet med det de selv ønsker hjelp med, eller ikke. Jeg er inneforstått med at ikke all praksis er like god praksis.

I og med at jeg kjenner feltet godt kan det være en fare for at jeg i intervjusituasjonen tar ting for gitt hvor andre som ikke kjenner feltet på samme måte lettere kunne ha stilt relevante tilleggsspørsmål for å utdype mening i gitte utsagn. Å ta ting for gitt vil kunne bidra til dårlig kvalitet på de dataene som samles inn. Geertz (i Thagaard, 2009, s. 21) framhever at kvalitative tekster skal ha "thick descriptions" - tykke beskrivelser. Teksten skal både beskrive og fortolke de fenomenene som presenteres. Å problematisere hvilken innvirkning mitt eget ståsted og min forforståelse kan ha på de dataene som samles inn og dermed på teksten er viktig.

Åna fengsel tar ikke imot kvinnelige innsatte. De innsatte jeg skal intervjuer er menn. Jeg antok det kunne være kvinnelige ansatte som deltok i forbindelse med fokusgruppeintervjuet. Haugland Balsnes (i Johnsen, Halvorsen og Repstad (red.), 2009, s. 248) refererer til Fangen (2004) når det gjelder betydningen av kjønn i intervjusituasjonen:

"Både menn og kvinner er fortrolige med kvinner. Menn skal være snille med kvinner. Menn liker ofte å belære kvinner, noe en kvinnelig feltforsker kan dra nytte av ved å

innta rollen som uvitende, men interessert lytter. Kvinner er ikke truende.” (s. 104)

Som ansatt i friomsorgen har jeg arbeidet hovedsakelig med menn, men også kvinner i alderen fra 15 til 75 år. Domfelte har vist frustrasjon og sinne, men å vise sinne er nødvendigvis ikke det samme som å opptre truende. Et lite mindretall av mennene har oppført seg verbalt og fysisk truende mot meg i enkelte situasjoner. Jeg har møtt menn som har ønsket å ta vare på meg og vise omsorg. Jeg kan ikke huske å ha møtt menn som har opptrådt belærende i forhold til meg. Min erfaring er at jeg med få unntak har blitt møtt med åpenhet og tillit, og det er denne forforståelsen som preger meg når jeg skal intervju domfelte i forbindelse med dette prosjektet.

5.5 Å forske på sine egne

Som nevnt innledningsvis har det vært en forutsetning for å kunne gjennomføre masterstudiet at jeg kunne kombinere studiene med arbeidet i kriminalomsorgen. Ledelsen hadde derfor en forventning om at temaet jeg skulle skrive om var relatert til egen etat. Jeg så på det som nyttig, interessant, utfordrende og spennende. I tillegg var det krevende også på grunn av at jeg måtte forholde meg til de utfordringene som ligger i å forske på sine egne. Jeg har aldri selv arbeidet i fengsel og har derfor en viss avstand til det, men jeg har hatt mye kontakt med domfelte både i og utenfor fengsel, og også mye kontakt med ansatte i fengslene.

”En som gjør feltarbeid i et annet samfunn, må streve med å komme *inn* i den fremmede kulturen, mens en som gjør feltarbeid i eget samfunn, må streve med å gå *ut* av sin egen hjemmeblindhet.” (Gullestad, 1991, i Johnsen, Halvorsen og Repstad (red.), 2009 s. 251).

Det har derfor vært nødvendig for meg å fokusere på egen *hjemmeblindhet*. Eksempelvis gjorde jeg det etter beste evne i forbindelse med intervjuene med å være bevisst på å utforske mening ved å stille spørsmål og ikke ta meningen for gitt på grunn av kjennskap til feltet. Tilsvarende i forbindelse med de spørsmålene jeg stiller til empirien når teksten skal drøftes og analyseres.

Pål Repstad (2004) sier at kjennskap til feltet, motivasjon, engasjement, utholdenhet, solidaritet, lojalitet og sympati er fordeler som har vært lite fremhevet i debatten om å forske på eget felt. Fordelen med å forske på eget felt er den kjennskapen en har til feltet. Men det er også dette som kanskje bidrar til de største utfordringene.

Som Leer-Salvesen sier i boken ”Å forske blant sine egne” (i Johnsen, Halvorsen og Repstad (red.), 2009) kan en i en slik situasjon bli redd for å skrive på en slik måte at informantene opplever seg såret og latt i stikken. Aller minst ønsker en vel å utsette ansatte i egen organisasjon for mindre positiv omtale. Leer-Salvesen (i *ibid.* s. 206) viser til at god dokumentasjon av hva som blir sagt i intervjuene er en selvfølge, og at det er særlig grunn til å fastholde idealet om at forskningen skal være gjennomsiktig (transparent) når en forsker på sine egne. Jeg vet det vil bli utfordrende for meg å kunne være åpen på slike ting.

5.6 Etiske refleksjoner og valg

I forskning på innsatte i fengsler er det etter det jeg kjenner til ulik praksis blant forskere når det gjelder å navngi hvilket fengsel det dreier seg om. I nyere norske studier (Ugelvik, 2011, Lien, 2011) holdes det ikke skjult hvilke fengsel forskningen foregår i.

Jeg har reflektert rundt dette med å oppgi navnet på fengselet. På den ene siden kan det sikkert oppleves ubehagelig å lese om hvordan innsatte opplever fangetilværelsen. Det at innsatte opplever livet i fengselet som en belastning på mange områder er imidlertid ingen nyhet. En annen ting er at det gjennom forskningsprosessen blir avdekket sider ved det faglige arbeidet i forbindelse med rehabilitering og tilbakeføring som ikke er i samsvar med gjeldende retningslinjer og forventninger til dette arbeidet.

Imidlertid ønsket fengselsleder at jeg skulle fokusere på sedelighetsdømte nettopp på grunn av at dette er en gruppe innsatte som har ”lite tilbud” i forbindelse med straffegjennomføringen. Hennes ønske var at mitt prosjekt kunne gi bedre innsikt og bidra til å skape en positiv endring i situasjonen som har vært og er vanskelig både for fengselet og for de sedelighetsdømte. Derfor har jeg valgt å være åpen i forhold til hvilke fengsel dette handler om.

Det var ledelsen i fengselet som forespurte både innsatte og ansatte om de kunne tenke seg å delta på intervjuer. Jeg fikk ikke kjennskap til hvem de innsatte var før de hadde underskrevet samtykkeerklæringen. Dette var i samsvar med de føringene som ble gitt av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD). I og med denne måten å rekruttere på har den ansatte i fengselet kjennskap til hvem av de innsatte og hvem av de ansatte som har medvirket i prosjektet. Jeg har gjennomført anonymisering av både ansatte og innsatte. Anonymitet var noe både innsatte og ansatte ble lovet i utgangspunktet. Fengselet er et lite og tett ”samfunn”. Jeg har unnlatt å ta med spesielle ting i teksten som innsatte fortalte om på grunn av at jeg var redd for at det kunne bidra til å identifisere personen internt i fengselet. Dette har vært en vanskelig avveining i og med at informasjonen var interessant og viktig. Andre ganger har jeg formulert teksten på en slik måte at det ikke skal føre til at informanten blir identifisert.

5.7 Individuelle intervjuer med innsatte

Utvalget

Sommeren 2011 hadde jeg et formøte med fengselsleder i Åna fengsel for å snakke med henne om muligheten for å intervju domfelte og ansatte i fengselet for å belyse den problemstillingen jeg ønsket å arbeide med i masteroppgaven. Forutsetningen for å starte dette arbeidet var at søknaden min ble godkjent av NSD. I tillegg måtte søknaden godkjennes av regionledelsen i Kriminalomsorgen region sørvest.

Fengselet har ofte forespørsler fra forskere, og jeg syntes å kunne spore en viss slitenhet i forhold til å tilrettelegge for forskning i en ellers krevende og travel hverdag. Imidlertid ga fengselsleder inntrykk av at de ville bidra til å gjøre dette mulig for meg siden ”du er en av våre egne” som hun uttrykte det. Jeg kjente det gjorde godt å bli omtalt på den måten, og følte stor taknemlighet for den velviljen jeg ble møtt med.

Hun ga imidlertid uttrykk for at det kunne bli vanskelig å finne et tilstrekkelig stort utvalg av innsatte dersom jeg tok utgangspunkt i domfelte generelt. Dette på grunn av at mange innsatte har relativt kort domslengde, et høyt antall utenlandske innsatte i fengselet og et høyt antall innsatte i varetekt. Hun mente at dersom målgruppen for prosjektet var sedelighetsdømte ville det bli enklere å få et tilstrekkelig stort utvalg da de soner relativt lange dommer. I tillegg ga fengselsleder uttrykk for at dette var en gruppe innsatte som hadde lite tilbud under straffegjennomføring, og at det derfor ville være av interesse for fengselet at jeg fokuserte på dem.

Dette ble annerledes enn jeg hadde tenkt i utgangspunktet. Umiddelbart kjentes det som en tung oppgave å ta fatt på av ulike årsaker. Jeg lovet å tenke på det og gi henne en tilbakemelding etter sommerferien.

I løpet av ferien tenkte jeg mye fram og tilbake på dette. Det ville selvsagt være en praktisk fordel at fokus på denne målgruppen ville gjøre det enklere for meg å få et tilstrekkelig stort utvalg. Selve fokuset for undersøkelsen – i hvilken grad og på hvilken måte domfelte deltar i planleggingen av sin egen framtid under fengselsoppholdet, ville være det samme selv om målgruppen var sedelighetsdømte. Som ansatt i kriminalomsorgen er jeg godt kjent med at denne målgruppen har mangelfullt tilbud både i forbindelse med straffegjennomføringen og også når det gjelder behandlingstilbud både under straffegjennomføring og etter soning.

I løpet av årene som ansatt i friomsorgen har jeg arbeidet med mange sedelighetsdømte menn. Dersom mitt prosjekt kan bidra til å sette søkelyset på hvordan de opplever fengselets arbeid med rehabilitering, og tiltak som eventuelt kan iverksettes for at denne gruppen skal gis et bedre tilbud – så vil det ha stor relevans. Til slutt bestemte jeg meg – ja, jeg gjør det.

Da jeg hadde fått de nødvendige godkjenningene tok jeg ny kontakt med fengselsleder og sendte kopi av søknaden til Kriminalomsorgen region sørvest, prosjektbeskrivelsen, informasjonsskjema til innsatte og informasjonsskjema til ansatte.

I følge utvalgsriteriene skulle utvalget bestå av sedelighetsdømte over 18 år som skulle løslates til Norge, kunne snakke og forstå norsk. I tillegg var det et kriterium i at skulle ha vært innsatt i fengsel i minimum to måneder og ha en domslengde på seks måneders ubetinget fengselsstraff eller utover det. De to siste kriteriene ble satt av hensyn til at fengselet skulle ha tilstrekkelig tid på seg til å starte rehabiliteringsarbeidet i form av arbeidet med kartlegging av den innsattes situasjon, og arbeidet med den innsattes framtidsplan i samarbeid med innsatte selv. I tillegg skal den innsattes situasjon når det gjelder behov for hjelp i forbindelse med bolig kartlegges, og boligskjema skal fylles ut og sendes til hjemkommunen.

Fengselsleder skulle ta ansvar for at innsatte ble forespurt om å delta på intervju. Hun sa de ville trenge 14 dager på dette arbeidet. Når de innsatte hadde skrevet under samtykkeskjema skulle fengselet kontakte meg for avtale om tidspunkt for intervjuet som skulle foregå i fengselet. Håpet mitt var at tilstrekkelig mange innsatte samtykket til intervju slik at det kunne trekkes et tilfeldig utvalg på fra seks til maksimum ti domfelte. Dette kunne gjøres av ansatte på regionadministrasjonen.

Jeg kontaktet fengselsleder etter ca. 14 dager for å høre hvordan domfelte hadde respondert på henvendelsen. Jeg ble da orientert om at det viste seg vanskeligere å rekruttere et tilstrekkelig antall informanter enn det som i utgangspunktet var forutsatt. Jeg ble bedt om å

kontakte vedkommende som fengselsleder hadde delegert oppgaven med å rekruttere informanter til. Vedkommende som arbeidet med å informere domfelte bekreftet det fengselsleder sa. Han opplyste at det var fire domfelte som hadde underskrevet på samtykkeskjema. Tre av disse sonet i fengsel med høyt sikkerhetsnivå mens den fjerde nylig var overført fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå til avdeling med lavere sikkerhetsnivå.

Jeg snakket med leder av sosialavdelingen om at det kunne synes vanskelig å få et tilstrekkelig antall informanter. Hun sa at måten en forespørsel legges fram på har stor betydning, og tilbød seg å informere innsatte i målgruppen om mitt prosjekt. To innsatte som i utgangspunktet hadde svart nei svarte da ja. Grunnen for dette var at de hadde trodd intervjuet skulle handle om de straffbare forholdene de var dømt for – noe de ikke ønsket å bli intervjuet om. Da de ble forklart tema for prosjektet og målet med intervjuet takket de ja til å delta, og ga uttrykk for at de syntes problemstillingen var interessant.

Til slutt var det sju sedelighetsdømte som hadde samtykket i å delta på intervju. Intervjuene ble gjennomført i løpet av en måned fra 25. oktober til 22. november 2011. Intervjuene ble tatt opp på diktafon. Informantene var blitt informert om det på forhånd, og ingen motsatte seg opptak under intervjuet.

Et av intervjuene kunne ikke benyttes i materialet siden den innsatte hadde utvisningsvedtak. Han var dermed ikke i målgruppen. Dette gjaldt den av informantene som var overført fra avdeling med høyt sikkerhetsnivå til avdeling med lavere sikkerhetsnivå. Materialet består av 122 sider med transkribert tekst fra intervjuer med seks innsatte. Samtlige innsatt i avdeling med høyt sikkerhetsnivå. Navnene jeg bruker på innsatte i teksten er fiktive.

Slik jeg ser det ville det vært riktig å gi informantene anledning til å lese og kommentere teksten jeg har skrevet på bakgrunn av intervjuene. Det ville gitt dem mulighet for å gi tilbakemelding på om de kjente seg igjen i framstillingen min, eller eventuelt ikke. Dette ville vært nyttig informasjon for meg. Imidlertid kom jeg fram til at de innsatte ikke kunne få lese teksten. Begrunnelsen min for det er at de ved å lese teksten i verste fall kunne gjenkjent andre informanter. Miljøet i fengselet er lite og tett. Identifikasjon av andre informanter ville vært et brudd på taushetsplikten samtlige ble lovet i forkant av deltakelse på intervjuene.

5.8 Fokusgruppeintervju med betjenter

Utvalget

I fokusgruppeintervjuet ønsket jeg å snakke med betjenter som også arbeider som kontaktbetjenter. Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet (Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) 02/2002) viser til at kontaktbetjentarbeidet skal kunne utføres av enhver utdannet fengselsbetjent. Oppgavene som er tillagt kontaktbetjenten i henhold til ovenfor nevnte retningslinjer beskrives nærmere i avsnittet som omhandler systematisering av empiriske data – fokusgruppeintervju med fem betjenter i Åna fengsel.

Jeg ønsket primært å samle en gruppe på seks betjenter på dagtid. Imidlertid ble det fra ledelsens side vist til at det kunne bli vanskelig å gjennomføre av hensyn til den øvrige driften på avdelingene. Jeg foreslo da som et alternativ å samle to grupper med tre betjenter, og å

gjennomføre intervjuet to ganger.

Ledelsen i fengselet hadde på forhånd formidlet min skriftlige forespørsel om å delta på intervju til betjentene. Jeg fikk tilbakemelding om at fem betjenter hadde samtykket i å delta – to menn og tre kvinner. Ledelsen hadde også lagt til rette for at intervjuet kunne foregå på dagtid i en samlet gruppe. Samtlige av betjentene som deltok i fokusgruppeintervjuet hadde erfaring fra arbeidet med sedelighetsdømte, både som kontaktbetjenter eller også som betjent på en avdeling hvor sedelighetsdømte soner. En av betjentene hadde erfaring fra arbeid i fengselet over mange år, andre hadde noe kortere fartstid. De hadde erfaring fra arbeid i Åna fengsel, andre fengsler og også erfaring fra arbeidet med sedelighetsdømte i annet arbeidsforhold utenfor fengselet. De utgjorde samlet etter min vurdering er svært kompetent gruppe når det gjaldt erfaringer fra arbeid i fengsel, erfaring med kontaktbetjentarbeid og også erfaring fra arbeid med sedelighetsdømte. Materialet består av 21 sider transkribert tekst fra fokusgruppeintervjuet med de fem betjentene. Intervjuet ble tatt opp på diktafon.

Etter at intervjuet var ferdig transkribert og jeg hadde skrevet ferdig teksten, ønsket jeg å sende den til betjentene som hadde deltatt i intervjuet. Dette var uproblematisk av hensyn til taushetsplikt siden samtlige hadde vært med i en felles dialog. To av betjentene var ikke lenger i Åna fengsel. Jeg fikk tak i adressen til kun den ene av dem – og fire av de fem betjentene som hadde deltatt i intervjuet ble inviterte til å lese gjennom materialet og gi meg tilbakemelding på hvorvidt de kjente seg igjen i det jeg hadde skrevet. Jeg fikk tilbakemelding fra to av dem. De ga uttrykk for at de kjente seg igjen – og ikke hadde ”noe å sette fingeren på” i forhold til det skriftlige materialet. En av betjentene ga uttrykk for at framstillingen var i tråd med slik de opplever det, og at det hadde vært interessant å lese det jeg hadde skrevet. Den andre betjenten ønsket å påpeke det som står når det gjelder manglende tid til å utføre kontaktbetjentoppgaver. Dette ble sagt i intervjuet. Imidlertid ønsket han å kommentere at mangel på tid til kontaktbetjentarbeid er en situasjon på avdelinger med fra 20 – 25 innsatte. Mangel på tid til å utføre kontaktbetjentarbeid er etter hans mening ikke en aktuell problemstilling på mindre avdelinger med 10 innsatte.

6. METODER FOR ANALYSE AV DATA

6.1 Å sortere klesvask, lage merkelapper og finne rett plass i kommodeskuffer

Jeg gjennomførte til sammen sju intervjuer med sedelighetsdømte i Åna fengsel i løpet av oktober og november 2011. Fokusgruppeintervjuet med fem betjenter ble gjennomført i begynnelsen av desember. Parallelt med at jeg intervjuet innsatte arbeidet jeg med å transkribere intervjuene.

Jeg la vekt på å gjøre overføringen fra lydopptak av intervjuene til skrevet tekst så autentisk som mulig. Utsagn ble skrevet ned så ordrett som jeg klarte å få det til, pauser ble markert i den nedskrevne teksten, latter og annen nonverbal kommunikasjon ble tatt med. Imidlertid oversatte jeg dialekt til bokmål. Jeg har bodd så lenge i dette området at spesielle ord og

uttrykk i Stavanger dialekten og Jær dialekten er godt forståelige for meg. Selv er jeg født og oppvokst på Østlandet. Derfor var det heller ikke vanskelig å forstå de informantene som snakket denne dialekten.

Seks av intervjuene med innsatte og fokusgruppeintervjuet ble transkribert. Ett av intervjuene med innsatte ble utelatt fra materialet da han ikke var i målgruppen på grunn av at han hadde utvisningsvedtak. Dette ble ikke klart før intervjuet var i gang. Imidlertid valgte jeg å gjennomføre intervjuet/samtalen med den innsatte. Han hadde stort behov for å snakke om sin vanskelige livssituasjon. Jeg kunne lite annet gjøre enn å lytte til hans fortelling, stille spørsmål og vise medfølelse. Sosialarbeideren i meg er alltid der.

Intervjuene varte mellom ca. 90 til 105 minutter. Da samtlige intervjuer var transkriberte i midten av desember hadde jeg 143 sider med skrevet tekst. Så kom julen med alle dens travelhet og forskjellige praktiske gjøremål i hjemmet i tillegg til arbeidet i kriminalomsorgen. Min erfaring er at arbeidet med prosjektet aldri er i bero. Imidlertid var mye av arbeidet etter at intervjuene var transkriberte tankevirksomhet både i forhold til intervjuene, de personene jeg hadde møtt, deres historier og ikke minst i forhold til det videre arbeidet med oppgaven og hvordan dette kunne gripes an på en god måte. Planen min var å komme i gang med kategorisering av det skriftlige materialet tidlig i januar. Ukene føyk av sted, jeg syntes ikke jeg kom fram til en fruktbar måte å gjennomføre det videre arbeidet med materialet på, og var misfornøyd med egen progresjon.

Jeg bestemte meg imidlertid for å bruke spørsmålene i intervjuguiden i tillegg til annen viktig informasjon som var kommet fram under intervjuene som kategorier – og sortere meningsutsagn i den skrevne teksten inn under disse kategoriene. Jeg laget et skjema med oppsatte kategorier for intervjuene med de innsatte og et skjema for fokusgruppeintervjuet med ansatte. Tanken var å gå gjennom intervjuene med hver innsatt og fylle inn meningsutsagn for hvert intervju under hver kategori for deretter å sammenstille meningsutsagn fra alle intervjuene under hver kategori og se på sammenfall og forskjeller i meningsutsagn. Tilsvarende kategorisering ville jeg forta for fokusgruppeintervjuet.

Jeg sendte skjemaene til veileder og ba om veiledning før jeg fortsatte med det videre arbeidet med kategorisering og analyse av data. Slik jeg oppfattet henne var dette en måte sortering av data kunne gjøres på. Kategoriene ville være både teoristyrte (fra intervjuguiden) og datastyrte (fra det empiriske materialet). Veileder anbefalte meg imidlertid å lese Malterud (2011) og Kvale og Brinkmann (2010) i tillegg Thagaard (2009) som jeg hadde lest tidligere da hennes bok er pensum i kvalitativ metode i masterstudiet. Bøkene veileder anbefalte ble kjøpt inn samme dag. Jeg fordypet meg i disse forfatternes tekster om analyse av kvalitative forskningsintervju. I tillegg leste jeg det min veileder har skrevet i sin doktoravhandling om metoder for analyse av data (Jenssen, 2009).

Kvale og Brinkmann (2010, s. 199) sier det ikke finnes noen *via regia* for å komme fram til vesentlige meninger og dypere implikasjoner ved det som sies i et intervju. Ønsket om å finne fram til analyse teknikker kan være et ønske om å finne fram til ”teknologiske snarveier” for forskerens arbeid med analyse og meningskonstruksjon. Analyse av data skal foregå slik at andre seinere kan følge den vegen vi har gått skriver Malterud (2011, s. 91). Dette handler om intersubjektivitet i analysen og nødvendigheten av å dokumentere og ikke minst formidle de stegene som er tatt i denne prosessen.

”For at leseren senere skal kunne følge forskerens vei og forstå de valgene som er gjort, kan det i løpet av analyseprosessen være nyttig å finne ut så nøyaktig som mulig hva vi faktisk har spurt materialet om” (Malterud, 2011, s. 92).

For meg var det viktig at veileder påpekte at det verken er ønskelig eller nødvendig i en kvalitativ studie å ta med alle utsagn i den transkriberte teksten, men at velvalgte avgrensninger er nødvendig. Dette bidro i høy grad til å gjøre sorteringen av materialet mer oversiktlig og ikke minst overkommelig for meg.

Malterud (2011, s. 85) viser til at hvis data er basert på intervjuer, kan overskriftene i resultatpresentasjonen følge hovedpunktene i intervjuguiden på samme måte som jeg hadde tenkt å gripe behandlingen av data fra intervjuene an. Imidlertid sier hun videre at en kreativ analyseprosess skal lede til en annen inndeling av resultatene enn det var ved oppstart av prosjektet. Malterud (ibid. s. 98) henviser til Giorgis beskrivelse av en prosedyre hvor analyse av data gjennomføres i fire trinn.

1. Få et helhetsinntrykk
2. Identifisere meningsbærende enheter
3. Abstrahere innholdet i de enkelte meningsbærende enheter
4. Sammenfatte betydningen av dette

Særlig på grunn av at jeg forsker på eget felt er det av betydning at jeg ikke velger en tilnærming til analyse av data som kan virke fastlåsende i forhold til egen forforståelse. Jeg måtte heller velge en tilnærming som kunne bidra til åpenhet og ny forståelse. Jeg bestemte meg derfor for å arbeide i tråd med ovenstående tilnærming til prosedyre.

Det første jeg da måtte gjøre var å lese gjennom materialet enda en gang. Jeg mener det ikke vil la seg gjøre fullt og helt å legge til side egen forforståelse eller teoretiske referanseramme verken i utarbeidelse av intervjuguide, i selve intervjusituasjonen eller i analyse av data. Imidlertid er det viktig å være så åpen som mulig for hvilke budskap teksten formidler. Kanskje er det innhold i ulike utsagn som jeg ikke har merket meg godt nok ved tidligere arbeid med teksten, kanskje kan det ligge et annet meningsinnhold i utsagn enn slik jeg har tolket dem i lys av min forforståelse – og kanskje er det viktige ting jeg har oversett. Når noe blir fokusert kan andre ting bli utelatt eller oversett.

Malterud (ibid. s. 99) sier at arbeidet på dette trinnet kan gjøres i lenestol eller på sofa. En kan ta notater underveis, men det er viktig å motstå all trang til å begynne å systematisere på dette stadiet. Først når en har skaffet seg et helhetsinntrykk skal inntrykkene oppsummeres i foreløpige temaer med relevans til problemstillingen. Malterud sier det er et godt tegn på en kreativ analyse dersom de foreløpige temaene er forskjellige fra hovedtemaene i intervjuguiden. Hvis de foreløpige temaene er i samsvar med hovedtemaene i intervjuguiden kan dette komme av at vi styres av vår forforståelse mer enn at vi er våkne for å se nye mønster i materialet. Dette ble en utfordring for meg i det videre arbeidet i og med at jeg kjenner feltet svært godt fra før. De foreløpige temaene skal ideelt sett ikke være utviklet på bakgrunn av systematisk refleksjon, men på bakgrunn av en intuitiv organisering av datamaterialet.

Jeg bestemte meg for å starte dette arbeidet med den transkriberte teksten fra fokusgruppeintervjuet med betjentene. Denne teksten er på 21 sider. Teksten fra intervjuene med de seks innsatte er på 122 sider. Jeg tenkte det ville være ”enkler” å begynne å øve meg

på dette arbeidet med å starte med den minst omfattende teksten.

Malterud (2011, s. 98) bruker ”klesvask” som metafor for hvordan en kan gå fram i praksis for å demonstrere hvordan systematisk tekstkondensering skal ivareta noen underliggende prinsipper. Hun gir et bilde av en skitten klesvask som skal vaskes, sorteres og legges i kommode skuffer. Skuffene skal merkes med lapper – og i prosessen må en gjerne omorganisere merkingen av skuffene. Jeg har lang erfaring fra klesvask og sortering av tøy – så hennes bruk av denne metaforen ga god mening for meg.

Etter å ha lest grundig gjennom hele teksten og tatt notater så jeg at det skilte seg ut kategorier som både var i samsvar med intervjuguiden, og kategorier som sprang ut av det skriftelige materialet. For å gå videre i dette arbeidet ble det nødvendig for meg å lese teksten på nytt gjentatte ganger. Hver gang noterte jeg ned meningsbærende utsagn og systematiserte dem i forhold til de ulike kategoriene jeg hadde identifisert. Dette var et omfattende arbeid, men jeg opplevde selv at jeg på denne måten fikk systematisert teksten på en god måte som ga oversikt. I tillegg sikret jeg meg at jeg ikke utelot viktige ting i teksten. Minst like viktig var det at prosessen ble langt mer kreativ og fruktbar enn om jeg bare hadde systematisert teksten i forhold til intervjuguiden slik jeg i utgangspunktet hadde tenkt å gjøre. ”Merkelappene på skuffene” ble også endret i løpet av arbeidet med teksten som en konsekvens av at teksten i seg selv ga innspill til dette.

Da jeg hadde arbeidet meg gjennom fokusgruppeintervjuet og skrevet ferdig denne teksten, var det tid for å gjennomføre tilsvarende prosedyre med den transkriberte teksten fra intervjuene med de innsatte. Som sagt er denne teksten på 122 skrevne sider. Da stoppet det bare opp. Det er merkelig hvordan det jeg vil kalle vegring mot å gå i gang med dette omfattende arbeidet kan gi seg utslag i behov for å utføre alle andre praktiske oppgaver i hus og hjem. Imidlertid innså jeg at jeg ikke ville kunne komme utenom å gjennomføre den samme tidkrevende, møysommelige prosessen som jeg har beskrevet ovenfor også med dette omfattende materialet.

For meg har denne måten å arbeide på vært givende om enn svært arbeidskrevende. Givende på grunn av at gjentatte gjennomlesninger av den transkriberte teksten og notater underveis har gitt meg god mulighet til å reflektere rundt de meningsbærende utsagnene som materialet utgjør, og god oversikt over både delene og helheten.

Den samme framgangsmåten som jeg har beskrevet ovenfor med gjentatt gjennomlesning av den transkriberte teksten – notater underveis og sortering av meningsbærende utsagn, har jeg også benyttet meg av i forbindelse arbeidet med drøfting og analyse. Da har jeg imidlertid ikke gått tilbake til de transkriberte intervjuene, men benyttet meg av teksten jeg har skrevet på bakgrunn av disse. Gjentatt gjennomlesning av det empiriske materialet har vært viktig for meg i arbeidet for å kunne ha god oversikt over delene, reflektere rundt dem, finne mening, trekke inn relevant teori og se de enkelte delene i en helhetlig sammenheng.

6.2 Reliabilitet, validitet og generaliserbarhet

Reliabilitet og validitet eller pålitelighet og gyldighet strekker seg ut over tekniske eller begrepsmessige problemstillinger. Det stiller kunnskapsteoretiske – eller epistemologiske spørsmål som knytter seg til kunnskapens objektivitet og intervjuforskningens karakter.

(Kvale og Brinkmann, 2010). Objektivitet er et begrep som kan ha mange ulike betydninger i denne sammenhengen (ibid.). En *refleksiv objektivitet* betyr at forskeren reflekterer over sin produksjon av kunnskap. Med utgangspunkt i en hermeneutisk forståelse kan vi bare komme fram til velinformerte konklusjoner på grunnlag av våre fordommer. Fordommene våre er nødvendige for at vi i det hele tatt skal forstå noe (Gadamer, 2004 i ibid.). Intervjuet har en privilegert stilling med hensyn til det som kalles *dialogisk intersubjektivitet* – intervjuet er en samtale og en forhandling av mening mellom forskeren og den som blir intervjuet (ibid.).

Enkelte kvalitative forskere har avvist eller oversett spørsmålet om reliabilitet, validitet og generalisering som positivistiske begreper til hinder for en kreativ og frigjørende kvalitativ forskning. Silvermann (2006, i Thagaard, 2009) argumenterer for betydningen av å vurdere forskningens kvalitet på grunnlag av troverdighet – reliabilitet og validitet er sentralt i en slik vurdering. Kvale og Brinkmann (2010) sier validering handler om kvaliteten på det håndverket forskning er, ikke bare begrenset til en bestemt fase – men at kvalitetssikring skal prege alle fasene i arbeidet fra oppstart til den ferdige rapporten foreligger.

Reliabilitet knytter seg i følge Thagaard (2009) til repliserbarhet – om en annen forsker som benytter samme metode vil komme fram til samme resultat. Hun stiller spørsmål ved om repliserbarhet er et relevant kriterium i forbindelse med kvalitativ forskning.

”Repliserbarhet er knyttet til en positivistisk forskningslogikk som framhever nøytralitet som et relevant forskningsideal, og hvor resultatene sees som uavhengige av relasjoner mellom forsker og de som studeres.” (ibid. s. 198)

Reliabilitet knytter seg til forskningens troverdighet. Forskeren må vise til reliabilitet ved å forklare hvordan dataene er blitt utviklet i løpet av forskningsprosessen. I min undersøkelse har jeg redegjort for hvordan dataene ble innsamlet ved hjelp av individuelle intervjuer og fokusgruppeintervju. I intervjuene benyttet jeg diktafon. Dette hadde informantene godkjent på forhånd. Jeg har ikke brukt det tidligere, men opplevde det som svært nyttig i og med at jeg ikke trengte å konsentrere meg om å ta notater, men rette min hele og fulle oppmerksomhet mot verbal og nonverbal kommunikasjon. Opptakene ble transkribert i henhold til det som ble sagt så nøyaktig som mulig, bortsett fra at jeg skrev på bokmål og ikke på dialekt. I den skriftlige framstillingen har jeg tydeliggjort informantenes utsagn med å skrive dem i kursiv. Dette for å synliggjøre det empiriske materialet på en tydelig måte.

En annen måte å kvalitetssikre arbeidet på i forhold til reliabilitet er at en selv leser gjennom materialet som en ”djevelens advokat”. I dette ligger det at en er kritisk til sitt eget arbeid. Jeg har hatt stor nytte av veiledningen jeg har fått av min veileder – og alle de gode spørsmålene hun har stilt som har utfordret meg på egen *hjemmeblindhet*.

Begrepet *validitet* knyttes til tolkning av data. Er tolkningene gyldige i forhold til den virkeligheten vi har studert? Forskningens validitet kan styrkes gjennom at forskeren legger vekt på gjennomsiktighet ved å redegjøre for hvordan analysen gir grunnlag for de konklusjonene en kommer fram til. Det er viktig å gi kvalifiserte begrunnelser for de tolkningene og konklusjonene som presenteres i undersøkelsen.

Jeg har redegjort for min forforståelse, og hvordan jeg gikk fram i forbindelse med kategorisering og systematisering av det empiriske materialet. Thagaard (2009) framhever betydningen av kjønn som et viktig moment i forbindelse med intervjuer. Kjønn kan ha innvirkning på den relasjonen forskeren utvikler til informanten - og dermed på de svarene en

får. Alle de innsatte jeg intervjuet var menn. Fokusgruppen bestod av både kvinner og menn. Jeg la vekt på å behandle mine informanter på en respektfull måte, og opplevde at de behandlet meg tilsvarende.

Jeg har redegjort for det vitenskapsteoretiske ståstedet som er mitt utgangspunkt – eller sagt på en annen måte ”de brillene” jeg ser med. Dette er et viktig utgangspunkt for min forforståelse som vil prege det jeg foretar med i alle trinn i arbeidet med undersøkelsen. Å ha kjennskap til det miljøet som studeres kan være både en styrke og en begrensning. Jeg har skrevet om de utfordringene jeg har kunnet være oppmerksom på i tilknytning til å ”forske på sine egne”.

Det problematiske med å validere kvalitativ forskning skyldes ikke nødvendigvis svakheter ved de kvalitative metodene, men det kan tvert i mot skyldes disse metodenes særlige evne til å stille spørsmål ved den sosiale virkeligheten som beskrives (Kvale og Brinkmann, 2010).

”Ideelt sett vil kvaliteten på håndverksarbeidet gi kunnskapsprodukter som i seg selv er så sterke og overbevisende at de faktisk bærer sin gyldighet i seg. I slike tilfeller vil forskningsprosedyrene være gjennomsluttede og resultatene åpenbare. Eksterne bekræftelser eller offisielle gyldighetsstempler vil da bli av sekundær betydning når validitetsvurderinger er en bestanddel i alle faser i kunnskapsproduksjonen gjennom en intervjuundersøkelse.” (ibid. s. 257-258)

Dette er et ideal som jeg som masterstudent ikke vil påstå at jeg har klart å etterleve fullt ut. Imidlertid har jeg forsøkt å være bevisst på å gjennomføre arbeidet på en slik måte at forskningsprosedyrene er gjennomsluttede.

Generaliserbarhet eller overførbarhet handler om hvorvidt resultatene en er kommet fram til kun har lokal interesse, eller om de kan overføres til andre intervjupersoner og situasjoner (ibid.) En vanlig innvendig mot intervjuforskning er at det er for få intervjupersoner til at resultatene kan generaliseres. Som Kvale og Brinkmann (ibid s. 265) sier innebærer et slik syn at vitenskapelig kunnskap nødvendigvis må være universell og gyldig til alle tider og alle steder for alle mennesker ”fra evighet til evighet”.

Jeg hadde i utgangspunktet håpet det var såpass mange innsatte som svarte positivt på henvendelsen om å delta i på intervju at det kunne trekkes et tilfeldig utvalg. Imidlertid ble det ikke slik. Det var sju innsatte som skrev under på samtykkeerklæringen, samtlige ble intervjuet. Ett av intervjuene kunne ikke brukes på grunn av at vedkommende ikke var i målgruppen. Utvalget mitt består av seks innsatte. Det var fem fengselsbetjenter som samtykket i å være med på fokusgruppeintervjuet.

Innenfor kvantitativ forskning framheves betydningen av at et utvalg skal være representativt for den populasjonen en ønsker å studere. I denne sammenhengen kan begrepet populasjon relateres til enten alle sedelighetsdømte som soner i Åna fengsel – eller i alle fengslene i Rogaland eller i alle fengslene i Norge. Mine utvalg kan kalles *selvselekterte utvalg* (Bjørndal og Hofoss, 2008) eller et *tilgjengelighets utvalg* (Thagaard, 2009).

”Dersom en forsker på personer som har meldt seg frivillig, vet en ikke hvor representative de er for den populasjonen en vil si noe om...” (Bjørndal og Hofoss, 2008, s. 190).

I motsetning til et slikt syn kan det sies at selv om utvalgene er sammensatt etter et rent tilgjengelighetsprinsipp, så betyr ikke det at det de har å formidle ikke har relevans. De kan

selvsagt gi verdifull kunnskap om det å være ansatt og innsatt i fengsel. Imidlertid kan ikke funnene generaliseres til å gjelde alle fengselsbetjenter eller alle sedelighetsdømte i hele Norge.

Spørsmålet er om den tolkningen som utvikles innenfor rammen av et prosjekt også kan ha relevans i andre sammenhenger. Det er generelle aspekt ved sosiale praksiser som gir grunnlag for konklusjoner om generaliserbarhet (Gobo, 2007, i Thagaard, 2009).

Kvale (1997) trekker en parallell til måten jurister arbeider på når de vurderer å trekke slutninger fra tidligere til nåværende saker forutsatt at situasjonen og betingelsene er like. Han hevder at denne måten å argumentere på har paralleller til forskningsprosessen. ”Forskeren argumenterer for at den forståelsen han eller hun har kommet fram til, også kan være relevant i andre sammenhenger” (i *ibid.* s. 208).

På bakgrunn av min kjennskap til og kunnskap om feltet kan jeg vanskelig se at den forståelsen jeg har kommet fram til ikke har generaliserbarhet i forhold til andre fengsler hvor sedelighetsdømte gjennomfører straff. Fortolknings overføringsverdi kan bare testes ved videre forskning (Seale, 1999, i Thagaard, 2009). Det hadde vært spennende dersom andre lar seg inspirere til videre forskning når det gjelder spørsmål knyttet til i hvilken grad og på hvilken måte innsatte i fengsel gis mulighet for å påvirke sin egen framtid.

7. SYSTEMATISERING AV EMPIRISKE DATA TIL SKREVET TEKST

7.1 Fengselsbetjentenes perspektiv

Innledning

Alison Liebling stiller spørsmålet ”Whose side are we on?” i artikkelen “Theory, Practice and Allegiances in Prisons Research” (The Centre for Crime and Justice Studies (ISTD) 2001).

Artikkelen reflekterer over begrepene sympati og det å ta side i forbindelse med forskning. Hun sier det er umulig å innta en nøytral posisjon – og stiller spørsmål ved om det er mulig å ha sympati – eller ta side for mer enn en av partene. I artikkelen drøfter hun dette i forhold til innsatte og ansatte i fengsel. De innsattes perspektiv har i følge Liebling vært framtrædende i fengselsforskning siden 1960 årene. Kun unntaksvis har fokuset vært rettet mot de ansattes perspektiv. Hun stiller spørsmål ved hvorfor det er mindre akseptert i forskning å ha samme grad av forståelse og aksept for de ansattes perspektiv som for de innsattes perspektiv.

”Why is sympathy reserved for the offender and denied those who (sometimes in good faith) work in criminal justice, with their lives, stories, pains, motives and understandings” (*ibid.* s. 476).

I arbeidet med oppgaven ble et på et tidlig tidspunkt viktig for meg at både ansatte og innsatte skulle få komme til orde med sin forståelse, sine opplevelser og sine historier for å kunne

belyse problemstillingen i den konteksten. Åna fengsel utgjør på en mer helhetlig måte enn om bare ansatte eller bare innsatte fikk anledning til å formidle.

Min erfaring i dette arbeidet har vært at det er mulig å ha sympati, som Liebling sier, for mer enn en av partene. Det er viktig å ikke utelate de strukturelle faktorene og hvordan forholdene internt i fengselet legges til rette når det gjelder betjentenes yrkesutøvelse i praksis. De innsatte vil oppfatte betjentenes yrkesutøvelse forskjellig enten som god, mindre god eller dårlig. Egne forventninger, eget ståsted og ikke minst behov for hjelp og støtte – og om de opplever å få det eller ikke - vil kunne ha innvirkning på hvordan de innsatte opplever betjentene. Når det er sagt vil selvsagt kontaktbetjentenes måte å håndtere sine oppgaver som kontaktbetjent på ha betydning i forhold til den bistanden som gis hver enkelt innsatt. Betjentenes yrkesutøvelse må også sees i forhold til lover, retningslinjer og rundskriv som gir klare føringer for innholdet i den praktiske yrkesutøvelsen.

I fengselet er det flere yrkesgrupper som har ansvar for å arbeide i forhold til å oppfylle målsettingene knyttet til tilbakeføringsgarantien (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn). Ansatte som arbeider i skolen, verksdriften, helseavdelingen, sosialavdelingen og kontaktbetjenter skal ideelt sett ha et samordnet ansvar i forhold til den enkelte innsatte. Jeg har valgt å intervju fengselsbetjentene både på grunn av behov for mer kunnskap om hvordan de opplever egen praksis når det gjelder arbeidet med domfelte generelt og sedelighetsdømte spesielt – og ikke minst på grunn av de klare føringene som gis i retningslinjene for kontaktbetjentarbeidet når det gjelder å tilrettelegge for rehabilitering av innsatte.

”Målsettinger

En hovedmålsetting for kriminalomsorgen er å legge forholdene til rette for at innsatte skal bli i stand til å gjøre en egen innsats for å motvirke et kriminelt handlingsmønster. Kontaktbetjenten har en viktig funksjon ved å bistå innsatte i dette arbeidet, og skal arbeide aktivt sammen med den innsatte i en motivasjons – og endringsprosess.

Kontaktbetjentordningen har til hensikt å bedre soningsforholdene og den samlede innsatsen overfor innsatte. De får en stabil kontakt i fengselet og bedre mulighet til å forberede løslatelsen.” (Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) 02/2002 – Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet)

Kontaktbetjentens oppgaver kan variere noe fra fengsel til fengsel, men hovedfunksjonene vil være:

- Ha ansvar for at den innsatte får informasjon om fengselet, samt rettigheter og plikter
- Gi den innsatte en innføring i kontaktbetjentens oppgaver og avgrensning av disse
- Gjennomføre kartlegging av problemer, behov og ressurser snarest mulig etter innsettelsen
- Støtte og motivere den innsatte til å arbeide konstruktivt med sitt opphold i fengselet
- Være bindeleddet mellom den innsatte og fengselet for øvrig
- Medvirke i framtidsplanleggingsprosessen
- Bistå ved henvendelse utad, for eksempel til sosialkontor, arbeidskontor og skolemyndigheter (ibid)

7.2 Fokusgruppeintervju med 5 betjenter i Åna fengsel

En rent praktisk begrunnelse for valg av fokusgruppeintervju med betjenter var at jeg ikke ville kunne klare å gjennomføre tilsvarende en til en intervjuer med betjentene som med innsatte av hensyn til den tiden jeg hadde til rådighet. I ettertid er jeg ikke sikker på om jeg ville fått vesentlig annerledes informasjon om jeg hadde gjennomført en til en intervjuer. Jeg opplevde gruppedeltakerne som åpne når det gjaldt egne erfaringer i arbeidet som betjenter og kontaktbetjenter. De spilte på hverandres erfaringer og utdypet disse som gruppe. De ga også uttrykk for ulike erfaringer og vurderinger.

Da jeg så at gruppen bestod av to menn og tre kvinner gjorde jeg meg noen refleksjoner om hvorvidt mennene kunne komme til å dominere og være premissleverandører for samtalen. Slik ble det ikke. Samtlige var aktivt deltakende og formidlet erfaringer fra eget ståsted og egen praksis. Fokuset var særlig rettet mot deres arbeid med sedelighetsdømte innsatte både som betjent og også som kontaktbetjent. Gruppen tok selv opp ulike tema som jeg hadde notert meg i tillegg til spørsmålene i intervjuguiden etter å ha gjennomført intervjuene med innsatte.

Jeg bekymret meg i forkant for at min rolle som ansatt på regionalt nivå om mulig kunne bidra til at de unnlot å sette søkelyset på visse sider av sin yrkesutøvelse som ville føre til at de kom i et mindre heldig lys. Det er selvsagt ikke mulig å vite om de unnlot å si enkelte ting. Slik jeg vurderer det var betjentene i stor grad åpne på egen opplevelse av hva som er vanskelig i arbeidet med denne målgruppen både når det gjelder kontaktforhold med de innsatte, og også når det gjelder organisatoriske forhold som bidrar til å vanskeliggjøre arbeidet som kontaktbetjent.

Navnene jeg bruker på betjentene i teksten er fiktive.

Dato for intervjuet var satt til 5. desember 2011. Jeg var veldig spent. En ting er å intervjuer innsatte, en annen ting er å intervjuer kolleger. En tredje ting var at jeg skulle intervjuer en gruppe noe jeg ikke i samme grad har erfaring med fra tidligere som en til en intervjuer. Før jeg intervjuet de ansatte hadde jeg gjennomført sju individuelle intervjuer med innsatte og fått deres synspunkter på tingenes tilstand på godt og vondt.

Det var viktig for meg å kunne stille med et åpent sinn og ikke være forutinntatt. Jeg ønsket å bidra til et klima i gruppen som kunne gjøre at de følte seg trygge i situasjonen. Uansett om jeg har understreket gjentatt at jeg i denne situasjonen er student og ikke rådgiver på regionalt nivå, vil det være vanskelig å legge denne dobbeltrollen totalt til side både for betjentene og også for meg

Jeg våknet tidlig da jeg skulle kjøre fra Stavanger til Åna fengsel. I løpet av natten hadde det snødd kraftig. Vegene var ”spinnglatte” og som vanlig var det kaos i trafikken. Jeg fikk dårlig tid, men måtte kjøre forsiktig for å unngå å havne i grøfta i stedet for å komme meg fram til Åna. Stans ved bommen på innkjørselsvegen inn til fengselet, av med motoren, trykke på knappen for å gi beskjed til vakta om hvem jeg var og i hvilket ærend jeg kom. I vakta møtte jeg to av betjentene som skulle delta på intervjuet. Vi gikk sammen ut og over plassen til ”Blå huset” hvor intervjuet skulle foregå. På møterommet var det ingen. De andre hadde satt seg på et kontor i underetasjen. Vi ble enige om å benytte møterommet som var ledig. Vi hilste på hverandre og presenterte oss. Jeg informerte kort om prosjektet mitt som de også hadde fått skriftlig informasjon om tidligere. Jeg ba de om å spørre dersom det var noe

de lurte på. Det var det ikke. Så var vi i gang. Intervjuet varte 1 timer og 45 minutter og ble tatt opp på diktafon.

7.3 Hvorfor skal de søke hjelp når de ikke har et problem? Manglende erkjennelse av straffbare forhold

Sedelighetsdømte oppleves av betjentene som annerledes enn det øvrige klientellet i fengselet, og betjentene forholder seg annerledes til dem enn til andre innsatte.

Noe som karakteriserer de sedelighetsdømte er at de kun unntaksvis erkjenner de straffbare forholdene de er dømt for. Langt de fleste erkjenner ikke straffeskyld. Dette synes å være problematisk for kontaktbetjentene i arbeidet med denne målgruppen på mer enn en måte.

Silje sier det slik:

”Jeg synes det er en kjempeforskjell i forhold til andre innsatte. De er mer stille og tilbakeholdne... mange sier til seg selv at de ikke har et problem... og hvorfor skal de søke hjelp når de ikke har et problem?”

Et ”problem” blir her definert som det å begå seksuelle overgrep, og ”hjelp” i denne sammenhengen innebærer å søke behandling i forhold til de seksuelle overgrepene de er dømt for å ha begått slik at dette forhåpentligvis kan bidra til å forebygge at domfelte begår nye seksuelle overgrep etter løslatelsen.

Finn har arbeidet lenge i fengselsvesenet. Han sier *”jeg har til gode å treffe en sedelighetsdømt som har erkjent det han er dømt for”*. Dette er en erfaring som i all hovedsak deles av alle betjentene som deltok i intervjuet med unntak av en betjent som en gang hadde opplevd at en sedelighetsdømt erkjente straffeskyld.

I tillegg beskriver betjentene de sedelighetsdømte som stille og tilbaketrukne, litt fraværende og ikke *”på banen”*. En gruppe innsatte som ikke klart og tydelig gir uttrykk for behandlingsbehov eller andre typer hjelpebehov på samme måte som eksempelvis rusmiddelavhengige innsatte gjør når de ønsker et behandlingstilbud. De er åpne i forhold til egen problematikk, og kan spørre andre innsatte om hvilke behandlingstilbud som erfaringsmessig fungerer bra, og hvilke som ikke er verdt å satse på.

De sedelighetsdømte snakker ikke seg imellom eller spør hverandre til råds når det gjelder egen kriminalitet. Sedelighetsdømte er en gruppe innsatte som kanskje ønsker å bidra til minst mulig oppmerksomhet rundt seg selv og det de er dømt for av gode grunner. Dette kommer jeg tilbake til seinere i avsnittene som omhandler trakassering, trusler og vold og manglende erkjennelse av straffbare forhold og støtte fra signifikante andre.

Betjentene slår også fast at det er stor mangel på behandlingstilbud for sedelighetsdømte. Behandlingsprogrammet som drives i Bergen fengsel er ett tiltak betjentene kjenner til. Imidlertid må innsatte erkjenne de straffbare forholdene de er dømt for, for å kunne overføres dit. Dersom de ikke erkjenner det de er dømt for - eller benekter at det har vært kontakt av seksuell karakter, vil de ikke få tilbud om plass. Imidlertid vurderer betjentene det som viktig at innsatte erkjenner de straffbare forholdene de er dømt for. Dette for å kunne arbeide med egen problematikk og *”komme seg videre”*.

7.4 Sedelighetsdømte kan være utsatte for fare i fengselet

Det var Ole som tok opp denne sentrale problematikken i fokusgruppeintervjuet:

”Jeg tenker på en annen ting i forhold til å være sedelighetsdømt i fengsel... at det er farlig, og at de faktisk med å benekte eller lyge seg gjennom soningen og fortelle at de er dømt for en helt annen ting... så vil de nok anta at de kan føle seg tryggere enn ved å gå åpent ut... og de er veldig engstelige og stille i forhold til dag for dag for hva som kan ramme dem i morgen, for de vet at de må gå gjennom fengselet hvis de skal gå på arbeid... og de vet at de fysisk kan bli utsatt for ting... og det at... og det kan være med å gjøre at de benekter... ”.

Innsatte som er dømt for sedelighetskriminalitet kan bli utsatt for fysisk vold, verbal trakassering og å bli ”frosset ut” av andre innsatte. Noen forsøker å sone på ordinær avdeling, og noen oppkonstruerer en såkalt dekkhistorie. Dekkhistorien er en løgn hvor de oppgir å være dømt for andre forhold enn det de faktisk er dømt for. Betjentene sier at innsatte kan få hjelp av ansatte til å konstruere en dekkhistorie. De mener det bør arbeides mer for å skape forutsigbarhet og trygghet for nye sedelighetsdømte som kan bli utsatt for vold.

En dekkhistorie er i denne sammenhengen ansett som et virkemiddel for å unngå dette. Imidlertid er dekkhistorien en løgn som kan bli avslørt. Andre innsatte spør hva de sitter for, og dekkhistorien om annen type kriminalitet må være grundig og vanntett og samsvare med bl.a. domslengde. Mange av de sedelighetsdømte har svært lange dommer. Dekkhistorien vil bli testet ut av andre innsatte. Som betjentene er inne på kan det å sone på en løgn i seg selv bidra til at en vegrer seg for å erkjenne de straffbare forholdene en er dømt for. Med andre ord vil utsatthet for vold og utrygghet kunne bidra til at de ikke erkjenner de straffbare forholdene.

Andre innsatte snakker seg imellom, en sedelighetsdømt kan sone på en ordinær avdeling og klare å holde forholdene han er dømt for skjult en stund – inntil han får kjennskap til at noen har funnet ut hva han sitter for. Ryktene sprer seg fort i fengselet, og dette kan medføre at det blir vanskelig å sone på en ordinær fellesskapsavdeling.

Alle betjentene er godt kjent med denne problematikken, og som Gro sier det:

”Det er jo noen som er på andre... på vanlig avdelinger skulle jeg til å si... som gjerne sitter for voldtekt eller andre ting... Så har de gjerne klart på en måte å holde det skjult ei stund, men så får de vite at noen har funnet ut hva de sitter for og da føler de seg truet og vil gjerne bytte avdeling og isolere seg. Det blir liksom det samme etter noen dager... så klarer de seg der i noen dager... så føler de seg truet igjen... og så må de flytte... så ender de gjerne opp da på A2 (skjermet avdeling) etter hver da...”

Noen isolerer seg fra fellesskapet i en ordinær avdeling. Betjentene synes ikke dette er ønskelig, heller ikke å ha en egen skjermet avdeling hvor sedelighetsdømte og også andre innsatte som ønsker skjerming i forhold til det å sone på en ordinær avdeling sitter. Imidlertid er skjermet avdeling en ordning som har oppstått på grunn av at det er behov for det. Ordningen med en skjermet avdeling har eksistert i Åna fengsel i årtier. Betjentene ser at en egen skjermet avdeling er nødvendig dersom de innsatte i det hele tatt skal kunne opprettholde fellesskap og unngå at sedelighetsdømte isolerer seg i fengselet på grunn av frykt

for å bli utsatt for negativ behandling fra andre innsatte. Når de overføres til skjermet avdeling får de være i fred på avdelingen.

Imidlertid er det ikke egne tilbud for innsatte på denne avdelingen. De må omgå andre innsatte på skolen, dersom de deltar i fengslets programvirksomhet, i arbeidssituasjonen og i forbindelse med lufting. Dersom de skal oppsøke sosialavdelingen eller helseavdelingen i fengselet vil de møte andre innsatte i gangene. Dersom sedelighetsdømte på grunn av vold og trakassering fra andre innsatte ikke tør eller vil delta på de felles tilbudene som drives i fengselet, vil dette ha negative konsekvenser i forhold til rehabilitering som eksempelvis muligheten for å kunne skaffe seg en utdannelse i forbindelse med straffegjennomføringen.

Enkelte sedelighetsdømte klarer imidlertid å sone på ordinær avdeling uten å bli avslørt. For disse vil muligheten for å delta på ulike aktivitetstilbud i fengselet være tilstede på lik linje med den øvrige fangebefolkningen.

7.5 Holdninger – stigma, ubehag og usikkerhet

Som nevnt innledningsvis sier betjentene at de forholder seg på en annen måte til sedelighetsdømte sammenlignet med det øvrige klientellet i fengselet.

Fengselsbetjentene har ikke kunnet velge om de ønsker å arbeide med sedelighetsdømte eller ikke, men det gis mulighet for å søke seg over til en annen avdeling dersom de ønsker det. Sedelighetsdømte gjennomfører som tidligere nevnt også straffen sin på andre avdelinger enn på egen, skjermet avdeling. Betjentene var inneforstått med at arbeid i kriminalomsorgen også ville innebære arbeide med denne gruppen. De er kjent med at det er en del ansatte som vegrer seg mot å arbeide med sedelighetsdømte – som ikke ønsker å arbeide på skjermet avdeling - i hvert fall ikke dersom de skal måtte snakke med de innsatte om hva de er dømt for.

Ole sier det sånn:

”Det er faktisk også en del ansatte som føler ubehag bare ved tanken på å skulle måtte lytte til denne historien... trenger å gå til psykolog selv hvis vi skal måtte høre på noe som vi regner med må være et forvirret sinn... med andre bilder på hva som er rett og galt...”

Betjentene uttrykker at de klarer å opptre profesjonelt i yrkesutøvelsen overfor de sedelighetsdømte. Selv om det er ”*mye forferdelig*” lar de ikke dette påvirke deres holdninger i arbeidet med de innsatte. Det er en målsetting i seg selv å opptre profesjonelt og behandle alle likt. Med å behandle ”*alle likt*” mener de at alle innsatte har krav på samme grad av profesjonalitet i yrkesutøvelsen fra fengselsbetjentene uansett hva de er dømt for. Ole mener imidlertid at ”*annerledes holdninger også er en del av våre holdninger*”, og ikke bare holdningene til de som sier de ikke vil arbeide med sedelighetsdømte. Han er åpen på at han også har en annen holdning til de sedelighetsdømte og opptrer på en annen måte når han går inn på en avdeling hvor det sitter sedelighetsdømte.

De beskriver samtalen med de sedelighetsdømte som langt mindre direkte og rett på sak enn når de snakker med domfelte som er dømt for annen type kriminalitet. De snakker om "saken du er dømt for".

Ole sier:

"Hvor setter vi grensen for hvordan vi skal nærme oss dette tabubelagte... for det er jo det det er... vanskelig for oss... vanskelig for innsatte... hva gjør vi... kan vi si... vi kaller det for "saken", så holder vi det der... og så må "saken" være noe som tas opp i Bergen (fengsel) i samtalegruppen der de er pålagt å løfte dette opp i lyset... eller i samtale med en psykolog. For det vil jo gjøre det lettere, men det krever jo at det er en viss veiledning... og at det blir skapt mer bevissthet om hva gjør vi som betjenter i møte med denne gruppen her..."

Betjentene er enige om at sedelighetsdømte er annerledes sammenlignet med andre innsatte. De beskriver det som litt "hysj-hysj". De vil ikke innrømme de straffbare forholdene de har begått og det de er dømt for "er liksom ikke noe tema". Anne er opptatt av at betjentene snakker annerledes til sedelighetsdømte enn til andre innsatte.

"Men jeg synes det er litt sånn... hvis det er en som sitter for noen narkotikagreier, så er det liksom greit å si til ham at... Herregud hva er det du driver med, nå må du jammen ta og skjerpe deg... ja, ... men det er liksom ikke akseptert å si det til en som sitter for sedelighet... nei, det er liksom litt sånn... litt sånn hysj, hysj..."

7.6 Kontaktbetjentarbeidet

Når innsatte kommer inn i fengselet starter de straffegjennomføringen i inngangsavdelingen, eller inntaksavdelingen som betjentene sier. Her skal de få informasjon og arbeidet med kartlegging og den innsattes framtidsplan skal påbegynnes. Lengden på oppholdet i denne avdelingen kan variere avhengig av at det blir ledige plasser i andre avdelinger.

I inntaksavdelingen får de tildelt en kontaktbetjent. Når de overføres til en annen avdeling får de ny kontaktbetjent. For innsatte som overføres mellom flere avdelinger innebærer dette at de må forholde seg til flere kontaktbetjenter og så å si starte på nytt hver gang. Det er satt i gang en forsøksordning med at samme kontaktbetjent skal følge innsatte dersom vedkommende bytter avdeling i den samme etasjen. Fordelen med dette er at domfelte og kontaktbetjent kan opprettholde et stabilt kontaktforhold over tid. Imidlertid kan en slik ordning etter enkelte av betjentene sin mening føre til at den innsatte får mindre kontakt med egen kontaktbetjent, noe som kan virke uheldig.

Betjentene er opptatt av at det finnes få behandlingstilbud for sedelighetsdømte.

Finn sier:

"Det er få tilbud til folk som er sedelighetsdømte. Vi har masse tilbud i kriminalomsorgen til folk som sliter med rus, så det er også andre grupper innsatte som faller utenfor... det er gjerne andre innsatte som ikke sliter med rus, og de har veldig få tilbud å benytte seg av... og i den samme gruppa er vel også gjerne sedelighetsdømte. Det er ikke flust av tilbud til dem..."

Behandlingsprogrammet for sedelighetsdømte i Bergen fengsel er ett av de få tilbudene betjentene kjenner til. De sier det er lite kunnskap om sedelighetsdømte, og opplevelse av å ikke strekke til i arbeidssituasjonen er ingen god opplevelse. Betjentene erfarer at gruppen sedelighetsdømte er økende, og håper at et økende antall innsatte forhåpentligvis kan bidra til at sterkere fokus blir rettet mot arbeidet med denne gruppen innsatte - både når det gjelder behandlingstilbud for innsatte og også kompetanseutvikling for ansatte.

Anne forteller:

"Jeg hadde en innsatt, en av alle de sedelighetsdømte som jeg var kontaktbetjent for som innrømmet hva han hadde gjort, og da måtte jeg jo selv finne ut hvor han kunne henvende seg".

Anne er i likhet med de andre betjentene opptatt av mangel på kunnskap om sedelighetsdømte:

"Jeg føler det er lite kunnskap omkring det med sedelighetsdømte... at det faktisk er noen som ønsker å endre seg... for vi er jo ikke vant til det... at noen kommer og sier... skitt... hva skal jeg gjøre med livet mitt nå... jeg vet jeg kommer til å gjøre det igjen når jeg kommer ut...".

Tidligere holdt avdelingen hvor sedelighetsdømte sonet i følge betjentene til på en gammel, trang, dårlig og skitten avdeling hvor de var "bortgjemte". Fra 1. november 2011 ble avdelingen flyttet opp i nye lokaler. Der er det bedre plass og de innsatte har toalett og dusj på cellene. Slik var det ikke på den gamle avdelingen. Betjentene håper at denne endringen i seg selv vil kunne bidra til en mer positiv status, og at de faste betjentene som arbeider der får bedre mulighet for opplæring enn det som var tilfelle på den gamle avdelingen. Rammene og mulighetene for en positiv endring i den nye avdelingen skal i følge betjentene kunne være tilstede. Imidlertid peker de på betydningen av at de ansatte får den nødvendige støtte fra ledelsen og at forholdene må legges til rette for et godt og målrettet arbeid.

Opplevelsen av manglende kunnskap og kompetanse kan føre til usikkerhet og utrygghet for betjentene i arbeidet med de innsatte. Betjentene peker på at dersom de får bedre kompetanse og dermed større grad av trygghet, vil dette kunne bidra til at det blir lettere for de innsatte å "ta opp ting" i samtale med kontaktbetjent.

Det vises til hvor komplisert det kan være når de innsatte ikke erkjenner de straffbare forholdene de er dømt for. Dette kan blant annet bidra til å gjøre det vanskelig i forbindelse med søknader om permisjoner – hvor de skal oppholde seg, hvem de kan få treffe og hvem de ikke kan få treffe. Manglende erkjennelse av skyld oppleves også vanskelig i forbindelse med framtidsplaner.

Silje sier:

"Dess mer kunnskap jeg har dess flere innspill kan jeg bruke på å kanskje treffe rett... og i hvert fall motivere dem til å reise til Bergen (fengsel) for eksempel... Men når jeg ikke har den kunnskapen så føler jeg meg ikke tilstrekkelig... det kan jeg godt være i forhold til dem som personer, men når det kommer til kriminaliteten så synes jeg det blir litt sånn utrygt... og det har jeg hørt flere av kollegene mine som sier...".

Opplevelse av manglende kompetanse og usikkerhet i samtale med innsatte kan også være til hinder for at tema rundt hva som er viktig for innsatte i forbindelse med framtidsplaner blir tatt opp. Det oppleves som problematisk dersom en innsatt sier at *"barna er veldig viktige for meg"*, og vedkommende er dømt for å ha forgrepet seg på egne barn. Det kan være vanskelig å få mye informasjon dersom en ikke vet hvordan en skal forholde seg til denne informasjonen.

Når det gjelder arbeidet med framtidsplaner opplyser betjentene at de ikke arbeider med praktiske ting som bolig, økonomi, skole/arbeid, nettverk og lignende tiltak. Dett er sosialkonsulentenes oppgaver. Imidlertid er det mye uklarhet rundt kontaktbetjentens ansvar og oppgaver. Betjentene sier at innholdet i kontaktbetjentrollen defineres ulikt og blir for personavhengig. Ulike definisjoner fører til ulik praksis. Det synes å avhenge av den enkeltes erfaringer og kompetanse om kontaktbetjenten definerer en oppgave som eget eller sosialkonsulentens ansvar. Hver innsatt har ulike behov, og hvem som skal ha ansvar for hva – kontaktbetjent eller sosialkonsulent, blir avgjort fra sak til sak. Betjentene er enige om at deres primæroppgave som kontaktbetjent er gjennom samtaler å bidra til en god relasjon til innsatte og bli kjent med vedkommende.

Betjentene har ulikt syn på hva som ville vært det ideelle, og dette må blant annet sees på bakgrunn av at avdelingene de arbeider på er ulike både når det gjelder innsatte og ikke minst størrelse. På de største avdelingene er det 24 og 25 innsatte. På de mindre avdelingene er det 10. En av betjentene kunne ønsket seg muligheten for å ha et mer helhetlig ansvar for de innsatte. Dette ville forutsatt veiledning og at hun hele tiden hadde en person å rådføre seg med ved behov. Å ha mer ansvar, få mulighet for læring og øke egen kompetanse i arbeidet med domfelte ville vært positivt med en slik ordning slik hun ser det. Andre ga uttrykk for at de er fornøyd med den arbeidsdelingen som er mellom kontaktbetjent og sosialkonsulent – og at det å ha et mer helhetlig ansvar for hver enkelt innsatt ville være uoverkommelig. Kontaktbetjenten skal kjenne til helheten i situasjonen rundt domfelte, men ikke ha et helhetlig ansvar.

Imidlertid er de enige om at det er behov for større grad av tydelighet når det gjelder ansvars og oppgavefordeling mellom sosialkonsulenter og kontaktbetjenter.

Silje sier:

"Jeg trenger ikke gjøre alt, men jeg vil veldig gjerne vite hva som er forventet at jeg skal gjøre... så kan jeg hjelpe til med det jeg kan."

Utydelighet kan bidra til usikkerhet, og det er ingen retningslinjer som skiller klart mellom sosialkonsulentenes og kontaktbetjentenes ansvar.

Betjentene ønsker å gjøre en god jobb. Som betjenter – og kontaktbetjenter ønsker de å være tilstede for hver enkelt innsatt. *"Den enkelte innsatte skal gå først"*. De har tatt opp behov for opplæring med ledelsen. Imidlertid ble det svart at dårlig økonomi var til hinder for kompetanseutvikling og opplæring inneværende år (2011). Opplæring og mer kompetanse er et tydelig uttalt behov. Målet er at de gjennom faglig utvikling skal kunne bidra til å høyne kvaliteten på det faglige arbeidet for innsatte. Håpet er at kompetanseutvikling skal bli mulig i 2012, *"for ellers blir det ikke noe annerledes enn det er"* sier de.

7.7 Behov for mer tid og flere ansatte

Betjentene beskriver en travel hverdag med mange rutineoppgaver som skal tas hånd om. De ser behov for at det etableres et større fokus på kontaktbetjentarbeidet, bedre opplæring og at det legges opp mer strukturert ved at det settes av faste tider. Det må sikres mer oppfølging og kontinuitet i arbeidet med domfelte. Imidlertid er det ikke alltid like enkelt å få dette til. På spørsmål om hva som må til for at betjentene kan utføre kontaktbetjentarbeidet mer i samsvar med slik de ønsker det svarer Anne:

”Det er jo alltid tiden... og bemanning... Vi er to på ei avdeling og det er mange andre oppgaver vi skal gjøre... rutiner... og da er det ikke så ofte vi har mulighet til å sitte i samtale med en innsatt i en time eller lenger. Det blir jo på en måte et irritasjonsmoment hvis det er en som bruker en time til å sitte på ei celle og snakke med en innsatt, for da blir du aleine med å gjøre alt det andre.”

Det er enighet om at mangel på tid og for lav bemanning er vesentlige faktorer som bidrar negativt. Innimellom har de tid til å sette seg ned og snakke med innsatte, men det er ikke sikkert de har anledning til det når innsatte har behov for det eller ønsker en samtale. Det er ingen god situasjon for betjentene å kjenne på at de ikke strekker til i forhold til kontaktbetjentarbeidet.

Ole sier han opplever det slik:

”Når det gjelder kontaktbetjentarbeidet så er det slik på en travel avdeling at du føler du må kjempe for å få tid til det... og så blir det å gå med dårlig samvittighet for jeg skulle jo ha gjort det, men jeg kjenner at det...”

7.8 De innsattes perspektiv - intervjuer med seks innsatte

Innledning

Etter hvert som de innsatte samtykket i å delta på intervju gjorde jeg avtale med ansatte i Åna fengsel om når jeg skulle komme til fengselet for å gjennomføre intervjuene. Jeg forsikret meg om at de ansatte ga informasjon om tidspunktet for intervjuet til informantene slik at de skulle ha mulighet til å forberede seg. Av erfaring vet jeg at innsatte som vel de fleste av oss kan ha behov for å forberede oss på ulike måter før vi tar imot besøk.

Samtlige intervjuer med unntak av ett foregikk på besøksrommet i lukket avdeling i Åna fengsel. Det nye besøksrommet – i motsetning til det gamle hvor jeg i årenes løp har hatt samtaler med mange innsatte – var et lyst og vennlig rom møblert med fine gardiner, sofa, to stoler og et salongbord. I et hjørne stod det leker for barn. En gyngestol – små stoler og et bord. Ved en vegg en vask og et speil. Døren til besøksrommet ble låst av betjentene – jeg ba om at den kunne være ulåst, og det var greit. Jeg har aldri likt å være innelåst.

Jeg ble tatt godt i mot av betjentene i vakta. De fant fram sikkerhetsalarm, viste meg hvordan jeg skulle ta den på og informerte meg om hvordan den skulle brukes dersom det ble behov for det. Det ble det ikke. De viste meg også hvordan jeg skulle gi dem beskjed når intervjuet var ferdig slik at de kunne hente den innsatte og følge vedkommende tilbake til avdelingen. De satte inn en kaffe og kopper, jeg hadde kjøpt med litt sjokolade som jeg fikk ta med inn på besøksrommet.

Ett av intervjuene foregikk på et rom i annen etasje i den åpne avdelingen Rødgate. Da dette intervjuet startet opplyste den innsatte om at han hadde utvisningsvedtak. Han var dermed ikke i målgruppen. Jeg informerte ham om at jeg ikke kunne bruke intervjuet med ham på grunn av dette. Han ønsket imidlertid å gjennomføre samtalen da han hadde behov for å snakke om sin vanskelige situasjon. Mitt prosjekt handler ikke om innsatte med utvisningsvedtak da dette i seg selv bidrar til at det ikke gjøres et aktivt rehabiliteringsarbeid under soningen med tanke på løslatelse siden den innsatte skal utvises fra landet. Forhåpentligvis kan dette være et tema av interesse for andre forskere da innsatte med utvisningsvedtak er i en helt spesiell og vanskelig situasjon.

Jeg startet samtlige intervjuer med å gjenta muntlig informasjonen om prosjektet som de hadde mottatt skriftlig på forhånd, og ga informantene mulighet for å spørre dersom det var noe de lurte på.

Jeg hadde på forhånd utarbeidet en intervjuguide. Intervjuene var semistrukturerte. Jeg ønsket å få svar fra samtlige på spørsmålene i intervjuguiden. Dette var viktig for å kunne sammenligne svarene de ga. Imidlertid ønsket jeg også at de selv skulle få formidle ulike ting de ønsket å snakke om.

Temaet for intervjuet var ikke de straffbare forholdene de var dømt for. Imidlertid kom samtlige informanter inn på dette. Jeg spurte om de hadde erkjent de straffbare forholdene de var dømt for, samtlige informanter svarte at de ikke hadde erkjent skyld. Jeg var ikke der for å snakke om skyld eller uskyld, men for å lytte til deres historier og stille spørsmål, møte dem på en empatisk måte og behandle dem med verdighet. Det ble viktig for meg i intervjuene å kunne gi dem positiv bekreftelse.

Det er selvsagt mulig å føle sympati for mennesket selv om vedkommende er dømt for alvorlige, straffbare forhold. Liksom tegneren som tegner bilder av siktede i forbindelse med en rettssak, vil det jeg skriver være formet av min forståelse og min oppfatning av vedkommende. Bildene vi gjengir vil bli ulike ettersom vi som ser, hører og oppfatter vedkommende vi sitter overfor på forskjellige måter.

I ett av intervjuene ble jeg utfordret på min egen dobbeltrolle som student og ansatt i kriminalomsorgen. Vedkommende informant ga uttrykk for en svært kritisk holdning til måten Åna fengsel og regionadministrasjonen i Kriminalomsorgen region sørvest er organisert og fungerer på. Jeg måtte bestrebe meg på å lytte "bak ordene" og opplevde da at han hadde flere konstruktive forslag til endringer å komme med.

Jeg opplever at jeg ble møtt med tillit av informantene. De fortalte mye om seg selv, hvordan det oppleves å sitte i fengsel og hvordan det er å være fange. Jeg spurte dem om hvordan de hadde opplevd intervjuet. Samtlige ga tilbakemelding om at de syntes det hadde vært en god opplevelse. Begrunnelsen deres for å stille seg til disposisjon som informant varierte fra ingen særlig grunn - jeg blir med på det meste, til behov for å snakke om egen situasjon og

vanskelige ting de gikk og bar på. Noen så på det som en mulighet for å ha noe å fylle dagen med, mens andre hadde et håp om at deres bidrag i ettertid kunne skape en positiv endring i soningsforholdene for sedelighetsdømte som kommer etter dem.

Da jeg kom til Åna fengsel for å gjennomføre det siste intervjuet tok betjenten i vakta meg til side og fortalte at en av informantene jeg hadde snakket med forrige gang jeg var der døde kort tid etter intervjuet. I intervjuet snakket denne informanten om hvor bekymret han var for sin dårlige fysiske helse. Han hadde gitt stemme til mye viktig informasjon og var slik jeg ser det en reflektert mann som hadde opplevd mange vansker i livet sitt, men som også hadde håp om en bedre framtid.

I ettertid tenkte jeg mye på om jeg kunne bruke den informasjonen han ga. Jeg bestemte meg imidlertid for at siden han hadde samtykket i å delta på intervjuet ble det viktig at også hans synspunkter og vurderinger ble tatt med i materialet.

7.9 Livet før innsettelse i fengsel

Samtlige informanter er voksne menn i alderen fra 35 til over 60 år. Alle informantene med unntak av en hadde vært innsatt i Åna fengsel fra 5 måneder og opp til nesten 3 år på det tidspunktet jeg intervjuet dem. Alle, med unntak av en, hadde lang tid igjen av straffegjennomføringen i fengsel. En av informantene hadde 6 måneder igjen før han eventuelt kunne bli løslatt etter å ha sonet 2/3 av dommen.

Alle var dømt til lange fengselsstraffer. Samtlige med unntak av to av informantene hadde vært innsatt i varetekt i andre fengsler før det ble overført til Åna for å sone dommen sin der. En av dem var overført på dom fra et annet fengsel. To av informantene fortalte at de hadde blitt dømt til en kortere fengselsstraff en gang tidligere – men at dette lå mange år tilbake i tid. De øvrige var ikke tidligere straffedømt.

Livssituasjonen til informantene før innsettelse i fengsel vil slik jeg ser det kunne ha betydning for rehabilitering – og rehabiliteringsarbeidet i forbindelse med løslatelse. Hva har de innsatte av kompetanse og erfaring som de kan bygge videre på. Hva har de å gå tilbake til, og hva har de eventuelt mistet. Ikke minst viktig i denne sammenhengen er hvilke ønsker og behov den enkelte innsatte selv har i forbindelse med rehabilitering – og livet etter straffegjennomføringen.

Hvorvidt de disponerte egen eid eller leid bolig før innsettelse i fengsel vil imidlertid være av mindre betydning når en lang straff skal sones i fengsel. Dette med mindre de har en annen person som dekker løpende utgifter til bolig under soningen slik at de kan unngå å miste boligen sin som en konsekvens av fengselsoppholdet (Dyb, Brattbakk, Bergander og Helgesen, 2006).

Arnfinn er bekymret for hvordan det vil gå med huset hans:

”... hvis jeg må si ifra meg huset... det fineste jeg eier og har... og det er klart at det er jo da nødvendigvis et problem...”

En oppga at han bodde i kommunal leilighet, en leide leilighet hos en slektning, en leide bolig sammen med samboer, to var uten fast bolig i lang tid før innsettelse i fengsel og bodde midlertidig hos venner/kjente. Bare en av informantene fortalte at han disponerte egen eid bolig. En av dem som var uten fast bolig fikk bolig gjennom NAV kort tid før han ble innsatt i fengsel.

Tre var i fast arbeid, en av dem som selvstendig næringsdrivende. To var uten fast arbeid og en var uføretrygdet. De tre siste hadde tidligere vært yrkesaktive i mange år. En av informantene som var uten fast arbeid hadde i bokstavelig forstand levd fra hånd til munn i lang tid. Han hadde levd på midler han fikk fra slekt og venner, og visste ikke om han hadde penger til mat fra dag til dag. Han beskrev dette som *"det har vært noen triste år"*. Kort tid før innsettelse i fengsel hadde han fått innvilget sosialhjelp fra NAV. For ham innebar fengselsoppholdet at han ikke lenger trengte å bekymre seg verken for penger, mat eller et sted å bo. Bare en av informantene oppga at tidligere arbeidsgiver hadde sagt han kunne ta kontakt med tanke nytt arbeidsforhold når straffen var ferdig sonet.

Fire av seks informanter oppga at de hadde betydelige helsemessige problemer av både psykisk og fysisk karakter. To oppga at de hadde betydelige problemer med bruk av alkohol. Ingen oppga at de brukte illegale rusmidler.

Fire av informantene oppga at de var skilt mens en hadde samboer. Fire av informantene hadde egne barn. Fem av seks bodde aleine på tidspunktet for innsettelse i fengsel. Fire oppga at de hadde kontakt med egen familie. To hadde kontakt med kun noen få nære familiemedlemmer. En av informantene hadde ingen kontakt med egen familie.

7.10 Livet i fengsel – livet på vent. Uvisshet, usikkerhet og bekymring - ønske om hjelp og bistand

Det å gå og vente - og ikke vite noe om sin egen framtid er en ekstrem påkjenning. Livet er satt på vent, og det kan ta år før en kommer i gang med livet sitt igjen. Det er en konsekvens av å sone lange straffer i fengsel. Arne er en av de innsatte som setter ord på dette:

"Jeg prøver å glemme litt... at det er fengsel da... prøver å legge det litt til sides slik at jeg ikke tenker på det hver dag... Det er litt vanskelig, men... det er det..."

Flere av informantene sier de prøver å fortrenge og ikke tenke på dommen og fengselsoppholdet. Å begynne å gruble over disse tingene blir sett på som ødeleggende for egen psykiske helse. De forteller at de observerer andre innsatte som teller dager og grubler over tingenes tilstand. De ser med all tydelighet at de som gjør dette ikke har det godt med seg selv. Det er viktig å forsøke å la være å tenke på all usikkerheten som knytter seg til egen framtid, men det er vanskelig.

Informantene gir uttrykk for mange ting som bekymrer dem selv om de sier de prøver å unngå å tenke på disse tingene. For de som har en dårlig fysisk helse – eller sliter med psykiske vansker er det bekymring knyttet til egen helsetilstand og hvordan dette vil kunne utvikle seg framover. En av informantene sier han tenker på dette hver eneste dag. Det knyttes også bekymring til eget forhold til bruk av alkohol og redsel for å *"havne på kjørt igjen"* etter løslatelse. Andre bekymringer de setter ord på er knyttet til økonomi, framtidig boligsituasjon

og arbeid. Noen av informantene nevner også manglende innvilgelse av søknader om permisjon. Dette oppleves som at de ikke får mulighet til å bevise at de kan etterleve de vilkårene som settes i forbindelse med permisjoner – at de ikke blir gitt tillit, og at de heller ikke får mulighet til å prøve seg utenfor fengselet. Manglende innvilgelse av søknader om permisjon oppleves som *"en straff i straffen"*.

Det knytter seg mye uvisshet og bekymring til økonomi. Pensjon, trygdeutbetalinger - og regelverket rundt dette når en sitter i fengsel. Betydelige erstatningskrav som en vanskelig kan se at en noensinne vil bli i stand til å kunne betale og en gjeld som bare vokser. En av informantene var sterkt bekymret for hvordan familien hans skal klare seg økonomisk når han skal gjennomføre fengselsstraff. Hans forsøk på å bistå med hjelp har ikke ført fram. Situasjonen berører ham sterkt og gir ham en opplevelse av maktesløshet.

Det knyttes også bekymring til hva venner og bekjente som er blitt kjent med saken gjennom oppslag i media tenker og sier om dem. En av informantene sier at selv om venner og kjente kjenner ham og vet hva han står for, vil det bildet som dannes av ham gjennom avisoppslagene nok få betydning for hvordan de ser på ham med nye øyne. Han gir uttrykk for at han er helt maktesløs i forhold til dette. Det er vanskelig å ikke vite hva andre tenker om en og hva de sier. De som ikke har fått saken sin omtalt i media gir også uttrykk for bekymring for at venner og kjente likevel skal få vite hva de er dømt for, og bekymring for at disse personene da ikke lenger vil ha noe med dem å gjøre.

De bekymringene - og den usikkerheten informantene har i forbindelse med egen framtid er naturlig nok også de områdene de sier at de har behov for å få hjelp og bistand med for at de skal kunne klare seg ute i samfunnet etter løslatelsen.

7.11 Mangelfull informasjon

Kontaktbetjenten er en tjenestemann med et særlig ansvar for å følge opp den enkelte innsatte under straffegjennomføringen/varetekstoppholdet.

Sammen med framtidsplanlegging og programvirksomhet er kontaktbetjentordningen et viktig virkemiddel for en mer målrettet og systematisk gjennomføring av fengselsoppholdet.

Kontaktbetjentens oppgaver kan variere noe fra fengsel til fengsel, men hovedfunksjonene vil være:

- Ha ansvar for at den innsatte får informasjon om fengselet, samt rettigheter og plikter
- Gi den innsatte en innføring i kontaktbetjentens oppgaver og avgrensning av disse
- Gjennomføre kartlegging av problemer, behov og ressurser snarest mulig etter innsettelsen
- Støtte og motivere den innsatte til å arbeide konstruktivt med sitt opphold i fengselet
- Være bindeleddet mellom den innsatte og fengselet for øvrig
- Medvirke i framtidsplanleggingsprosessen
- Bistå ved henvendelser utad, for eksempel til sosialkontor, arbeidskontor og skolemyndigheter

(KSF 02/2002 - Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet)

Framtidsplanlegging er en betegnelse for det planarbeidet som kriminalomsorgen skal utføre i samarbeid med domfelte i forbindelse med målrettet straffegjennomføring.

Framtidsplanlegging omfatter prosessen fra kartlegging, prioritering av tiltak, utarbeiding av selve plandokumentet, gjennomføring/oppfølging og evaluering.

Hensikten med å tilby framtidsplanlegging er at den domfelte skal sikres en målrettet og strukturert straffegjennomføring ut fra den enkeltes individuelle behov.

(Det Kgl. Justis – og Politidepartementet Rundskriv G-70/2000 3 Retningslinjer for kriminalomsorgens arbeid med framtidsplanlegging).

Kartlegging og framtidsplanarbeidet er et tilbud – og det er frivillig om domfelte ønsker å gjennomføre dette.

På spørsmål om hvilke informasjon han fikk på inntaksavdelingen sier Arne:

”Ja... det var vel egentlig litt etter hva jeg var interessert i selv da... å vite, men informasjon... det var vel egentlig ikke slik direkte informasjon da... om hva som foregikk rundt omkring, nei...”

Imidlertid sier han at han fikk informasjon om hvilke aktivitetstilbud fengselet driver for innsatte ... ”skole, fjøs og jobb...”. Han var også en av informantene som hadde fått informasjon om at kontaktbetjenten skulle utføre en kartlegging og begynne på arbeidet med den innsattes framtidsplan sammen med den innsatte. På spørsmål om det var blitt utført en kartlegging sier Arne:

”Nei... det var ikke noe direkte det, nei... litt snakk om bolig og arbeid på inntaksavdelingen... litt i alle fall...”

Han sier de ansatte i fengselet ikke er klar over hvordan situasjonen hans er. Arbeidet med framtidsplanen ble påbegynt på inntaksavdelingen, men ikke videreført ved overflytting til ny avdeling og bytte av kontaktbetjent.

Andre informanter sier de ikke har mottatt informasjon om kartlegging og arbeidet med framtidsplan, og at dette ikke er blitt gjort.

Ordinært aktivitetstilbudet for innsatte i fengsel kan bestå av arbeid, deltakelse i programvirksomhet, undervisning eller annet. (St. meld nr. 37 (2007 – 2008) s. 49) Programmer er en benevnelse på tiltak i form av undervisning, ferdighetstrening og strukturerte samtaler. Programmene kan gjennomføres i grupper eller individuelt. Formålet med programvirksomheten er å gi domfelte ny kunnskap og motivasjon til endring, og å stimulere hans ressurser og kompetanse til å mestre et liv uten kriminalitet (ibid s. 119).

Ove sier han ikke har fått informasjon om programvirksomheten som drives i fengselet, boligregistrering, kartlegging, framtidsplan eller at NAV har en fast representant som er tilstede i fengselet. Han sier: *”Jeg er ikke fornøyd... jeg er ikke det”*.

Flere av informantene sier de ikke er kjent med at en representant fra NAV er tilstede i fengselet på bestemte dager. Frank er opptatt av at det bør være representanter fra ulike deler av hjelpeapparatet tilstede i fengselet på faste dager, og at det må settes opp tydelige oppslag med informasjon om hvem som skal være tilstede og når de kommer. *”Slik er det ikke i Åna fengsel”* – sier han.

Samtlige informanter er kjent med at fengselet har en egen helseavdeling og egen sosialavdeling. Imidlertid sier flere at de har fått informasjon om at dette finnes på fengselet, men de har ikke fått nærmere informasjon om hva disse avdelingene kan bidra med. Informantene som har vært i kontakt med helseavdelingen og sosialavdelingen sier de i hovedsak er fornøyde med den bistanden de har fått der. En av informantene venter på kontakt med spesialisthelsetjenesten, han sier at *"det går veldig treigt"*. Geir har hatt tilbud om samtaler med psykolog og at dette var ubetinget positivt for ham. Søknad om fortsatt bistand fra psykolog er imidlertid avslått.

Geir og Frank sier det aldri har vært gjort en kartlegging av deres situasjon og behov for tiltak i forbindelse med rehabilitering. Geir sier han har lest seg til mye informasjon selv – og også fått nyttig informasjon av andre innsatte. Han vet godt hva han har behov for og tar initiativ til å be om hjelp når han trenger det. Frank er tydelig på at han ikke trenger hjelp fra noen som arbeider i fengselet – men at han klarer å ordne de tingene han trenger hjelp med selv.

Bare en av informantene oppga å ha fått informasjon om sedelighetsprogrammet "Sexual Offender Treatment Program, (SOTP) som drives i Bergen og Trondheim fengsel.

7.12 Ulike erfaringer med kontaktbetjentordningen – relasjon til kontaktbetjent

Alle innsatte i fengselet får tildelt kontaktbetjent. Kontaktbetjent på inntaksavdelingen skal påbegynne arbeidet med kartlegging og framtidsplan i samarbeid med innsatte. Hver gang den innsatte blir overført til en ny avdeling vil han få en ny kontaktbetjent. Dette er en ordning alle informantene er opptatt av. Noen ser at det kan være en fordel å få anledning til å bytte kontaktbetjent. Andre mener dette er en betydelig ulempe. Om det vurderes som en fordel eller en ulempe avhenger i stor grad av om de er fornøyd med den oppfølgingen de får av kontaktbetjenten eller ikke – og om relasjonen til kontaktbetjent oppleves som god eller dårlig. En informant har bedt om å få bytte kontaktbetjent på avdelingen – det fikk han ikke anledning til.

Geir har hatt flere kontaktbetjenter i den tiden han har vært innsatt i Åna fengsel. Han er en av informantene som synes det kan være greit å bytte kontaktbetjent ved overføring til ny avdeling. Geir sier:

"Det kan være greit (å bytte kontaktbetjent), for noen kontaktbetjenter har vært helt udugelige – det har vært sånne aspiranter (ikke fullført fengselsskolen) som springer rundt og spør om alt mulig rart... mens andre har vært her i 20 år og kan gi deg direkte svar når du spør... så jeg vil heller ha en sånn kontaktbetjent, og det har jeg fått nå..."

Frank har en helt annen opplevelse av dette. Han sier om sin opplevelse når det gjelder bytte av kontaktbetjent:

"Det må være veldig irriterende for folk som sitter på en avdeling... så begynner de å snakke med kontaktbetjenten... så er det stopp. Så blir du flyttet... så kommer det en ny (kontaktbetjent)... så skal du begynne med det samme på nytt igjen... Da blir du nokså lei altså..."

Han er tydelig på at hvis han skal snakke "med noen" så må det bli den kontaktbetjenten han hadde på den forrige avdelingen han var på. Han sier hans tidligere kontaktbetjent var "suveren", og at han var godt fornøyd med det kontaktforholdet han hadde til henne og den oppfølgingen hun ga ham. Han mener den samme kontaktbetjenten bør følge den innsatte gjennom hele fengselsoppholdet.

På grunn av at kontaktbetjentene går i turnus sier flere informanter at kontaktbetjentene er for lite tilgjengelige. En av informantene mener det bør være flere kontaktbetjenter tilgjengelig for innsatte. Arne sier han har hatt tre forskjellige kontaktbetjenter på de månedene han har vært i fengselet, men at han bare har snakket med den første på inntaksavdelingen. "Det er litt treigt system her....det tar litt tid....". Imidlertid har han forståelse for at ting kan ta tid for kontaktbetjenter på avdelinger der det er 25 innsatte. Nå er han på en avdeling med 10 innsatte, men han har enda ikke møtt sin nye kontaktbetjent.

Informantene har ulike forventninger til hva deres kontaktbetjent skal kunne bidra med. Flere av informantene har forventninger om at kontaktbetjentens oppgaver skal være i samsvar med det som står i Retningslinjene for kontaktbetjentarbeidet (KSF 02/2002). Andre er usikre på hva deres kontaktbetjent kan bidra med. Arne sier:

"Nei... sånn som jeg har hørt fra andre (innsatte) så er kontaktbetjenten mest brukt til å snakke om permisjoner... og sånne ting... og hvis det er noen spørsmål... selvfølgelig."

Han sier han ikke vet hva fengselet kan bidra med når det gjelder å hjelpe ham med å finne arbeid etter endt straffegjennomføring.

Ove har behov for å bli møtt, sett og hørt av sin kontaktbetjent. Han sier han føler seg oversett og ignorert. Han tror selv dette kan ha sammenheng med at han ikke ønsker å ta imot det behandlingstilbudet hans kontaktbetjent mener vil være bra for ham. Han ønsker å kunne snakke med kontaktbetjent om de ulike tingene han har behov for å få på plass før løslatelsen. Ove sier han har prøvd å få kontakt ved å "sende lapper" – for å be om samtale, men at kontaktbetjenten ikke har kommet. Ove sier:

"Jeg synes det er sløvt... på grunn av en annen som satt på vår avdeling... han hadde god kontakt med kontaktbetjenten sin. Han (den andre sin kontaktbetjent) kom innom og spurte... hvordan går det med deg... og alt sånn... satte seg ned og sånn... det gjør ikke han jeg har... synes det er sløvt... Han (hans egen kontaktbetjent) burde i alle fall spurt... hvordan går det med deg... og... satt seg ned i stedet for å gå forbi..."

Han mener betjenter ikke bør være kontaktbetjenter hvis de ikke har tid til å snakke med den innsatte han er kontaktbetjent for.

Samtlige innsatte er opptatt av betydningen av å få svar fra kontaktbetjenten sin på ulike spørsmål de måtte ha. De skiller mellom "hjelpsomme" og "ikke hjelpsomme" kontaktbetjenter. En "hjelpsom" kontaktbetjent blir definert som en som tar tak i den innsattes spørsmål med en gang – undersøker det og gir en rask tilbakemelding. Hvis en spør de som "ikke er hjelpsomme" kan det ta mange dager før de får tilbakemelding. Det er i følge informantene stor forskjell på betjentene når det gjelder dette. Mangelfull tilbakemelding er noe som lett kan føre til irritasjon og ergrelse blant innsatte – og mye "mas" på betjentene.

Frank er opptatt av at dette er et område hvor det er et betydelig forbedringspotensiale i Åna fengsel.

Sindre setter pris på at betjentene deltar i fellesskapet sammen med de innsatte, at de kan snakke sammen og spille sjakk:

”Folk som jobber her er veldig hyggelige... De behandler alle likt på en måte... så lenge du er grei, så er de greie med deg... Det er ikke bare å sitte og passe på at vi er låst inne... for det hadde vært skikkelig trist, egentlig...”

Imidlertid opplever informanter at det ikke er lønnsomt å være en innsatt som klager mye – eksempelvis når det gjelder å påklage avslag på søknad om permisjoner. Konsekvensen av å påklage avslag er at en blir nedprioritert og kommer lenger bak i køen. En av informantene sier han har fått informasjon fra betjenter om at det fungerer slik. En mer hensiktsmessig strategi er å ikke påklage avslag – men heller sende nye søknader. Enkelte gir uttrykk for at fangene ikke har noen som er deres ”talsperson” i fengselet. Det hevdes at det er lettere å få gjennomslag i forhold til eksempelvis søknader dersom en er godt likt. Hvis du er ”stor i kjeften og slenger med leppa” så blir du mislikt. Betjentenes opptatthet av å forholde seg til regelverket oppleves også i form av motstand dersom de innsatte kommer med forslag til endringer de mener kan være positive i fengselshverdagen - men ”fangene ikke blir hørt”. Frank har tatt opp flere ting han mener kunne bidra til positive endringer. Han sier:

”Jeg har tatt det opp... men hvis du får en negativ reaksjon... glem det... bare glem det... Her kan du ikke spørre om noen ting... her er alt så vanskelig...”

Geir er den eneste av informantene som sier han har hatt tilbud om det han kaller et ”trekantmøte”, og at han selv tok initiativet til et slikt møte. På spørsmål om hvordan han mener hjelpetilbudet kunne vært tilrettelagt på en optimal måte i fengselet sier han:

”Det optimale er å ha en kontaktbetjent som jeg har nå, og at kontaktbetjenten periodevis setter seg ned med deg og ser på hvilke muligheter det er... og gjerne innkaller til det vi kaller et trekantmøte oftere... Det er et møte mellom kontaktbetjent, sykepleier og sosialkonsulent... da er det tre kloke hoder som kan hjelpe fangen til å få litt progresjon og se på ting når de kommer ut og sånn...”

Innsatte er i vesentlig grad avhengige av ”gode hjelpere” i fengselet. Geir sier:

”De (ansatte i fengselet) er det eneste verktøyet jeg har... jeg er nødt til å gå gjennom deres system... for å få den hjelpen jeg trenger for å kunne leve et verdig liv etter løslatelsen”.

7.13 Trakassering, trusler og vold

Det første Geir sa til meg før intervjuet var kommet i gang var:

”De andre innsatte er veldig sterkt ute etter oss som sitter på sedelighetsdommer da... det er i grunnen det største problemet med Åna...”

I løpet av den tiden han hadde sonet i fengselet var han blitt utsatt for det han karakteriserer som *”blind vold”* fra andre innsatte to ganger. Erfaring med å bli utsatt for fysisk vold, trusler, trakassering og utestenging av andre innsatte er en erfaring han deler med tre av de andre informantene.

Dette handler om flere ting og skjer i ulike sammenhenger inne på fengselet. Utsatthet for vold og trusler bidrar til å skape frykt. Blant annet skaper det frykt og utrygghet at en kan møte på andre innsatte i gangene dersom en skal oppsøke helseavdelingen eller sosialavdelingen. Geir sier han føler en konstant trussel hver eneste dag, og må ha følge av betjenter dersom han skal oppsøke noen av disse avdelingene i fengselet. Sindre har vært vitne til at andre innsatte har blitt utsatt for fysisk vold i forbindelse med trening i gymnastikksalen.

” ... og det er rett og slett på grunn av at de ikke vil ha sexdømte i den salen... dommen min da...”

Som tidligere beskrevet har Åna fengsel en egen, skjermet avdeling hvor mange innsatte med sedelighetsdommer soner. På denne avdelingen føler de seg trygge og får være i fred. Imidlertid medfører det å sone på denne avdelingen noen ulemper. Da vet andre innsatte hva de er dømt for – og en av informantene sier at dette med en gang fører til at en blir møtt med *”stygge blikk... og at da har folk snakket...”*.

”Det er selvfølgelig et problem... så fort de finner ut at... ikke nødvendigvis at de går løs på deg, men du vil uansett bli støtt ut liksom...”

Innsatte på skjermet avdeling oppholder seg i luftegården sammen med innsatte fra andre avdelinger. Dette kan skape utrygghet i den grad at innsatte som er dømt for seksuelle overgrep ikke våger seg ut på lufting, eller de lufter sjelden og må være bevisste på å holde seg vekke fra situasjoner som kan utvikle seg på en negativ måte ute i luftegården. Geir nekter å delta på lufting. Han opplever at den angsten han har for på nytt å bli utsatt for vold ikke blir tatt tilstrekkelig på alvor av betjentene. Han sier det sånn:

”Betjentene er ikke mye tilstede i luftegården... så hvis noe skjer er det ingen som kan komme meg til unnsetning...”

Informantene som soner på skjermet avdeling er samstemte i at det er lite å ta seg til – lite å fylle dagene med og lite tilbud for sedelighetsdømte under soningen. Tre av informantene er sysselsatt som ganggutter på avdelingen. Ganggutt- jobben er trolig like gammel som fengslene. Ganggutten har ansvar for renhold og mathåndtering på avdelingen, men ganggutt jobben fyller ikke dagen med aktiviteter i tilstrekkelig grad. Imidlertid er gangguttens arbeid viktig for de andre innsatte på avdelingen.

Arnfinn sier:

”Jeg er vel gjerne i en litt spesiell situasjon... De kan ikke sette meg til alt. Jeg kan være ganggutt... Det er det eneste jeg kan på grunn av seksualforbrytelse... det er jo uglesett selvfølgelig i fengselet...”

”Aktivitet og noe fornuftig å holde på med ville gjort soningen bedre... og når du ikke har noe å gjøre så mister du interessen for å gjøre noe også. Du blir rett og slett... tja... du blir nærmest avskrudd holdt jeg på å si... og dess lenger du går... dess verre blir det... så gidder du ingen ting til slutt...”

Begrepet ”dekkhistorie” handler om at sedelighetsdømte dikter opp en historie om at de er dømt for andre straffbare forhold enn det de faktisk er dømt for. Dekkhistorien må være god i den forstand at den må kunne tåle å bli testet ut av andre innsatte uten at løgnen blir avslørt. Arne sier han ble informert av kontaktbetjenten på inntaksavdelingen om at sedelighetsdømte i fengselet kan bli utsatt for trusler og vold fra andre innsatte. Kontaktbetjenten anbefalte ham å lage en god dekkhistorie – og å holde på den. Hans dekkhistorie er ikke blitt avslørt. Dekkhistorien fungerer og har stått imot utprøving fra andre innsatte. Han soner på en ordinær avdeling og går på skolen. For ham er skolegang viktig, og det å ”holde på med litt normale ting” bidrar på en positiv måte i straffegjennomføringen.

Sindre har en yrkesutdannelse fra før, men ønsket å gå på skole for å omskolere seg til et mindre fysisk krevende yrke i løpet av soningen. Han begynte på skolen i fengselet, men sluttet etter tre dager på grunn av trusler.

”De skjønnte at jeg hadde en sånn dekkhistorie da... og den fikk jeg vite at var løgn... ingen problemer... så fikk jeg jo trusler og sånn da... Skolen er viktig... men problemet er at jeg ikke kan gå på skolen sammen med alle de andre... det går ikke.”

Sindre har fått en ganggutt - jobb, og setter sin ære i å holde det fint med å gjøre en ekstra innsats på skjermet avdeling siden denne er ny og ”det er så fint der inne”. Ønsket om skolegang har han ikke sluppet, men han ser ikke hvordan det skal kunne la seg gjennomføre i fengselet. Han ser heller ikke at han vil kunne ta denne utdannelsen etter at han er ferdig med straffen på grunn av at han ikke vil kunne klare å finansiere det.

7.14 Manglende erkjennelse av straffbare forhold - støtte fra signifikante andre

I forbindelse med intervjuene spurte jeg samtlige informanter om de hadde erkjent de straffbare forholdene de var dømt for. Ingen av informantene svarte bekreftende på det. Samtlige sa de ikke hadde erkjent de straffbare forholdene – og at de var dømt for forhold de ikke hadde begått, men som de ikke hadde klart å motbevise – og at de ikke var blitt trodd da saken var oppe i retten.

Enkelte av informantene som snakket om vedkommende person eller personer som hadde anmeldt ham for seksuelle overgrep omtalte vedkommende i negative vendinger. Ord som ble brukt om de som hadde gått til anmeldelse var – løgner, psykopat, at motivet for å gå til anmeldelse var hevn eller ønske om å få økonomisk erstatning.

Ove sier det er en stor belastning å sone for noe han ikke har gjort:

”Det er ikke bare å sitte i fengsel og ikke vite noen ting... og at jeg hater (vedkommende som har anmeldt ham) for dette. Alt (vedkommende) har sagt til politiet er bare løgn...”

Dersom sedelighetsdømte skal kunne overføres til Bergen eller Trondheim fengsel for å gjennomføre behandlingsprogrammet for sedelighetsdømte (SOTP) som drives der, må de som et minimum erkjenne at de har hatt en seksuell relasjon til vedkommende de er dømt for å ha forgrepet seg mot. På spørsmål om hva som var hans begrunnelse for ikke å ville ta imot dette behandlingstilbudet svarte Ove:

”Jeg er uskyldig... det har jeg sagt hele tiden... hvis de (i Bergen fengsel) får vite at jeg er uskyldig... kommer ikke inn da (på sedelighetsprogrammet)...”

Selv om han sier han er uskyldig dømt har han bedt om å få snakke psykolog. I likhet med de øvrige informantene bærer han på mange bekymringer – ting han ønsker å få til en endring på før løslatelsen – og disse tingene har han behov for å snakke med noen om.

Relasjonen til den nærmeste familien – foreldre, søsken, kjæreste, venner, tidligere arbeidskamerater eller tidligere arbeidsgiver blir oppgitt av alle informantene å være av stor betydning. Samtlige oppgir at de har noen som tror på dem – tror på at de er dømt for forhold de ikke har begått og som støtter dem.

Noen av informantene har besøk av familie eller venner under soningen. Andre har ikke besøk enten på grunn av lange avstander, eller på grunn av at kontaktforholdet er brutt. Der årsaken er lange avstander oppgir de at de har kontakt over telefon eller at de skriver brever til hverandre.

Arnfinn får besøk av familien under soningen. Han sier de støtter ham og tror på ham.

”Hvis du ikke kan fortsette å ha kontakt med familien din... så kommer du ut... og så har du ingen ting...”

En av informantene fortalte at i hans nære familie hadde det han er dømt for ført til splittelse mellom familiemedlemmene. Noen ønsker å opprettholde kontakten med ham og støtter ham. Andre tar avstand fra ham og vil ikke ha kontakt. Han synes det er trist at dette har ført til at de som ikke vil ha noe med ham å gjøre også har brutt kontakten med de som støtter ham.

Geir har sittet flere år i fengsel. Han sier han aldri har hatt besøk av noen - verken av venner eller familie.

”Det er en skam egentlig at jeg ikke har fått besøk... De (familie og venner) vet at jeg er her... Nei... jeg synes det er trist, men jeg fortrenger det da...”

Saken hans fikk mye oppmerksomhet i media. Geir sier han regner med at tidligere arbeidskamerater og venner derfor er kjent med hva han er dømt for. Imidlertid regner han med at disse personene tror på ham og støtter ham:

”De altså... vennene mine... de mener jeg er uskyldig dømt da...”

Sindre var opptatt av at det å være dømt for seksuelle overgrep medfører stigmatisering ikke bare av de handlingene de er dømt for å ha begått, men også av gjerningsmannen som person. Jeg spurte ham i intervjuet hvordan han opplevde det å bli trakassert, utestengt fra fellesskapet og utsatt for trusler om vold av andre innsatte i fengselet. Sindre svarte:

”Jeg synes det er helt naturlig... egentlig... for samfunnet ser mer ned på dem (sedelighetsdømte) enn på noen andre... Om du dreper noen er du tøff... om du voldtar noen er du ikke det i det hele tatt... det er sånn det er...”

Han tenkte at stigmaet sedelighetsdommen fører med seg er noe som vil merke ham for livet – noe han må leve med. Jeg spurte ham om han tenkte dette ville kunne ”bleikne” etter hvert.

”Nei noe sånt (å være sedelighetsdømt) bleikner ikke vet du... nei det her bleikner aldri...”

Jeg spurte ham om han tenkte at dommen var noe han måtte bære med seg resten av livet.

”Ja... det må jeg selvfølgelig gjøre... så det er noe jeg må leve med...”

7.15 Håpet om et verdig liv etter løslatelsen

De fleste informantene ønsker å flytte tilbake til det stedet de bodde på før fengslingen. En av informantene vil ikke det. Han drømmer om et sted ved sjøen hvor han kan starte livet sitt på nytt og leve i ro og fred – legge fortiden bak seg. En sier han tenker å flytte tilbake til hjemstedet, men han er usikker. Begrunnelsen for hans usikkerhet er at han tenker det vil være en tøff belastning både for ham selv og for de han er dømt for å ha forgrepet seg mot å måtte treffes igjen. Å flytte tilbake til hjemstedet innebærer også bekymring for hvordan de vil bli møtt av tidligere venner og bekjente – og om disse personene vil ha noe med dem å gjøre på grunn av de forholdene de er dømt for.

Ove sier:

”Jeg vil bevise at jeg kan gjøre noe med ”saken” (de straffbare forholdene han er dømt for) min... og at jeg kan komme ut som fri mann uten å komme inn igjen...”

Han har et stort behov for å bli sett, hørt og tatt på alvor. Han sier han trenger å ha noen å snakke med om de bekymringene han bærer på med tanke på livet etter soningen – og behov for hjelp for å kunne etablere en ordnet tilværelse før løslatelsen.

Arnfinn har lenge igjen av livet i fengsel. Som de andre informantene er han også opptatt av at livet etter soningen må planlegges og tilrettelegges i løpet av soningen. Han sier det er viktig for at han ikke skal ”risikere å gå på en stor smell” når han løslates fra fengselet.

For innsatte som har rusproblemer gir straffegjennomføringslovens § 12 mulighet for at en del av straffen kan sones i behandlingstilbud. En av informantene har søkt om overføring til behandlingstilbud den siste delen av soningen. Han sier han skulle hatt et behandlingstilbud for mange år siden – og håper han kan få muligheten til å gjennomføre

behandlingstilbudet i forbindelse med soningen

”Det er klart jeg vil slite når jeg kommer ut i forhold til alkohol... Jeg orker ikke det livet der lenger... så... Det er viktig å vite hva en har å forholde seg til før løslatelsen... Ikke bare bli satt rett på gata med en søppelsekk... og rett på kjøret igjen... Jeg har forhåpentligvis fått den boligen... gjennomført behandling og fått en ordnet økonomi... slik at jeg kan begynne å leve et verdig liv igjen...”

8. DRØFTING OG ANALYSE

8.1 Innledning

Empirien jeg har innhentet gjennom individuelle intervjuer med seks innsatte og fra fokusgruppeintervjuet med fem betjenter i Åna fengsel er systematisert og beskrevet i de foregående kapitlene. Det er dette material som utgjør grunnlaget for drøftingen jeg vil gjøre i denne delen av oppgaven. Problemstillingen jeg ønsker å belyse er:

”Fengselsstraff: Tilbakeføringsgaranti – rehabilitering – og brukervedvirkning?
I hvilken grad og på hvilken måte deltar domfelte i planleggingen av sin egen framtid?”

I arbeidet med systematisering av de transkriberte intervjuene – individuelle intervjuer med seks sedelighetsdømte og fokusgruppeintervju med fem betjenter, la jeg vekt på en prosedyre hvor analyse av data gjennomføres i fire trinn:

1. Få et helhetsinntrykk
2. Identifisere meningsbærende enheter
3. Abstrahere innholdet i de enkelte meningsbærende enheter
4. Sammenfatte betydningen av dette

For å kunne analysere, drøfte og sammenfatte betydningen av meningsbærende enheter og se dette i forhold til relevant teori, har jeg valgt å trekke fram overordnede kriminalpolitiske føringer (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) - kriminalomsorgsmeldingen, med vekt på *tilbakeføringsgarantien*. Vold, trusler og trakassering mellom innsatte, avvik, stempling og stigmatisering av sedelighetsdømte og at sedelighetsdømte i liten grad erkjenner skyld for de straffbare forholdene de er dømt for.

I tillegg vil jeg gå nærmere inn på relasjonen mellom innsatte og ansatte med særlig vekt på de innsattes forhold til kontaktbetjenten og det arbeidet som gjøres i forhold til informasjon, kartlegging og framtidsplaner. Avslutningsvis vil jeg si noe om de innsattes håp om et verdig liv etter straffegjennomføringen – og stille spørsmål ved rehabilitering og brukervedvirkning, og i hvilken grad innsatte selv får anledning til å delta i planleggingen av sin egen framtid.

Jeg velger å trekke fram disse forholdene siden jeg mener de har betydning for problemstillingen min når det gjelder rehabilitering av sedelighetsdømte, og hvilke muligheter de har til å medvirke aktivt i planleggingen av sin egen framtid.

De forholdene jeg velger å gå nærmere inn på kan ikke sees som isolerte fenomener uavhengig av hverandre, men må sees som forhold som influerer på hverandre når det gjelder hvilke konsekvenser dette kan ha for rehabiliteringsarbeidet. Den konteksten fengselet utgjør, intern organisering av arbeidet, sentrale føringer og prioriteringer gitt på et overordnet politisk nivå vil også etter mitt syn ha betydning for dette.

Jeg vil derfor begynne denne delen med å ta opp viktige føringer som er gitt av regjeringen i St. melding nr. 37 (2007 – 2008). *Tilbakeføringsgarantien* er et sentralt begrep i denne meldingen.

8.2 Tilbakeføringsgarantien

Stortingsmelding nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmeldingen) har sin bakgrunn i Soria Moria-erklæringen, som er den politiske plattformen for Regjeringen Stoltenberg II. Formålet med meldingen er å utdype regjeringens politikk med særlig sikte på utvikling og forbedring.

”Meldingen beskriver en balansert straffegjennomføringspolitikk som tilrettelegger godt for et liv uten kriminalitet.

Et hovedbudskap i meldingen er at straff som virker er avgjørende for å bekjempe kriminalitet og trygge samfunnet. Straffen må være slik at tilbakefallet til ny kriminalitet blir mindre. Dette innebærer blant annet å rehabilitere bedre” (ibid. s. 7).

St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) lanserer begrepet *tilbakeføringsgaranti*. Imidlertid er tilbakeføringsgarantien ingen garanti i juridisk forstand.

”Den innebærer at regjeringen erkjenner en forpliktelse til å bistå straffedømte til å få utløst de rettighetene de allerede har som norske borgere. Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at dette kan skje. Samarbeidende etater er forpliktet til å yte sine tjenester i forhold til de straffedømte på en slik måte og lokalisert slik at de kan ha en rimelig mulighet til å gjøre seg nytte av dem. Den viktigste garantisten er domfelte selv. Tilbakeføringsgarantien vil ikke gi de ønskede resultater dersom den domfelte selv ikke forplikter seg til å gjøre sitt for at samfunnets tilbud blir tatt i bruk og brukt etter forutsetningene” (ibid. s. 174).

Det er ikke ny kunnskap verken for kriminalomsorgen eller omgivelsene forøvrig at innsatte i fengsel er mennesker som befinner seg i en livskrise, ”utslåtte folk med omfattende behov” (Friestad og Skog Hansen, 2004, s. 89).

Motivasjon for endring er etter min erfaring ingen statisk tilstand. Mange vil trenge god faglig oppfølging både i forhold til å klargjøre egne behov for endring, informasjon om hvor en kan få den hjelpen en trenger, hjelp til å kunne nyttiggjøre seg av ulike tilbud og ikke minst viktig er hjelp til å kunne opprettholde motivasjon over tid. Viktig i denne sammenhengen er også troen på at endring er mulig. Saleebey (2009) skriver om håp og tro på at endring er mulig som helt sentralt for en frigjørende praksis. Han viser til det Paulo Friere (1996) skrev i den

siste boken sin - Pedagogy of Hope - at han tidligere hadde undervurdert den kraften som ligger i håpet om at endring er mulig å få til. Derfor blir ordlyden i St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) om å ”forplikte seg til å nyttiggjøre seg av tiltak” komplisert. I det å kunne få til en positiv endring ligger det etter mitt syn langt mer enn kun en forpliktelse.

Forskningslitteraturen (Friestad og Skog Hansen, 2004, Skardhamar, 2002) viser at innsatte i fengslene har en opphopning av ulike levekårsproblemer sammenlignet med befolkningen forøvrig.

Friestad og Skog Hansen (2004) gjennomførte en landsdekkende undersøkelse av levekår blant 260 innsatte kvinner og menn i norske fengsler. De viser til at faktorene som påvirker de innsattes mulighet til å kunne leve et fullverdig liv uten kriminell aktivitet er komplekse og sammensatte. I undersøkelsen valgte de å fokusere på innsattes situasjon i forhold til sentrale levekårskomponenter, forekomsten av fysiske og psykiske helseproblemer og hvordan problemer på ulike områder henger sammen både før, under og etter straffegjennomføringen. Hovedvekten er lagt på de innsatte sin situasjon før de ble innsatt i fengsel (ibid. s. 9).

Resultatene av undersøkelsen viser at:

- To tredjedeler har hatt en oppvekst preget av ett eller flere alvorlige problemer
- Tre av ti hadde vært i kontakt med barnevernet før de fylte 16 år, like mange har opplevd at andre i familien har sittet i fengsel
- De innsatte har lav utdanning. Fire av ti har ungdomsskole som lengste fullførte utdanning. Få har utdanning utover videregående skole
- De innsatte har svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Tre av ti var i arbeid på fengslingsstidspunktet
- Fire av ti befinner seg under fattigdomsgrensen. De innsatte har generelt langt lavere bruttoinntekt enn befolkningen for øvrig. Et stort flertall har gjeld, mange av dem på grunn av idømte bøter og erstatningskrav
- En tredjedel er bostedsløse
- Mange sliter med dårlig helse. Halvparten har en eller flere kroniske sykdommer, og har i langt høyere grad enn befolkningen for øvrig psykiske problemer
- Seks av ti er rusmiddelavhengige.
- Over halvparten av de innsatte har barn. Flertallet av disse har kontakt med barna ukentlig eller oftere
- Innsattes levekårssituasjon er særlig vanskelig fordi den er preget av opphopning av levekårsproblemer; tre fjerdedeler har problemer på to eller flere levekårsområder. Opphopningen av levekårsproblemer henger sammen med de innsattes oppvekstforhold; jo flere oppvekstproblemer, desto vanskeligere levekår som voksen.
- Vellykket reintegrering i samfunnet kan ikke sikres gjennom enkelttiltak, men må ta utgangspunkt i en helhetlig forståelse av marginaliseringens omfang i denne gruppen (ibid. s. 6 -7)

Jeg er enig med Schaanning (2009) når han sier at levekårsundersøkelsen (Friestad og Skog Hansen, 2004) konstaterer det begredelige faktum som har vært veldokumentert i mer enn 150 år - at innsatte i fengsel har langt dårligere levekår enn den øvrige befolkningen.

”Slike undersøkelser dokumenterer først og fremst at forebygging av kriminalitet handler om sosialpolitikk.” (Schaanning, 2009 s. 43)

Nøttestad, Bjørngaard og Rasmussen (2012) har i en undersøkelse sett på om de som er dømt for seksualforbrytelser i Norge har et annet oppvekstmiljø og andre levekår enn den øvrige fangebefolkningen – og om dette eventuelt vil ha betydning for de vurderingene som gjøres når det gjelder risiko for tilbakefall.

Deres konklusjon er at norske seksualforbrytere i fengsel har hatt langt bedre oppvekstforhold og mindre velferds – og levekårsproblemer sammenlignet med den øvrige fangebefolkningen. De har også i mindre grad rusproblematikk og problemer knyttet til arbeidsforhold sammenlignet med de øvrige innsatte.

Nøttestad et al. (2012) konkluderer med at deres funn kan føre til en undervurdering av risiko for tilbakefall ved bruk av internasjonale risikovurderingsinstrumenter i og med at disse instrumentene bygger på internasjonal forskning. Internasjonal forskning samsvarer med norsk forskning når det gjelder opphopning av levekårsproblemer for innsatte i fengsel generelt. Internasjonal forskning viser at opphopning av levekårsproblemer er tilsvarende for de som er dømt for seksualforbrytelser (ibid.).

Imidlertid viser forskning at soning av lange fengselsstraffer i seg selv kan bidra til å vanskeliggjøre livssituasjonen for innsatte på en rekke ulike områder (Hammerlin og Kristoffersen 2001).

Mitt utvalg bestod av seks menn alle dømt for seksualforbrytelser. Betegnelsen seksualforbrytelser omfatter blant annet voldtekt, overgrep mot barn og incest. Utvalget er lite, og det er derfor ikke mulig å trekke noen generell konklusjoner på bakgrunn av dette når det gjelder ulike funn med hensyn til graden av problembelastning.

I intervjuene ble det ikke gitt informasjon om de domfeltes oppvekstvilkår, de ble heller ikke spurt om dette. Fokuset ble rettet mot deres livssituasjon før innsettelse i fengsel og under fengselsoppholdet i forhold til fysisk og psykisk helse, bruk av rusmidler, arbeid, utdanning, økonomi, bolig, forhold til familie, barn og kontakt med øvrige nettverk av venner og bekjente.

Fire av seks informanter fortalte om betydelige helsemessige problemer både av fysisk og psykisk karakter. To oppga at de hadde problemer med bruk av alkohol. Ingen av informantene oppga at de brukte illegale rusmidler av noe slag.

Tre var i fast arbeid på tidspunktet for innsettelse i fengsel, en av dem som selvstendig næringsdrivende. To av disse mistet arbeidet sitt som en konsekvens av fengslingen. For den tredje knyttet det seg stor bekymring til om noen i fremtiden ville ha ham i arbeid igjen på grunn av de straffbare forholdene han var dømt for. To var uten arbeid på tidspunktet for innsettelse i fengsel, og en var uføretrygdet. De tre sistnevnte hadde samtlige tidligere vært yrkesaktive i flere år. Søknad om uføretrygd var en aktuell problemstilling for to av informantene på grunn av svært dårlig fysisk helse.

Tre av informantene oppga at de hadde yrkesopplæring fra tidligere. To av informantene ønsket å utdanne seg til et annet yrke i forbindelse med fengselsoppholdet. En ønsket dette for å kunne få bedre inntekt og større valgmulighet når det gjaldt yrkesvalg etter fengselsoppholdet. Den andre ønsket dette av helsemessige årsaker. For ham var det nødvendig å skaffe seg kvalifikasjoner som kunne bidra til at han kunne søke seg til et mindre

fysisk krevende arbeid etter løslatelsen. Han var også en av de to som anså en framtidig uføretrygd som et eventuelt alternativ.

Fire av informantene var skilt og en levde i samboerforhold. Fire av informantene hadde egne barn. Kontaktforholdet til egne barn var brutt for de av informantene som oppga at de var dømt for seksuelle overgrep mot egne barn. Fem av seks bodde aleine på tidspunktet for innsettelse i fengsel. Fire oppga at de hadde kontakt med egen primærfamilie – foreldre og/eller søsken, en av disse hadde kontakt med kun noen få familiemedlemmer. En av informantene opplyste at han ikke hadde noen kontakt med verken egen familie eller tidligere venner under fengselsoppholdet.

Framtidig botilbud, økonomi og mulighet for kontakt med tidligere venner og bekjente var områder informantene ga uttrykk for mye bekymring i forhold til. I følge rapporten Løslatt og hjemløs (Dyb et al., 2006) regner de med at antallet løslatelser til bostedsløshet fra fengsel årlig er nærmere 6000.

Kun en av informantene oppga å ha fått informasjon om programmet for sedelighetsdømte, ”Sexual Offender Treatment Program (SOTP) som drives i Bergen fengsel og i Trondheim fengsel. SOTP drives i begge fengslene i samarbeid mellom ansatte i kriminalomsorgen og i spesialisthelsetjenesten.

Alle informantene hadde det til felles at de ga uttrykk for mange bekymringer for hvordan livet deres skulle bli etter soningen. Samtlige delte ønsket om å kunne leve et verdig liv etter løslatelsen - uten å bli innsatt i fengsel på nytt.

Når det gjelder rehabilitering av domfelte nevner St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) spesielt den utfordringen som ligger i å etablere bedre rehabilitering for innsatte sett på bakgrunn av det høye antallet korte dommer. I følge meldingen er mer enn halvparten av dommene på under to måneders fengselsstraff. Meldingen sier ikke at de med korte dommer er unntatt fra å innlemmes i tilbakeføringsgarantien. Imidlertid vil erfaringsmessig igangsetting av ulike tiltak og etablering av kontakt med aktuelle eksterne samarbeidspartnere ofte ta tid. Derfor er det en utfordring i forhold til korte dommer. Av den grunn er det viktig at arbeidet med kartlegging, framtidsplan og kontakt med eventuelle andre instanser innenfor hjelpeapparatet blir iverksatt på et tidlig tidspunkt i straffegjennomføringen.

Når det gjelder utvalget mitt soner samtlige domfelte lange fengselsstraffer over flere år. På bakgrunn av både domslengden og ikke minst de alvorlige straffbare forholdene informantene er dømt for, bør de domfelte i min undersøkelse være en sentral målgruppe i forhold til målsettingen om bedre rehabilitering som lanseres i St.meld. nr. 37 (2007 – 2008). Målet om bedre rehabilitering er etter mitt syn sentralt for å kunne bidra til å forebygge nye, straffbare forhold av alvorlig karakter. ”Bedre rehabilitering” bør etter mitt syn også innebære at domfelte må få den hjelpen de ønsker og ber om når det gjelder praktisk tilrettelegging for å kunne leve et verdig liv etter løslatelsen.

Etter intervjuene sitter jeg igjen med et klart inntrykk av at informantene ønsker hjelp i forhold til en rekke ulike levekårsområder i tillegg til at enkelte ønsker hjelp fra spesialisthelsetjenesten i forhold til rusproblematikk og psykiske helseproblemer, og hjelp fra helsetjenesten i forhold til ulike fysiske helseplager. Det de imidlertid ikke gir uttrykk for er ønske om behandling eller program i forhold til at de er dømt for å ha begått seksuelle overgrep.

Friestad (2005) har foretatt en gjennomgang av fem ulike tiltak hvor målgruppen er volds – og sedelighetsdømte. Hun skiller her mellom *behandling* og *programmer*.

Med *behandling* legger hun til grunn at det er tiltak som har til hensikt å forårsake eller tilskynde bedring, sette noen i stand til å klare visse situasjoner, eller fjerne eller lindre smerte. Når psykiske eller psykosomatiske problemer behandles med psykologiske metoder, benevnes dette som psykoterapeutisk behandling (Egedius, 2000 i *ibid.* s. 14).

Med *programmer* menes undervisningstiltak, ferdighetstrening og/eller strukturerte samtaler rettet mot domfelte og varetektsinnsatte. Programmene retter seg mot en definert målgruppe og definerte lovbruddsrelaterte problemområder. Programmene tar utgangspunkt i deltakernes behov og ressurser, og har som mål å bidra til ny kunnskap, ferdigheter og innsikt, motivere for atferdsendring og bidra til å motvirke nye straffbare handlinger (*ibid.* s. 14).

Programvirksomheten i kriminalomsorgen er basert på kognitiv atferdsterapi.

Programtilbudet er nært knyttet til den såkalte "what works" forskningen som er utviklet i USA, Canada og Storbritannia. Både behandlingstilbud for sedelighetsdømte som drives utenfor fengslene og programmer som drives i fengslene har en felles målsetting om å skape endring. Imidlertid er tilgjengeligheten begrenset til bestemte fengsler eller geografiske områder. De domfelte må selv ønske å delta.

Regiondirektøren for Kriminalomsorgen region sørvest (Rogaland, Vest-Agder og Aust-Agder) påpekte våren 2011 i brev til Helse Vest manglende behandlingstilbud for sedelighetsdømte i Rogaland. Det er i skrivende stund etablert samarbeid mellom Åna fengsel, Kriminalomsorgen region sørvest og psykiatrien ved Helse Stavanger HF, Psykiatrisk divisjon - MIT, hvor målet er på sikt å etablere et programtilbud (SOTP) for sedelighetsdømte i Åna fengsel.

Arbeidet med implementering av tilbakeføringsgarantien har vært prioritert fra sentralt nivå (Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF)). Det er blant annet tilsatt 25 nye stillinger på landsbasis som tilbakeføringskoordinatorer med særlig ansvar for samarbeid med aktuelle eksterne samarbeidspartnere, rådgiving av kontaktbetjenter og koordinering av det som i kriminalomsorgen kalles progresjonssoning. Dette innebærer planlagt straffegjennomføring med overføring fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå – til fengsel med lavere sikkerhetsnivå – og eventuelt overgangsbolig og oppfølging av friomsorgen.

NAV – både den statlig og den kommunale delen, er en av kriminalomsorgens viktigste samarbeidspartnere. NAV har ansvar for kartlegging av innsatte som grunnlag for iverksetting av ulike tiltak og også for oppfølging etter endt straffegjennomføring. Arbeids- og velferdsdirektoratet har utarbeidet en skriftlig veileder "NAV – med blick på kriminalomsorg" (2012) som tydeliggjør ansvarsforholdet som NAV har i forhold til innsatte i fengsel.

Det er imidlertid fortsatt mange utfordringer knyttet til implementering av tilbakeføringsgarantien og målet om at innsatte skal få de samme tilbudene som befolkningen for øvrig. Dersom en legger levekårsundersøkelsen til grunn (Friestad og Skog Hansen, 2004) er det rimelig å anta at innsatte i fengsel på grunn av opphopning av ulike levekårsproblemer vil ha et betydelig større behov for tjenester fra NAV sammenlignet med den øvrige befolkningen. Da kan dette lett bli et ressurs spørsmål.

I mitt arbeid samhandler jeg nært med representanter fra NAV fylket i Rogaland, Vest-Agder og Aust-Agder. I skrivende stund er NAV etter det jeg har kjennskap til ikke blitt tilført ekstra

ressurser i form av stillinger som skal ha ansvar for det omfattende arbeidet ansatte i NAV skal utføre i forhold til innsatte. Det har over flere år vært etablert samarbeid mellom NAV og kriminalomsorgen. Det er utviklet en ordning med faste kontaktpersoner i NAV. Enkelte steder er det etablert en ordning med faste fengselskonsulenter som er ansatt i NAV. Imidlertid kan jeg vanskelig se at de ordningene som er etablert vil være tilstrekkelige for å kunne innfri de føringene som ligger i tilbakeføringsgarantien.

I følge KSF skal arbeidet med implementering av Regjeringens tilbakeføringsgaranti være ferdig innen juni 2012. Sett fra mitt ståsted gjenstår det et omfattende og langvarig arbeid utover denne datoen før intensjonen i tilbakeføringsgarantien kan realiseres i praksis for de innsatte. Som Friestad og Skog Hansen (2004) skriver kan en vellykket reintegrering i samfunnet ikke sikres gjennom enkelttiltak, men må ta utgangspunkt i en helhetlig forståelse av marginaliseringens omfang i denne gruppen.

8.3 Vold, trusler og trakassering mellom innsatte

Det første Geir sa til meg før intervjuet med ham var kommet i gang var:

”... de andre innsatte er veldig sterkt ute etter oss som sitter på sedelighetsdommer da. Det er i grunnen det største problemet med Åna...”

Utsatthet for vold, trusler og sosial utestengning var ikke et tema jeg hadde tatt med i intervjuguiden, men et tema samtlige innsatte som ble intervjuet var opptatte av. Enten på grunn av at de selv en eller flere ganger hadde blitt utsatt for fysisk – og/eller psykisk vold, opplevd seg truet, trakassert eller utestengt fra fellesskapet av andre innsatte, eller sett andre bli utsatt for dette. To av informantene oppga at de ikke hadde blitt utsatt for dette selv. De var imidlertid godt kjent med at disse tingene skjedde i fengselet.

På bakgrunn av at bruk av vold, trusler, trakassering og utestenging fra fellesskapet ble fokusert i intervjuene fra informantenes side, tok jeg inn dette som et tema i forbindelse med fokusgruppeintervjuet med betjentene. Betjentene tok selv dette opp som en problemstilling før jeg hadde rukket å spørre dem om det. Det var Ole som tok dette temaet opp:

”Jeg tenker på en annen ting i forhold til å være sedelighetsdømt i fengsel... at det er farlig, og at de med å benekte eller lyge seg gjennom soningen og fortelle at de er dømt for helt andre ting... så vil de nok anta at de kan føle seg tryggere enn ved å gå åpent ut... og de er veldig engstelige og stille i forhold til dag for dag hva som kan ramme dem i morgen, for de vet at de må gå gjennom fengselet hvis de skal på arbeid... og de vet at de fysisk kan bli utsatt for ting... og det at... og det kan være med å gjøre at de benekter...”

Ole knytter utsatthet for vold fra andre innsatte til det faktum at mange som er dømt for seksuelle overgrep ikke innrømmer de straffbare forholdene de er dømt for. Dette kommer jeg nærmere tilbake til i avsnittet hvor jeg skriver om det å ikke erkjenne skyld for de straffbare forholdene en er dømt for.

Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) fikk i 2007 midler fra Justisdepartementet for å gjennomføre et prosjekt med temaet trusler og vold mellom innsatte. I denne sammenhengen

gjennomførte Kristin Hanao (2008) en intervjuundersøkelse med 13 innsatte menn i fire ulike fengsler på Østlandet. Undersøkelsens tema fokuseres på vold mellom innsatte generelt, vold mot sedelighetsdømte er omtalt spesielt i et eget kapittel.

Bruk av vold mellom kvinnelige innsatte er ikke en del av undersøkelsen. Hanao (2008, s. 21) sier det ikke betyr at kvinner er mindre viktige å intervjuer når det gjelder dette temaet. Det er rimelig å tro at bruk av vold og trusler kan være like relevant blant kvinnelige innsatte som blant menn.

Problematikken rundt vold og trusler har fått og får mye oppmerksomhet i kriminalomsorgen. Primært har dette vært fokusert i forhold til vold og trusler mot ansatte. Kunnskap om bruk av vold og trusler mellom innsatte er mer mangelfull, men det er liten tvil om at det forekommer (ibid. s. 11). Hanao (2008) viser til internasjonal forskning spesielt fra Storbritannia og USA som viser dette. Hun refererer til Browkers (1980) som sier at særlig seksuallovbrytere og tystere er utsatt for vold fra andre innsatte i fengselet, og at dette stemmer overens med de funnene hun har gjort i sin undersøkelse.

Hammerlin & Kristoffersen (2001) kategoriserer følgende former for vold: Fysisk, psykisk, symbolsk, strukturell og sosial vold. Fysisk vold kan være vold rettet mot kroppen og/eller gjenstander hvor målet er å påføre smerte, ubehag, hevn eller å skremme. Den psykiske volden skal skape redsel og usikkerhet, ydmyke eller få makt over offeret for eksempel ved trusler. Symbolsk vold kan være både verbal – og non verbal i tillegg kan den være både direkte og indirekte. Verbal vold kan være kjefting, utskjelling og trusler. Den non verbale volden kan uttrykkes i form av kroppsspråk, mimikk, tegn og symboler. Strukturell vold blir beskrevet som en form for vold som ikke blir utført av personer, men som er innebygget i systemet – en sosial organisasjon hvor livsbetingelsene oppleves som voldelige. Den sosiale volden blir beskrevet som mobbing, trakassering og utstøting fra sosialt fellesskap (Hanao, 2008, s. 18).

Hanao (2008) skriver i forordet til rapporten at normalt sett er relasjonen mellom innsatte i fengsel ikke spesielt konfliktfylt eller i stor grad preget av trusler og vold. I flere norske studier (Hanao, 2008, Ugelvik, 2011, Lien, 2011) blir det imidlertid vist til at sedelighetsdømte i fengsel utsettes for et bredt spekter av voldshandlinger fra medfanger. Felles er en beskrivelse av at andre innsatte ser på sedelighetsdømte som lavest på rangstigen, og at det er legitimt å plage dem.

I min undersøkelse oppga informantene noe ulike erfaringer i forhold til å bli utsatt for vold. Det varierte fra å ha blitt utsatt gjentatt for direkte fysiske voldelige angrep, trusler, ”*olme blikk*”, trakassering og sosial utestenging. Dette ble beskrevet som en del av hverdagen i fengselet, noe som bidro til å skape frykt og en opplevelse av utrygghet. Ugelvik (2011) viser hvordan innsatte definerer likheter og forskjeller mellom seg selv og andre innsatte, og at dette også gjøres på et etisk grunnlag.

”Ulikt forskjellsrelasjonen fangene skaper mellom seg og de umodne unge eller tungtsonende, er forskjellen som skapes mellom fanger flest og voldtektsmenn, ikke en gradforskjell, men en dyptgående, kvalitativ forskjell som gjør voldtektsmenn til fundamentalt vesensforskjellige fra de skikkelige, normale fangene” (ibid. s. 279).

Voldtektsmenn skiller seg primært ut på grunn av at de skader vanlige folk – først og fremst kvinner som er svakere enn ham selv. Voldtektsmenn blir i motsetning til de normale fangene

sett på som en som styres av sine syke, perverse lyster – et farlig monster som fangene på linje med samfunnet for øvrig må beskytte seg mot. Ugelvik (ibid) sier at skillet som opprettes mellom de kriminelle og ”de sjuke” er helt sentralt i fangenes posisjoneringsarbeid.

Som Sindre sa i intervjuet:

”Om du dreper noen er du tøff... om du voldtar noen er du ikke det i det hele tatt... det er sånn det er...”

Ugelvik (2011, s. 282) skriver om at skoleavdelingen i fengselet (Oslo fengsel) hadde opprettet en ordensmannsordning, og at de ulike klassene skulle velge sin representant til denne gruppen. En av gruppene hadde valgt ”feil” ordensmann. Dette fikk de andre fangene til å reagere. Saken ble tatt opp med betjentene med utgangspunkt i at siden denne personen var dømt for voldtekt ville det bli vanskelig for dem å samarbeide med vedkommende – derfor burde de velge en ny. Deres argumenter for å velge en annen ble imidlertid imøtegått av skolens og fengselets ledelse med at det ikke kunne tas hensyn til hva de innsatte var dømt for, ”for oss er dere alle like.” Informanten ga uttrykk for oppgitthet over at den åpenbare forskjellen mellom en voldtektsmann og andre ordentlige fanger ikke ble anerkjent av ledelsen.

Ugelvik (ibid.) sier at det ”viet” som blir til i og med utstøting av voldtektsmenn, har vanskelig for å forholde seg til at fengselet setter likhetstegn mellom grupper som for dem av åpenbare grunner bør holdes strengt atskilt. Den nødvendige avstanden som blir opprettet handler ikke om voldtektsmenn som enkeltindivider, heller ikke om de handlingene de har begått – men om det handlingen deres gjør dem til. Voldtektsmenn er en annen type mennesker – og brukes som symbol på slik fangene opplever at de selv blir sett på av omgivelsene og samfunnet. ”Syke og onde jævlere som er så farlige for omgivelsene sine at de bør sperres inne på ubestemt tid” (ibid. s. 284). I dette ligger det å forsvare seg selv mot denne type kategorisering ved at en ved bruk av fysisk – og psykisk vold markerer avstand.

I Hanao (2008) blir vold mellom innsatte generelt sett i sammenheng med de fengselsmessige betingelsene de innsatte lever under. Mye innelåsing og det å måtte bo tett sammen med andre i tillegg til en hverdag som er preget av regler, rutiner og lite mulighet for påvirkning, frustrasjon og tapsopplevelse kan føre til økt konfliktnivå mellom innsatte og derav økt risiko for trusler og vold.

I Åna fengsel har det i årtier vært etablert en ordening med en egen, skjermet avdeling for sedelighetsdømte hvor også andre innsatte som av ulike årsaker ønsker en mer skjermet straffegjennomføring kan sone i roligere omgivelser. Betjentene i min undersøkelse var tydelige på at de egentlig ikke ønsker en slik ordening, men at dette var noe som hadde tvunget seg fram av nødvendighetshensyn.

Mange sedelighetsdømte prøver gjerne å sone på flere ordinære avdelinger. Imidlertid går ”ryktene” fort i fengselet. Av ulike årsaker kan det bli kjent hva en innsatt er dømt for. Dette kan føre til at den innsatte kjenner seg utrygg og isolerer seg fra fellesskapet på avdelingen for å unngå å bli behandlet på en negativ måte av andre innsatte. Etter hvert søker de seg derfor gjerne overført til skjermet avdeling for å gjennomføre soningen uten å bli utsatt for negativ behandling fra andre innsatte.

Dersom betjentene observerer at det er negative ting på gang sier de at de som regel velger å

se situasjonen litt an i utgangspunktet. Noen ganger kan det gå over av seg selv. Andre ganger er det behov for intervensjon. Ut fra deres erfaringer er det ikke slik at samtlige andre innsatte nødvendigvis har et negativt forhold til sedelighetsdømte. Gruppepress, ulik maktfordeling og posisjonering blant de øvrige innsatte kan være medvirkende årsaker til at de er med på dette. Dette bekreftes av annen forskning (Ugelvik, 2011, Hanoa, 2008). En innsatt som i utgangspunktet ikke har et ønske om å plage sedelighetsdømte kan derfor delta for å unngå at han selv blir ekskludert fra fellesskapet.

Fordelen med en egen skjermet avdeling hvor sedelighetsdømte kan ha fellesskap med andre innsatte og dermed unngå isolasjon er åpenbar. Imidlertid er en egen avdeling i seg selv ikke tilstrekkelig til å løse problemet med at sedelighetsdømte blir utsatt for fysisk/og eller psykisk vold fra medfanger. De sedelighetsdømte må som andre innsatte bevege seg rundt i fengselet dersom de skal møte til avtaler på øvrige avdelinger.

Som informantene forteller kan deres muligheter for å delta i fellesskap i forbindelse skole, arbeid, programvirksomhet og opphold i luftegården begrense seg til dels sterkt på grunn av utsatthet for negative handlinger fra andre innsatte. Enkelte informanter gir uttrykk for at den frykten de opplever for å bli utsatt for vold og trakassering fra andre innsatte ikke blir tatt på alvor av betjentene, men nærmest bagatellisert. Geir som har sittet lenge i fengselet og gjentatt blitt utsatt for fysisk vold og trakassering nekter å delta på lufting i luftegården sammen med andre innsatte. Han er tydelig på at betjentene ikke vil kunne komme ham til unnsetning dersom han på nytt blir utsatt for vold fra andre innsatte der.

En kan stille spørsmål ved i hvilken grad fysisk og/eller fysisk vold mot sedelighetsdømte blir sett og reagert på av betjentene, og i hvilken grad de sedelighetsdømte selv informerer betjentene om dette. Fysisk vold som fører til skader og mye bråk på avdelingen er lettere å oppdage. Trusler, trakassering, "olme blikk", utestenging fra fellesskapet, dytting og lignende mer skjulte former for vold kan være vanskeligere å oppdage.

I Hanoa (2008) sin undersøkelse går det fram at informantene knytter begrepet "tysting" spesielt til det å gi informasjon om volds – og trusselhendelser mellom innsatte til ansatte. Dersom du blir stemplet som tyster er det legitimt å utøve vold eller trusler mot denne personen, nærmest på samme måte som mot sedelighetsdømte (ibid. s. 60). Og som Ugelvik (2011, s. 285) skriver – "Den som tyster, blir en tyster". Dette setter sedelighetsdømte i en ekstra vanskelig situasjon. Dersom en blir utsatt for vold og trusler på grunn av de straffbare forholdene en er dømt for, og gir beskjed om dette til betjentene, vil en i tillegg kunne bli stemplet som tyster og dermed ekstra utsatt for represalier fra andre innsatte.

Etter mitt syn er en slik situasjon for innsatte et klart brudd med det såkalte *normalitetsprinsippet*. St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) fastslår at normalitetsprinsippet er et viktig prinsipp i straffegjennomføringspolitikken. Det innebærer at frihetsberøvelsen eller frihetsbegrensningen er straffen, og at straffen ikke skal være mer tyngende enn nødvendig av sikkerhetsmessige hensyn (s. 108 – 109). Straffen må uvilkårlig oppleves ekstra tyngende for de som opplever "en konstant trussel hver eneste dag", slik en av informantene mine uttrykte det.

I tillegg forteller de som gjennomfører straffen på skjermet avdeling om at det er veldig lite å fylle dagene med.

Som en av informantene sa:

”Jeg er vel gjerne i en litt spesiell situasjon... De kan ikke sette meg til alt. Jeg kan være ganggutt... Det er det eneste jeg kan på grunn av seksualforbrytelse... det er jo selvfølgelig uglesett i fengselet...”

En av informantene i min undersøkelse måtte oppgi drømmen om skolegang og kvalifisering for et annet yrke under straffegjennomføringen etter tre dager på skolen på grunn av trusler fra andre innsatte. Han hadde etter anbefaling fra betjentene laget seg en såkalt ”dekkhistorie”, noe som innebærer å fortelle medinnsatte at en er dømt for andre straffbare forhold enn sedelighetsforbrytelse. Dekkhistorier kan bli utsatt for utprøving – og noen ganger blir dekkhistorien avslørt. Da blir vedkommende en ”sedelighetsdømt i forkledning” – en som har prøvd å lure de skikkelige fangene til å tro at han er en av dem (Ugelvik, 2011) - og det er gjerne verre enn noe.

En av informantene i min undersøkelse hadde en dekkhistorie som ikke var blitt avslørt. Han gikk på skolen og sonet på en ordinær avdeling. Imidlertid vil jeg anta det kan være en psykisk belastning å ”sone på en løgn” som kan bli avslørt.

Norske og internasjonale studier viser at sedelighetsdømte i fengsel utsettes for et bredt spekter av voldshandlinger fra medfanger. Dette kan føre til at de velger å isolere seg fra fellesskapet på avdelingen, eller søker seg overført til en egen skjermet avdeling som i Åna fengsel hvor de kan sone sammen med andre sedelighetsdømte og andre innsatte som selv har søkt seg til avdelingen for å få en roligere soning.

To av seks informanter i min studie var selv ikke utsatt for voldshandlinger fra andre innsatte. En av disse sonet på en ordinær avdeling. Det som imidlertid er alvorlig er at fengselsoppholdet for samtlige informanter med unntak av Arne som gikk på skole, opplevdes å mangle et positivt innhold. Deltakelse i arbeidstilbud, skole og programvirksomhet er viktige elementer i forbindelse med fengselets rehabiliteringsarbeid.

Som Arnfinn sier:

”Aktivitet og noe fornuftig å holde på med ville gjort soningen bedre... og når du ikke har noe å gjøre så mister du interessen for å gjøre noe også. Du blir rett og slett... tja... du blir nærmest avskrudd holdt jeg på å si... og dess lenger du går... dess verre blir det... så gidder du ingen ting til slutt”

Arnes utsagn innebærer etter mitt syn det motsatte av rehabilitering. Her er det ikke snakk om en innsatt som ønsker å unndra seg aktivitet, men en innsatt som svært gjerne ønsker seg noe meningsfullt å fylle fengselshverdagen med, men ikke får det. Som han peker på vil mangel på aktivitet kunne føre til at en på sikt ikke ”gidder” å være i aktivitet heller. Det er lett å se hvilke negative konsekvenser en slik situasjon kan få med henblikk på aktiv rehabilitering og forberedelse til et meningsfullt og verdig liv etter løslatelsen.

Flertallet av de sedelighetsdømte i min undersøkelse soner tungt med en fengselshverdag uten meningsfullt innhold. En vesentlig årsak til dette er at de er utsatt for ulike voldshandlinger fra medinnsatte. Utvalget mitt er lite, det er derfor ikke så mange dette gjelder. Det er imidlertid svært alvorlig for de det gjelder – alvorlig også sett i et rehabiliterings – og tilbakeføringsperspektiv.

Hanoas (2008, s. 6) informanter kommer selv med en rekke forslag til forebygging og hvordan de mener en best mulig kan håndtere voldshandlinger mellom innsatte.

- En mer hensiktsmessig fangesammensetning på bakgrunn av alder, soningsmodenhet⁶, oppdeling av negativt sterke grupperinger
- Flere motivasjonsavdelinger
- Samhandling og kommunikasjon bør generelt styrkes i fengselet, både mellom innsatte og mellom innsatte og ansatte
- Styrke tilbudet om programmer som ATV⁷ og stress og livsmestringsprogrammer, samt øke samhandlings og kommunikasjonskompetansen til programinstruktørene
- Tilby individuelle samtaler med psykolog ved behov
- Mer initiativ og økt oppmerksomhet fra ansatte i konfliktsituasjoner mellom innsatte
- Mekling etter konflikter mellom innsatte

I St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) står det:

”Kriminalomsorgen må sørge for at innsatte skal føle seg trygge under straffegjennomføringen” (s. 100).

Etter mitt syn er det nødvendig å ha en langt mer aktiv holdning til vold mellom innsatte i form av systematisk og målrettet arbeid for å forebygge at dette skjer. Ansvaret må ligge både på sentralt, regionalt og lokalt nivå i kriminalomsorgen.

Vold mot sedelighetsdømte i fengsel har slik jeg ser det klare negative konsekvenser når det gjelder målsettingen i St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) om å etablere et bedre tilbud om rehabilitering for innsatte.

8.4 Samfunnets monstre. Avvik – stempling og stigmatisering

Thore Langfeldt, psykolog og sexolog ved Institutt for klinisk sexologi og terapi sier at mange ser på seksuelle overgrep med forakt, og at dette har gjort det vanskelig for dem som ønsker å forstå seksuelle overgrep, drive forskning og eventuelt behandling (Langfeldt i Kvalheim, 2011).

Dette er i samsvar med min egen erfaring. Som tidligere ansatt i Kriminalomsorg i frihet var jeg ved flere anledninger saksbehandler for sedelighetsdømte. Det var lite hyggelig å bli oppringt og utskjelt av personer som med all tydelighet ga uttrykk for at jeg som ansatt i kriminalomsorgen var på parti med ”fienden” – og dermed like umoralsk og foraktelig som den sedelighetsdømte jeg hadde et ansvar for å bistå både når det gjaldt straffegjennomføring og sosialfaglig arbeid i forhold til rehabilitering. Tidligere kolleger har fortalt meg om lignende erfaringer. De har opplevd å bli sett ”rart på” – underforstått hva er det med deg? – når de har fortalt mennesker de har møtt i ulike sosiale sammenhenger at de arbeider med sedelighetsdømte.

---

⁶ Konflikt mellom unge innsatte som soner korte dommer og oppleves som bråkete – og eldre innsatte som soner lengre dommer

⁷ Alternativ til vold (ATV)

I fokusgruppeintervjuet ga kontaktbetjentene uttrykk for at de opplevde sedelighetsdømte som forskjellige fra den øvrige fangebefolkningen – og at de også forholdt seg til dem på en annen måte sammenlignet med slik de forholdt seg til de øvrige innsatte. Det ble imidlertid understreket at de ønsket å opptre på en profesjonell måte overfor alle innsatte, behandle alle likt og ikke la de straffbare forholdene de sedelighetsdømte var dømt for få påvirkning i forhold til den praktiske yrkesutøvelsen.

En av betjentene ga uttrykk for at han merket på seg selv at han opptrådte på en annen måte når han gikk inn på en avdeling med sedelighetsdømte sammenlignet med avdelinger hvor det sitter innsatte som er dømt for andre forhold. Betjentene framhevet mangelfull kunnskap om sedelighetsdømte og dermed usikkerhet i møte med denne gruppen som vesentlig i denne sammenhengen. I tillegg vil nok de samme holdningene til sedelighetsdømte som gjelder i befolkningen for øvrig kunne virke inn. Betjentene var åpne på at enkelte ansatte ikke ønsker å arbeide med sedelighetsdømte, i hvert fall ikke dersom de må snakke med de innsatte om hva de er dømt for. Ole sier:

”Det er faktisk også en del ansatte som føler ubehag ved tanken på å skulle måtte lytte til denne historien... trenger å måtte gå til psykolog selv hvis vi skal måtte høre på noe vi regner med må være et forvirret sinn... med andre bilder på hva som er rett og galt...”

I dette ligger det at en innsatt som er dømt for seksuelle overgrep kan være en syk eller forvirret person som ikke er normalt fungerende. Som Langfeldt skriver (i Kvalheim 2011) ser vi ofte kun på handlingen, og ikke på personen bak. Vi gjør personen til handlingen. Med andre ord når en person er dømt for en handling det er all grunn til å ta sterk avstand fra, dømmer vi ikke bare handlingen eller handlingene personen har begått, men personen som har begått ugjerningen blir selv stemplet som unormal og/eller umoralsk. En person som er avvikende og annerledes enn vanlig normalt fungerende personer.

Som jeg har vist til i det foregående kapittelet kan også denne stemplingen av sedelighetsdømte være en medvirkende årsak til at innsatte som er dømt for seksuelle overgrep blir utsatt for ulike former for fysisk og psykisk vold fra andre innsatte. De ønsker å markere at det er en stor avstand – en vesentlig forskjell mellom ”disse syke jævlene” og de ”normale” fangene.

For de av informantene som har fått saken sin omtalt i media er dette en sterk påkjenning. De gir uttrykk for bekymring for hva venner og bekjente tenker om dem nå, og de gjør regning med at oppslagene i media vil påvirke andres meninger om dem i negativ retning. Selv om de ikke er omtalt med navn eller bilde er det enkelt for venner og bekjente å identifisere saken og hvem dette handler om. Det er vanskelig å sitte i fengsel og ikke vite hva disse personene som utgjør et viktig sosialt nettverk tenker om dem, hva de sier og hvordan de selv blir omtalt. De gir uttrykk for engstelse for at venner og bekjente ikke lenger vil ha noe mer med dem å gjøre på grunn av at de straffbare forholdene de er dømt for er blitt gjort kjent på denne måten. Som Arnfinn sier føler han seg helt ”hjelpesløs” i forhold til dette.

Fem av seks informanter sier de ønsker å flytte tilbake til hjemstedet sitt etter løslatelsen. Guttorm Fløystad (2000) sier at tilhørigheten er kjernen i all etikk – den etiske forpliktelsen er også kjernen i det gode liv. Tilhørighet er å høre til et sted, til et annet menneske, til et fellesskap av mennesker, til et miljø – til et hjemsted (ibid. bind 1 s. 56).

Av erfaring vet jeg at noen sedelighetsdømte velger å flytte tilbake til hjemstedet sitt, mens andre ikke ønsker det – eller ikke kan det på grunn av sterke, negative reaksjoner fra andre mennesker i lokalsamfunnet. Særlig gjør dette seg gjeldene på mindre steder hvor alle kjenner alle og den sosiale kontrollen er sterk. Det å ha nærhet og tilhørighet til et hjemsted og ha mulighet til å trives der innebærer selvsagt som Fløystad (2000) påpeker mer enn bare en bolig. Tilhørighet til et fellesskap av andre mennesker er essensielt, og for mange sedelighetsdømte kan denne delen av tilhørigheten være sterkt truet.

Kjersti Ericson skriver:

”Men det finnes også andre bilder på lovbryteren, bilder som er virksomme både i fantasiene våre og i den offentlige debatten, bilder med høyst håndfaste kriminalpolitiske konsekvenser. Motbildet til transaksjonspartneren, det rasjonelle individet er monsteret ” (i Sætersdal og Heggen, 2009, s. 85).

Vi mennesker har gjerne en tendens til å være engstelige for det ukjente – og kanskje i særdeleshet når vi står overfor en kategori eller gruppe mennesker. I skrivende stund er avisene fulle av oppslag om en gruppe av romfolket som har flyttet inn på en steinbruddtomt i Årsvoll. Naboene protesterer høylydt, de vil at de skal flytter derfra – enkelte sier de er redde og har bevæpnet seg med balltre.

En parallell til dette opplevde jeg i forbindelse med en sedelighetsdømt som flyttet tilbake til hjemstedet sitt. Mange – men ikke alle – protesterte høylydt, de hadde forståelse for at mannen måtte ha et sted å bo – bare ikke der. Saken fikk en omfattende dekning i media. En mann stod fram på lokal TV og fortalte om egen redsel og at han hadde begynt å gå med kniv. Denne type oppslag kan bidra til å skape angst hos flere.

Mange ganger har jeg erfart gjennom arbeidet mitt i kriminalomsorgen at når de som i utgangspunktet er skeptiske og engstelige tar sjansen på å møte domfelte og bli kjent med personen bak den straffbare handlingen, vil engstelsen avta. Imidlertid er det ikke alle som verken ønsker eller tør å ta sjansen på et slikt møte.

Goode (2011, s. 6) sier at avvik forekommer når følgende faktorer gjør seg gjeldende:

1. something – an act, a belief, or a physical condition – that violates a social norm or rule
2. a person or persons who engages in the act, express the belief, or possesses the condition
3. an audience or a group of persons who judges and evaluates the normative violations
4. the likelihood that negative social reactions will follow the discovery of that violation

Avvik forekommer i alle samfunn og har forekommet til alle tider sier Goode (2011). Imidlertid vil det som blir ansett for å være avvik kunne variere betydelig mellom ulike samfunn, mellom ulike kulturer og også innenfor sosiale grupperinger og lag innenfor et bestemt samfunn. Avvik er det som bryter med de vedtatte normene som gjelder for samfunnet som helhet eller innenfor deler av samfunnet. Normbrudd vil mest sannsynlig framkalle straff, fordømmelse eller sensur av den som bryter normen. Over alt blir mennesker evaluert på grunnlag av hva de gjør, hva de tror på og hvem de er – og de blir reagert på i forhold til dette (ibid. s. 6)

Goode (2011) skiller mellom to ulike former for avvik – ”societal and situational deviance”, og han understreker betydningen av å være oppmerksom på forskjellene mellom disse. Begrepet ”*societal deviance*” betegner handlinger og forhold ved personen (se Goode, 2011 pkt.1 og 2) som blir fordømt både praktisk og prinsipielt av et bredt flertall av befolkningen – eller av de samfunnsmedlemmene som har mest makt. Dette er det han også kaller ”high consensus deviance”. Både i vårt eget og i de aller fleste samfunn er seksuelle overgrep enten de blir begått mot voksne eller barn av begge kjønn ansett for å være forkastelige handlinger av majoriteten av medlemmene i samfunnet. Dette er også handlinger som er straffbare

Begrepet ”*situational deviance*” betegner handlinger og forhold ved personen (se Goode, 2011 pkt. 1 og 2) som nødvendigvis ikke blir ansett for å være et avvik i alle lag av befolkningen innenfor samfunnet. Med andre ord kan det være sterke meningsforskjeller innenfor ulike sosiale lag eller grupperinger om hvorvidt eksempelvis en handling eller en spesiell oppfatning er god eller eventuelt avvikende i den forstand at den må betegnes som et normbrudd. I vårt samfunn kan eksempelvis ulikt syn på homofiles rettigheter når det gjelder inngåelse av ekteskap og adopsjon av barn være et eksempel på dette.

I følge Goode (2011) er det særlig to ulike vitenskapsfilosofiske perspektiver som er framtreddende når gjelder forskning på avvik – det positivistiske og det konstruktivistiske/sosialkonstruktivistiske perspektivet.

Positivismen bygger på at vitenskapelig kunnskap bør utledes av de fakta som oppnås gjennom observasjon (Chalmers, 1999, s. 23). Positivismen forutsetter at det eksisterer en objektiv sosial virkelighet som kan beskrives ved hjelp av sanseopplevelser. Innenfor konstruktivistisk/sosialkonstruktivistisk tenkning blir tanken om eksistensen av en objektiv virkelighet avvist. Vår forforståelse, vår kulturelle tilhørighet, vår kunnskap og forventninger vil være medvirkende når det gjelder hva ”vi ser” (ibid. s. 27).

I studiet av avvik er det i følge Goode (2011) viktig å stille dette spørsmålet: ”*What is to be explained?*”

Innenfor et positivistisk syn på vitenskap vil de sentrale spørsmålene som stilles være rettet mot spørsmål som tar utgangspunkt i ”*hvorfor*”. Hvorfor gjør de det? Hvilke type personer kan begå slike handlinger? Hvilke sosiale faktorer er det som virker motiverende i forhold til å bryte normer og begå avvikende handlinger?

Innenfor et konstruktivistisk /sosialkonstruktivistisk syn på vitenskap er en i motsetning til de spørsmålene som positivistene stiller opptatt av å se på betydningen av måten normbrudd blir oppfattet på, hvordan en tenker om dette, hvordan det blir definert – og hvordan avvik bli møtt og reagerer på. Innenfor dette perspektivet er det disse tingene som må forklares. I tillegg er en opptatt av å se på hvordan personen som defineres som avviker reagerer, handler og forholder seg til å bli utpekt som avviker, stemplet og stigmatisert (ibid. s. 14-15).

Goode (2011) viser til en rekke ulike tilnærminger innenfor begge disse sentrale perspektivene. Imidlertid vil begge disse perspektivene som kan synes motsetningsfylte etter hans syn komplimentere og utfylle hverandre. Han betegner dette som to sider av samme mynt (ibid. s. 14).

Jeg er imidlertid enig med Mossige (2000) når han sier at:

”Moralismen vil ut fra sitt vesen både være rettet mot å fremheve det moralske, de som gjør det riktige, og mot å utpeke de umoralske. En slik fokusering tar oppmerksomheten bort fra konteksten, fra det som kan være betingelser i kulturen for at seksuelle overgrep finner sted.

Moralismen passer som hånd i hanske med synspunkter på overgripere som spesielle og helt forskjellige fra ”oss andre” mennesker...” (s. 61).

Ved å legge forklaringsmodeller som bygger på et positivistisk vitenskapssyn til grunn, rette fokuset mot person og spørre hvorfor gjør de det? - hvilke type mennesker kan begå slike handlinger? – vil vi etter min vurdering lett havne i en posisjon som er preget av moralisme slik Mossige påpeker.

Sindre hadde en dekkhistorie som fort ble avslørt av andre innsatte. I intervjuet spurte jeg ham om ikke den sterke opplevelsen han hadde av å bli stigmatisert på grunn av at han var dømt for seksuelle overgrep ville kunne avta – eller bleikne med tiden. Sindre kikket på meg og svarte med overbevisning at ”... *dette kommer aldri til å bleikne... dette bleikner aldri...*”. Med andre ord så han som var en relativt ung mann for seg at stigmaet var noe han måtte bære med seg resten av livet sitt.

Goffman (2000, s. 15) bruker begrepet ”stigma” til å betegne en egenskap som er sterkt miskrediterende. Et stigma består av en spesiell relasjon mellom en egenskap og en stereotyp klassifisering av mennesker (ibid. s. 16). Å være dømt til fengselsstraff for å ha begått seksuelle overgrep blir unektelig ansett av det store flertallet i samfunnet for å være sterkt miskrediterende for den personen det gjelder – et eksempel på ”high consensus deviance” i følge Goode (2011).

Goffman bruker begrepet ”*passing*”. I den danske oversettelsen er dette oversatt med ”*at passere*”. Begrepet ”*passing*” blir på engelsk og amerikansk brukt om å ”late som om” – eller å gi seg ut for å være noe annet enn det en i virkeligheten er – med andre ord å forfalske sin egen identitet (Goffman, 2000, s. 97).

Som Goffman (ibid. s. 99) skriver knytter det seg store fordeler til det å bli ansett av andre for å være ”normal”. Derfor vil så godt som alle som har mulighet for det forsøke å ”passere” på et eller annet tidspunkt. Arne er en såkalt ”sedelighetsdømt i forkledning”. Han soner på en ordinær avdeling. Dekkhistorien hans har tålt gjentatt utprøving fra medfanger. Han sier at han kan slappe av og føle seg trygg, og at han ikke lenger er engstelig for å bli avslørt.

I intervjuet spurte jeg ham om hvordan han reagerer når han hører medfanger omtale – og eller behandle andre sedelighetsdømte på en negativ måte. Arne svarte da at han ”*spiller med*”. I følge Goffman (ibid.) tar vi ofte for gitt, og med rette, at den som ”passerer” føler seg splittet mellom lojalitet til den gruppen en selv egentlig tilhører og den nye gruppen. Det er usannsynlig at en vil klare å identifisere seg fullt og helt med den nye gruppens innstilling og holdninger til den gruppen en selv faktisk tilhører. Jeg gikk ikke nærmere inn på dette i intervjuet med Arne. Derfor vet jeg ikke om det ”*å spille med*” innebærer at han observerer uten å gripe inn, eller om han selv faktisk deltar i devaluering av andre sedelighetsdømte.

Goffman (ibid. s. 114) stiller også spørsmål ved hvilke psykiske belastning ”passering” kan føre med seg. Hans konklusjon er at det nødvendigvis ikke alltid vil oppleves angst i forbindelse med dette. I et fengsel vil jeg imidlertid tro at sone som en ”sedelighetsdømt i

forkledning” nærmest kan sammenlignes med risikosport. Det er et høyt spill. Jeg vil tro at en alltid må være årvåken, ha fokus og aldri glipe på egen dekkhistorie. De som forteller løgner må ha god hukommelse. En har ingen innflytelse på hvilke andre en kan komme i kontakt med i fengselet i årenes løp. Muligheten for at noen kan vite noe, stille spørsmål og snakke vil teoretisk sett alltid kunne være tilstede.

8.5 Å ikke erkjenne skyld for de straffbare forholdene en er dømt for

I intervjuene med de innsatte spurte jeg samtlige informanter om de erkjente de straffbare forholdene de var dømt for. Samtlige svarte et tydelig nei på dette spørsmålet. Informantene fortalte at deres versjon av hva som hadde skjedd ikke var blitt trodd da saken var oppe i retten, og at de var dømt for forhold de ikke hadde begått.

Det er viktig å se på ulike faktorer som kan bidra til at domfelte benekter – og eller minimaliserer og bagatelliserer de straffbare forholdene de er dømt for, og hvilke konsekvenser dette eventuelt kan ha i forbindelse med rehabilitering. Utsatthet for psykisk og fysisk vold fra andre innsatte i fengsel, anbefaling fra betjenter om å oppkonstruere dekkhistorier og samfunnets fordømmelse av sedelighetsdømte kan etter mitt syn bidra til at mange sedelighetsdømte ikke erkjenner skyld.

Ove sier det er en stor belastning å sitte i fengsel for noe han ikke har gjort:

”Det er ikke bare å sitte i fengsel og ikke vite noen ting... og at jeg hater (vedkommende som har anmeldt ham) for dette. Alt (vedkommende) har sagt til politiet er bare løgn...”

Informantene oppga ulike begrunnelser for at de var blitt anmeldt for seksuelle overgrep. De som hadde gått til anmeldelse var ute etter å få økonomisk erstatning, eller at alt vedkommende hadde sagt til politiet om å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep var løgn. En informant sa at de påståtte forholdene bare var tull, uten å henvise til hvem eller hvilke personer som hadde anmeldt ham. En annen informant opplyste at han hadde hatt en seksuell relasjon til personen som hadde anmeldt ham, men at dette ikke hadde skjedd mens vedkommende var under den seksuelle lavalderen. I Norge er denne alderen satt til 16 år. I Danmark og Sverige er den 15 år, mens i Tyskland og Østerrike er den seksuelle lavalder 14 år (Langfeldt i Kvalheim, 2011).

I fokusgruppeintervjuet med betjentene fortalte de at etter deres erfaring erkjenner sedelighetsdømte i liten grad skyld for de straffbare forholdene de er dømt for. Finn har arbeidet lenge i fengselsvesenet. Han sier:

” ... jeg har til gode å treffe en sedelighetsdømt som har erkjent det han er dømt for...”

Anne er den eneste av betjentene som deltok i fokusgruppeintervjuet som hadde opplevd at en sedelighetsdømt erkjente det han var dømt for. Hun sier:

”Jeg hadde en innsatt, en av alle de sedelighetsdømte jeg har vært kontaktbetjent for som innrømmet hva han hadde gjort, og da måtte jeg selv finne ut hvor han kunne henvende seg.”

Manglende erkjennelse av skyld for seksuelle overgrep er et kjent fenomen i forskningslitteraturen. I følge Marshall, Marshall, Serran & O'Brien (2011) er det et problem at menn som er dømt for å ha begått seksuelle overgrep kategorisk benekter å ha begått de forholdene de er dømt for. De ser dette i sammenheng med at de innsatte dermed også motsetter seg å delta i behandlings programmer. Som et resultat av dette blir domfelte seksualforbrytere i følge Marshall et al. (ibid.) løslatt fra fengsel uten at det er blitt tatt tak i problemene deres, eller at de har gjennomført behandling.

En kan selvsagt ikke se helt vekk fra at en siktet i en straffesak kan bli dømt for forhold han ikke har begått. Imidlertid finner jeg det lite sannsynlig at samtlige sedelighetsdømte som ikke erkjenner skyld har blitt utsatt for en slik urett. Marshall et al. skriver:

”If in fact they did commit a sexual offence, as seems almost certain in most cases, then they will be at risk to abuse or assault another innocent victim ” (ibid. s. 164).

I forbindelse med endringer i straffeloven m.v. i Danmark i 1997, ble det tatt initiativ til å forsterke innsatsen mot seksuallovbrudd spesielt begått mot barn. I denne forbindelsen ble det opprettet en egen avdeling i Statsfengselet Møgelkær som et pilotprosjekt for innsatte som var dømt for seksuelle overgrep. Målsettingen med pilotprosjektet var at flere innsatte skulle gi samtykke til å delta i behandling. Det framgår av evalueringsrapporten fra prosjektet at de fleste av de 30 innsatte som gjennomførte samtaler med psykologene i fengselet i prosjektperioden (oktober 2008 – juni 2009) var benektende i større eller mindre grad.

Undervisningen som ble gitt til de ansatte i fengselet fokuserte på ulike hindringer den innsatte kan stå overfor før erkjennelse av de straffbare forholdene han er dømt for kan skje. Undervisningen ble derfor særlig rettet mot motivasjonsarbeid i forhold til innsattes benekting og minimalisering av de straffbare forholdene de var dømt for (Evalueringsrapport Prosjekt Møgelkær september 2009). Å benekte – og eller minimalisere de straffbare forholdene en har begått er etter mitt syn ensbetydende med å ikke ta ansvar for det en har gjort. Som Mimi Stranger (2000) sier det ”Alle børn ønsker et anerkjendelse af ansvar fra krænkeren” (i Mossige (red.), 2000, s. 147)

Det er viktig når det gjelder bearbeiding både for voksne og barn som blir utsatt for seksuelle overgrep at gjerningspersonen erkjenner skyld for de overgrepene han har begått. Spørsmålet som stilles av flere er om vårt rettssystem bidrar til en slik erkjennelse, eller om rettssystemet i seg selv kan bidra til å forsterke benekting og minimalisering. Stranger (ibid.) stiller spørsmål ved om rettssystemet bidrar til å motvirke erkjennelse. Hun sier at en forutsetning for å få innrømmelser fra krenkeren, og ikke altoverveiende benektelse som er det mest vanlige, er at de blir gitt tilbud om annet enn straff, dom og fengsel. Hun viser til at tilbud om behandling og konvertering av fengselsstraff til behandlingsdom slik praksis er i Danmark, er et skritt i riktig retning.

Kjersti Ericsson understreker også betydningen av å fremme erkjennelse:

”Vi ønsker vel at personer som begår kriminelle handlinger, skal lære å forstå hva de har gjort og hvilken smerte de har påført offeret, vi ønsker at de skal angre og slutte å begå overgrep ” (i Sæterdal og Heggen, 2009 s. 94).

En kan stille spørsmål ved om rettssystemet slik det fungerer i dag kan bidra til at det kan lønne seg for gjerningsmannen å erkjenne skyld i minst mulig grad. I retten blir du enten frikjent eller ilagt straff. Som Ericsson (i *ibid.*) sier kan rettssaken i seg selv på mange måter fungere som en hindring både for erkjennelse hos gjerningspersonen og for ivaretagelse av offeret.

Mange sedelighetsdømte er preget av skam og lav selvfølelse. Marshall et al. (2011) differensierer mellom følelsen av skam – og følelsen av skyld.

”A person who responds with shame to having done something that does not fit with their ideals will internalize a statement something like; “I did a bad thing because I am a bad person.” Someone who responds to the same behaviour with guilt will say to himself something like; “I am a good person, but I did a bad thing” (*ibid.* s. 133).

Konklusjonen er at skamfølelse er et hinder i forhold til å skape en positiv endring. Dersom en oppfatter seg selv som en grunnleggende dårlig person kan endring være vanskelig. Dersom en derimot oppfatter seg selv som en bra person som har begått en dårlig handling er det lettere å tenke at endring er mulig. Det er dette betjentene er inne på i fokusgruppeintervjuet når de påpeker at mangel på erkjennelse også bidrar til at de innsatte ikke får bearbeidet de straffbare forholdene de har begått, og dermed får de heller ikke en mulighet for ”å komme seg videre i livet.”

Som Heidi Hansen (i Mossige (red.), 2000) sier er det velkjent at en først må få lys på sine skyggesider før en kan bli i stand til å takle dem. Først når en er villig til å ta opp de tingene som er vanskelige kan en få bearbeidet dem på en slik måte at det er personen selv som kontrollerer skyggesidene og ikke omvendt. Imidlertid er det viktig at de som trenger det får tilstrekkelig hjelp i en slik prosess.

I Marshall et al. (2011, s. 133) vises det til at dersom en arbeider for å endre sedelighetsdømtes selvfølelse i positiv retning, vil en også kunne se en reduksjon i følelsen av skam hos den enkelte. De viser til et konkret eksempel på at det å behandle og forholde seg til de domfelte på en respektfull måte førte til en markant reduksjon i opplevd følelse av skam hos deltakerne. Dette synes jeg er et vesentlig poeng å være oppmerksom på for alle som arbeider med sedelighetsdømte i fengsel.

Irene Levin (Levin og Trost, 2005) sine synspunkter på overgrep mot barn i et symbolsk interaksjonistisk perspektiv er etter mitt syn viktige. Hun legger vekt på at både offeret og gjerningspersonen forsøker å skape *verdighet* i et område som er minelagt av skam. Hun ser verdighet som en prosess og ikke som en tilstand (*ibid.* s. 195). Hun sier at hun har valgt et perspektiv hvor hun ikke velger å egenskapsforklare overgriperen i retning av at han tilhører en annen type mennesker. Dette er i samsvar med min egen forståelse.

I følge Levin (*ibid.*) har de signifikante – eller betydningsfulle andre en viktig funksjon når det gjelder å opprettholde benektelse. Disse signifikante andre er de som tror på at vedkommende er uskyldig – som tydelig formidler at ”han er ikke en mann som kan ha gjort slike ting” (*ibid.* s. 197). Det som til å begynne med var en løgn kan etter hvert utvikle seg til

å bli sannheten i følge Levin. De som støtter ham og tror på ham – hans signifikante andre, blir i denne sammenhengen stadig mer betydningsfulle.

Som jeg har vist til i intervjuene med de domfelte fortalte de fleste om sine signifikante andre som tror på dem når det gjelder at de er dømt for forhold de ikke har begått. Enkelte av informantene fortalte også om splittelse i den nære familien mellom familiemedlemmer som tror på deres uskyld og de som ikke tror på dette. Dette er også noe jeg har opplevd tidligere i min yrkespraksis. Dess lenger slike forhold vedvarer og utvikle seg – dess vanskeligere vil jeg anta det kan bli å erkjenne straffeskyld. En eventuell erkjennelse i ettertid vil kunne få betydning i forhold til hvordan de signifikante andre vil forholde seg til den som har benektet skyld. Jeg vil anta at frykten for slike konsekvenser kan bidra til å sementere løgnen som etter hvert har blitt sannheten for å bruke Levins terminologi.

Som tidligere nevnt er behandlingstilbudet for sedelighetsdømte i Rogaland mangelfullt. Imidlertid kan domfelte overføres til fengsel (Bergen fengsel og Trondheim fengsel) hvor de driver egne programmer for sedelighetsdømte. Forutsetningen for å bli tatt inn er at den domfelte erkjenner de forholdene han er dømt for – eller at han i det minste erkjenner at det har vært en seksuell relasjon mellom ham selv og vedkommende han er dømt for å ha forgrepet seg mot. Dersom han benekter at det har skjedd vil han ikke kunne få tilbud om å delta i SOTP (Sexual Offender Treatment Program).

I Marshall et al. (2011) vises det til forskning som tilsier at erkjennelse av de straffbare forholdene ikke er en nødvendig forutsetning for å kunne gi domfelte som benekter et effektivt behandlingstilbud. Det er utviklet et program i Canada som heter RPS (The Rockwood Psychological Services Program) Deniers program for denne målgruppen. Programmet har vært drevet siden 1990 tallet, og de har nesten ikke hatt innsatte som har motsatt seg å delta. Forskjellen mellom RPS Deniers program og de øvrige RPS programmene er kun at deltakerne ikke blir utfordret når det gjelder det at de benekter å ha begått de seksuelle overgrepene de er dømt for.

” We present the program to these men as an opportunity for them to learn the skills and attitudes necessary to avoid placing themselves in the future in a position in which they could be falsely accused again ” (ibid. s. 166).

Etter det jeg kjenner til er et tilsvarende tilbud ikke tilgjengelig i vårt land for de sedelighetsdømte som ikke erkjenner de straffbare forholdene de er dømt for. Jeg ser det som viktig at ikke spørsmålet omkring skyld eller uskyld gjøres til et ”stridstema” mellom innsatte og ansatte i fengselet slik at ulik definisjon av situasjonen – og hva som er de faktiske forholdene får bidra til å skape avstand og vanskeliggjøre etablering av gode samarbeidsrelasjoner mellom den innsatt og hans kontaktbetjent.

8.6 Livet i fengselet. Relasjon mellom kontaktbetjenter og innsatte – informasjon til innsatte og arbeidet med kartlegging og framtidsplan.

Alison Liebling (2004a, s. 461) skriver at ”prisons are special moral environments in which *how people feel treated* (i.e. how prisoners *and staff* feel treated) has serious consequences,

first, for what happens in them, and secondly, for the claims that can be made about them” (i Johnsen og Granheim, 2012).

Kontaktbetjentenes oppgaver vil variere noe mellom de ulike fengslene, men hovedoppgavene vil være slik det framgår i innledningen til avsnittet som omhandler fokusgruppeintervju med fem betjenter i Åna fengsel. Kontaktbetjenten skal gi innsatte informasjon om fengselet, og om hvilke rettigheter og plikter de innsatte har i forbindelse med soningen. Kontaktbetjenten skal også informere om hva som er kontaktbetjentens oppgaver og hvilke oppgaver andre ansatte eller det øvrige fagpersonellet i fengselet har ansvar for å ta seg av. I tillegg skal kontaktbetjent utføre en kartlegging av domfeltes situasjon og påbegynne arbeidet med framtidsplan i samarbeid med domfelte. Når domfelte settes inn i fengselet påbegynner de straffegjennomføringen i inntaksavdelingen. Her får de tildelt en kontaktbetjent. Når domfelte overføres til andre avdelinger vil de få tildelt ny kontaktbetjent.

Betjentene jeg intervjuet ga uttrykk for at innsatte som er dømt for seksuelle overgrep opptrer på en annen måte i fengselet sammenlignet med den øvrige fangebefolkningen. Sedelighetsdømte beskrives som en gruppe innsatte som er *”stille og tilbaketrukne, litt fraværende og ikke på banen”*. De gir i liten eller ingen grad uttrykk verken for behandlingsbehov eller andre typer hjelpebehov.

Sett i forhold til at sedelighetsdømte utsettes for fysisk/psykisk vold og trakassering fra andre innsatte i fengselet og også det sterke stigmaet som er knyttet til seksuelle overgrep – ikke bare av handlingen, men av gjerningsmannen som person, er det rimelig å anta at slike forhold kan bidra til at sedelighetsdømte i fengsel ønsker minst mulig oppmerksomhet rundt seg og sin situasjon.

Betjentene jeg intervjuet var opptatt av å kunne skape en god relasjon til den enkelte innsatte. De ser på det å bli kjent med hver enkelt og arbeide for å etablere en god relasjon som en hovedoppgave i kontaktbetjentarbeidet. De er opptatt av å kunne opptre på en profesjonell måte – og ikke la handlingene de sedelighetsdømte er dømt for få påvirke holdningene deres til de innsatte på en negativ måte. Imidlertid er de også tydelige på de spesielle utfordringene som knytter seg til arbeidet med denne gruppen innsatte. Sedelighetsdømte erkjenner som oftest ikke de straffbare forholdene de er dømt for, og det de er dømt for *”er liksom ikke noe tema”*. Anne sier betjentene snakker litt annerledes til sedelighetsdømte enn til andre innsatte:

”Men jeg synes det er litt sånn... hvis det er noen som er dømt for noen narkotikagreier, så er det liksom greit å si til ham at... Herregud hva er det du driver med, nå må du jammen ta og skjerpe deg... ja, ... men det er liksom ikke akseptert å si det til en som sitter for sedelighet ... nei, det er liksom litt sånn... hysj, hysj...”

Betjentene er kjent med at det er en del ansatte som vegrer seg mot å arbeide med sedelighetsdømte, som ikke ønsker å arbeide på skjermet avdeling - i alle fall ikke hvis de må snakke med de innsatte om hva de er dømt for. Selv om betjentene formidler et ønske om å *”behandle alle likt”* uavhengig av hva de er dømt for, mener Ole at *”annerledes holdninger (til de sedelighetsdømte) også er en del av våre holdninger”*, og ikke bare holdningene til de som sier de ikke vil arbeide med sedelighetsdømte.

Betjentene har ikke kunnet velge om de vil arbeide med sedelighetsdømte. Imidlertid har de mulighet for å søke seg over til en annen avdeling. De var inneforstått med at å arbeide i kriminalomsorgen også ville innebære arbeide med sedelighetsdømte.

Thore Langfeldt, psykolog og sexolog ved Institutt for klinisk sexologi og terapi sa på et seminar for kriminalomsorgen i Rogaland 5.10.11 at en må selektere hvem som skal arbeide med overgripere. "De som ikke vil, men må – er ikke snille med overgripere". Han stilte spørsmål ved hvordan en slik utvelgelse gjøres i fengslene.

Det var ingen av betjentene jeg intervjuet som sa de ikke ville arbeide med overgripere, snarere tolker jeg dem dit hen at de så på arbeidet med sedelighetsdømte som noe de var inneforstått med som en del av arbeidet i kriminalomsorgen, og ikke noe en kunne velge eller eventuelt velge vekk. Imidlertid mener jeg dette er et viktig tema det bør settes ord på i fengselet generelt, og spesielt i forhold til betjenter som arbeider på skjermet avdeling siden det er mange sedelighetsdømte som gjennomfører straffen på denne avdelingen.

Betjentene var opptatte av det de karakteriserte som et mangelfullt tilbud for sedelighetsdømte i forbindelse med straffegjennomføringen. Finn sier:

"Det er få tilbud til folk som er sedelighetsdømte. Vi har masse tilbud i kriminalomsorgen til folk som sliter med rus, så det er også andre grupper innsatte som faller utenfor... det er gjerne andre innsatte som ikke sliter med rus, og de har veldig få tilbud å benytte seg av... og i den gruppa er vel også gjerne sedelighetsdømte. Det er ikke flust av tilbud til dem."

Mangel på tilbud for sedelighetsdømte og mangel på kunnskap og kompetanse hos de ansatte i arbeidet med denne gruppen innsatte, var et av kjernepunktene i intervjuet med betjentene. Opplevelsen av manglende kunnskap og kompetanse bidro til en følelse av usikkerhet og utilstrekkelighet i arbeidet med de innsatte. Betjentene var opptatt av behovet for faglig utvikling og kompetanseøkning. De hadde bedt om det (2011), men dette ønsket var ikke innfridd grunnet fengselets dårlige økonomi. Slik de vurderte det ville økt kompetanse og større opplevelse av trygghet i yrkesutøvelsen også kunne bidra til å gjøre det lettere for sedelighetsdømte å "ta opp ting" med betjentene. Silje sier:

"Dess mer kunnskap jeg har dess flere innspill kan jeg bruke på å kanskje treffe rett... og i hvert fall motivere dem til å reise til Bergen (fengsel) for eksempel... Men når jeg ikke har den kunnskapen så føler jeg meg ikke tilstrekkelig... det kan jeg godt være i forhold til dem (sedelighetsdømte) som personer, men når det kommer til kriminaliteten så synes jeg det blir litt sånn utrygt... og det har jeg hørt flere av kollegene mine som sier."

Skjermet avdeling flyttet inn i nye lokaler i fengselet i november 2011. Betjentene håper dette i seg selv kan bidra til å heve statusen i og med at de innsatte har fått en betydelig materiell økning i standarden på avdelingen sammenlignet med den gamle avdelingen hvor de sedelighetsdømte var "bortgjemte". For betjentene er det en viktig målsetting å kunne bidra til å høyne kvaliteten på det faglige arbeidet som gjøres i forhold til de innsatte på avdelingen. De har et håp om at dette vil kunne la seg gjennomføre i 2012 – "for ellers blir det ikke noe annerledes enn det er" sier de.

I intervjuene med de innsatte ga de uttrykk for ulike oppfatninger av betjentene generelt og kontaktbetjenter spesielt. I beskrivelsen av erfaringer med kontaktbetjenter ble det gitt

karakteristikk som ”*helt udugelig*” eller ”*suveren*”. Med andre ord et stort spenn i de innsattes vurderinger av sin relasjon til kontaktbetjenten.

Hvilke forventninger den innsatte hadde til betjentenes yrkesutøvelse vil nok også være medvirkende for hvordan den enkelte innsatte opplevde betjentene generelt. Sindre hadde hatt et svært vanskelig liv før han ble innsatt i fengsel. Han satte pris på å ha mat hver dag, en seng å sove i og tak over hodet. Han satte også stor pris på at betjentene deltok sammen med de innsatte i sosiale aktiviteter på avdelingen – at de snakket sammen og spilte sjakk:

”Folk som jobber her er veldig hyggelige... De behandler oss alle likt på en måte... så lenge du er grei, så er de greie med deg... Det er ikke bare og sitte og passe på at vi er låst inne... for det hadde vært skikkelig trist, egentlig...”

Johnsen og Granheim (2012) informerer om en spørreundersøkelse som ble gjennomført i 32 fengsler med høyere sikkerhetsnivå i Norge i 2007. Spørreskjemaene som ble benyttet er utviklet av Liebling i forbindelse med hennes arbeid med å identifisere hvilke faktorer som har størst verdi for innsatte og ansatte i fengslene i England og Wales. Hun utviklet to spørreskjema - MQPL (measuring the quality of prison life) for innsatte og SQL (staff quality and life) for ansatte. Skjemaene ble oversatt til norsk og er også i ettertid oversatt til en rekke andre språk. I den norske undersøkelsen var både små fengsler (mindre enn 50 innsatte), mellomstore fengsler (51 – 100 innsatte) og store fengsler (over 101 innsatte) representert. Med totalt 164 plasser derav 140 i avdeling med høyere sikkerhetsnivå er Åna fengsel et stort fengsel.

Det som overrasket forskerne mest var at tilbakemeldingene både fra ansatte og innsatte gjennomgående var mer positive i de små fengslene sammenlignet med de mellomstore og store fengslene. Det forholdet som viste seg å ha størst betydning for de innsatte var kvaliteten på relasjonen til de ansatte. Kvaliteten på denne relasjonen hadde også betydning for hvordan de innsatte evaluerte andre forhold i fengselet. Negative kommentarer fra innsatte handlet om opplevelsen av ikke å bli behandlet på en respektfull og sivilisert måte. Motsatt omhandlet de positive kommentarene fra innsatte det å bli vist respekt og gitt omsorg fra de ansatte. At ansatte deltar sammen med de innsatte i sosiale aktiviteter ble også satt stor pris på.

Til tross for forskjeller mellom fengsler i Norge og i England og Wales blant annet i materiell standard, antall innsatte og fengselsbetjentenes utdanningsnivå - viser resultatene av spørreundersøkelsene som er foretatt betydelig sammenfall mellom landene både når det gjelder innsatte og ansatte. Liebling (2004a, s. 429) skriver at: ”...humanistic values mean nothing if they are not translated into day to day practices” (i Johnsen og Granheim, 2012, s. 208).

Spørreundersøkelsen jeg har referert til ovenfor viser også at det å måtte gå og vente på svar er noe som skaper stor frustrasjon hos innsatte. Dette var noe de innsatte var opptatt av i intervjuene. Mine informanter skilte mellom ”*de som er hjelpsomme*” og ”*de som ikke er hjelpsomme*”. De betjentene som er ”*hjelpsomme*” har mye erfaring og gir rask tilbakemelding på ulike spørsmål de innsatte trenger å få svar på. Når det gjelder ”*de som ikke er hjelpsomme*” må de innsatte vente i lang tid før de får en tilbakemelding.

Ove var den av informantene som i sterkest grad ga uttrykk for at han ikke var fornøyd. I likhet med flere av de andre informantene hadde han ikke fått informasjon om programvirksomheten som drives i fengselet, om arbeidet med boligregistrering, kartlegging av den innsattes situasjon eller arbeidet med framtidsplan. Han opplevde at han ble oversett av sin kontaktbetjent. Til tross for at han gjentatte ganger hadde bedt om samtale ved å sende ”*samtalelapper*” til kontaktbetjenten, hadde vedkommende ikke kommet. Ove sier:

”Jeg synes det er sløvt... på grunn av en annen som satt på vår avdeling... han hadde god kontakt med kontaktbetjenten sin. Han (den andre kontaktbetjenten) kom innom og spurte... hvordan går det med deg... og alt sånn... satte seg ned og sånn... det gjør ikke han jeg har... synes det er sløvt... Han (hans egen kontaktbetjent) burde i alle fall spurt... hvordan går det med deg... og... satt seg ned i stedet for å gå forbi...”

Berit Ås (1981) beskriver ulike hersketeknikker. Det å ikke få kontakt når en ber om det eller i bokstavelig forstand å bli ”*gått forbi*” kan minne om *usynliggjøring* (ibid. s. 43 – 49). Ås sier at hersketeknikker kan beskrives med utgangspunkt i dagligdagse eksempler på hva som skjer i mellommenneskelige relasjoner, og at de i prinsippet kan benyttes overfor alle undertrykte grupper. Hun stiller spørsmål ved om usynliggjøring er et budskap om at den som blir usynliggjort har liten verdi, ”... men *ikke å bli sett i det hele tatt* kan være spesielt ydmykende.” (ibid. s. 45). Ås (ibid.) har også en interessant refleksjon i forhold til at usynliggjøring kan føre til at den som ydmykes på en slik måte enten kan bli sky og tilbakeholden, eller aggressiv og korrigerende. I begge tilfellene vil vedkommende kunne bli oppfattet som ”sær” uten at det stilles spørsmål ved hva som har utløst denne oppførselen (ibid. s. 46). Ove tenker at grunnen til at han blir oversett av sin kontaktbetjent er at han ikke ønsker å bli overført til Bergen fengsel for å delta i program for sedelighetsdømte.

Marshall et al. (2011) viser til at de i en hel rekke studier har funnet at seksualovergripere skårer langt under middels når det gjelder mål på selvrespekt, og at dette knyttes til mangler i forhold til mestring, holdninger som kan bidra til at de begår kriminelle handlinger, problemer med empati, intimitet, ensomhet, psykopati, skam og avvikende seksuelle preferanser (ibid s. 131). ”Thus enhancing self-esteem ought to facilitate the achievement of almost all other targets of treatment as well as to serve, on its own, to reduce recidivism” (ibid.).

Hvordan vi fortolker oss selv i lys av andre, kan sees fra mange forskjellige synsvinkler (Nortvedt og Grimen, 2009, s. 39). Sett fra et hermeneutisk perspektiv sier Gadamer (1993) at ”du orienterer deg i virkeligheten i en kontinuerlig dialektikk mellom selvfortolkning og fortolkning av andre (Vetlesen og Stänicke, 1999, i ibid. s. 39). Mellommenneskelig forståelse preges av den konteksten handlingen skjer i og bidrar til å forme vår oppfatning av oss selv og andre. Sett fra et symbolsk interaksjonistisk perspektiv oppfatter og tolker vi andres forestillinger blant annet om oss selv. Betegnelsen ”speilselvet” refererer til at vi ser andres bilde av oss selv – og får gjennom det et eget bilde av oss selv (Levin og Trost, 2005, s. 79). Sagt på en annen måte vil andres syn på oss kunne bidra til at vi oppfatter oss selv slik de ser oss – eller slik de behandler oss.

Som sosionom er jeg opptatt av å kunne bidra til hjelp og positiv endring for mennesker som trenger det. Som intervjuer var min oppgave å lytte til deres historier. Jeg kjente nærmest trang til å ta Ove med meg inn på sosialavdelingen. Det gjorde jeg ikke, men jeg ga råd til flere om at de burde ta opp bekymringene sine med kontaktbetjent og be om samtale med

sosialavdelingen. Jeg ga også informasjon om ulike tilbud som drives i fengselet. Kanskje ikke en masterstudents oppgave, men siden jeg også er ansatt i kriminalomsorgen og er engasjert i at rehabiliteringsarbeidet i forbindelse med tilbakeføring til samfunnet skal fungere på en god måte, opplevde jeg det som uetisk å ikke gi denne type informasjon.

Samtlige innsatte jeg intervjuet var opptatt av at de må bytte kontaktbetjent i forbindelse med at de overføres til andre avdelinger i fengselet. De hadde ulikt syn på denne ordningen. Naturlig nok vil innsatte som opplevde å ha et mindre godt eller dårlig forhold til egen kontaktbetjent kunne oppleve et bytte som positivt. Dersom en derimot har et godt kontaktforhold ville det å måtte bytte kontaktbetjent oppleves som negativt. Det å måtte starte på nytt med å etablere en relasjon gjentatte ganger kan oppleves som en belastning. Frank sier:

”Det må være veldig irriterende for folk som sitter på en avdeling... så begynner de å snakke med kontaktbetjenten... så er det stopp. Så blir du flyttet... så kommer det en ny (kontaktbetjent)... så skal du begynne med det samme på nytt igjen... Da blir du nokså lei altså...”

Det er ikke vanskelig å føle oppgittheten i dette utsagnet. Det å måtte etablere nye relasjoner til kontaktbetjenter gjentatte ganger kan selvsagt føre til at en blir både oppgitt og lei. Det er mange ulike forhold som inngår i det å kunne etablere en god relasjon – å bli møtt på en empatisk måte, lyttet til, vist respekt, anerkjennelse, aksept og omsorg (Aamodt, 1997). De innsatte selv framhever betydningen av å bli behandlet på en respektfull og sivilisert måte. Å ha med et annet menneske å gjøre innebærer å ”vove sig frem for at bli imødekommet” (Løgstrup, 1962, s. 27 i Vetlesen (red.), 1996, s. 61). I dette ligger det at en må våge - at det krever litt mot å gå inn i en relasjon og involvere seg. Involvering innebærer at en utleverer seg i større eller mindre grad og dermed blir ”blottet og sårbar”, noe som innebærer at det andre mennesket får makt over deg (Vetlesen, 1996, s. 61). I et fengsel hvor maktforholdet mellom innsatte og ansatte i utgangspunktet er ulikt fordelt, er det viktig at kontaktbetjentene er bevisste på de innsattes sårbarhet.

Geir har hatt erfaring med kontaktbetjenter som han karakteriserer som ”*udugelige*”. Han synes derfor det kan være greit å bytte. Han har nå fått en kontaktbetjent som han er godt fornøyd med. Hun har lang erfaring og kan gi direkte svar på det han spør om.

Thomas Mathisen (1982) ”sier at makt er viljen til å få gjennomført sin *intensjon* i en relasjon selv om andre skulle gjøre *motstand*”. Det intenderte, det relasjonelle og det gjennomtvingingene er tre sentrale kjennetegn ved makt (Ohnstad i Eikeland et al., 2011, s. 248).

Makt innenfor et fengsel kan også beskrives som de ”hverdagslige formene for kontroll og administrasjon som fengselet benytter som en del av den daglige driften, og som oppfattes som et nødvendig grunnlag for at institusjonen skal nå sine overordnede mål” (Ugelvik, 2011, s. 59).

De innsatte ga i intervjuene uttrykk for at selv om de foreslo praktiske løsninger på ulike ting som etter deres mening ville bidra til å gjøre fengselshverdagen lettere – så ble ”*fangene ikke hørt*”. Permisjonsnekt ble også sett på som en urimelig maktdemonstrasjon hvor de ansatte hadde definisjonsmakten og definerte situasjonen som ga grunnlag for avslaget på en måte de innsatte var sterkt uenige i eller fant urimelig. Det ble også gitt eksempler på at det ”*ikke er*

lønnsomt å være en fange som klager”, eller å være ”en som er stor i kjeften eller slenger med leppa”. Begge deler ville føre til at de ble dårlig likt av betjentene, og dermed ble de ikke prioritert eller også at de havnet lenger ned på ”lista”.

Ingen av de innsatte viste til eksempler på at makt også kan brukes på en positiv måte. Det de snakket om kan heller karakteriseres som en opplevelse av avmakt. Avmakt kan oppleves som å stå med ryggen mot veggen, en har ingen utvei (Ohnstad i Eikeland et al., 2011, s. 252). *”Fangene har ingen talsperson i fengselet”, sa mine informanter.*

Betjentene framhevet mangel på tid og ressurser som en viktig medvirkende faktor til at de ikke klarte å utføre kontaktbetjentoppgaver på en tilfredsstillende måte.

”Når det gjelder kontaktbetjentarbeidet så er det slik på en travel avdeling at du føler du må kjempe for å få det til... og så blir det å gå med dårlig samvittighet for jeg skulle jo ha gjort det, men jeg kjenner at det...”

Sett i et slikt perspektiv forstår jeg at kontaktbetjentene kan oppleve avmakt. Avmakt i forhold til manglende tid og ressurser. Avmakt i forhold til opplevelsen av å ha manglende kunnskap i arbeide med sedelighetsdømte. Avmakt siden økonomiske forhold bidrar til at de ikke har fått den kompetansehevingen de har bedt om for å få en bedre opplevelse av mestring i yrkesutøvelsen. Økt kompetanse er også nødvendig for at betjentene skal kunne gi et bedre faglig tilbud til de sedelighetsdømte.

Få tilbud til sedelighetsdømte og at de på grunn av utsatthet for vold og trakassering fra andre innsatte ofte isolerer seg på skjermet avdeling, vil slik jeg ser det heller ikke bidra til å gjøre yrkesutøvelsen for betjentene enklere i forhold til denne gruppen innsatte.

Sagvaag et al. (2009) foretok en evaluering av KompAS (Kompetanse Arbeid Skole) prosjektet som tidligere ble drevet i Åna fengsel. Prosjektet ble avsluttet i 2009. I evalueringsrapporten skriver de at kontaktbetjentene har en nøkkelrolle i kontakten med de innsatte, men samtidig er dette en ordning som har alvorlige iboende svakheter. Betjentenes rolle som både rådgiver og vokter, ressurspørsmål, krav til kompetanse og tid til å utføre oppgavene nevnes særlig. *”Dette fører til store variasjoner i hvordan kontaktbetjentene følger opp sine innsatte”* (ibid. s. 56). De anbefaler en reduksjon i antall kontaktbetjenter, og at de som skal utføre kontaktbetjentoppgaver får øremerket tid til arbeidet og styrkes gjennom kursing og har anledning til å møtes.

Det er en betydelig mengde informasjon som skal utveksles mellom de innsatte og fengselet. Jeg spurte Arne om hvilke informasjon han hadde fått på inntaksavdelingen. Arne svarte:

”Ja... det var vel litt etter hva jeg var interessert i selv da... å vite, men informasjon... det var vel egentlig ikke slik direkte informasjon da... om hva som foregikk rundt omkring, nei...”

Han sier han fikk informasjon om hvilke aktiviteter fengselet driver for innsatte *”skole, fjøs og jobb”*. Han var en av informantene som hadde fått informasjon om arbeidet med kartlegging og framtidsplan, men flere av informantene sier de ikke er kjent med dette – heller

ikke at NAV har en representant som er tilstede i fengselet på faste dager, registrering av innsattes behov for bolig eller programvirksomheten som drives i fengselet.

Frank synes det er viktig at fengselet har representanter fra ulike etater tilstede i fengselet på faste dager, og at det må settes opp tydelige oppslag på avdelingene om hvem som kommer og når de skal komme. *"Slik er det ikke i Åna fengsel"* sier han.

Samtlige informanter var kjent med at fengselet har en egen sosialavdeling og en egen helseavdeling. Imidlertid var det ikke tydelig for alle hva disse avdelingene eventuelt kunne bidra med, heller ikke hva fengselet kunne bidra med for å hjelpe innsatte til å få arbeid i forbindelse med løslatelse. En av seks informanter har fått informasjon om behandlingsprogrammet SOTP (Sexual Offender Treatment Program) som drives i Bergen fengsel.

Det er vanskelig å vite om denne type informasjon ikke er blitt gitt – eller om den er gitt helt eller delvis, men ikke er blitt oppfattet. Min erfaring fra friomsorgen er at når mye informasjon skal gis kan det lett "glippe". Det er derfor stort behov for å gjenta informasjon og sjekke ut om informasjonen er blitt oppfattet og forstått. Det å bli innsatt i fengsel er i seg selv en vanskelig situasjon som lett kan føre til at tankene er helt andre steder enn på informasjonen som gis på inntaksavdelingen.

Sagvaag et al. (2009) foreslår at det gjennomføres informasjonsmøter i fengselet for alle nye innsatte med jevne mellomrom (annenhver eller hver tredje måned). I tillegg til nye innsatte bør det være representanter for kontaktbetjentene, skolen, sosialavdelingen, verksbetjenter og eksterne instanser tilstede. Målsettingen med en slik organisering av informasjonsvirksomheten er å gi relevant informasjon, sikre at alle innsatte får den informasjonen de skal ha og gi de innsatte anledning til å spørre om ulike ting de lurer på (ibid. s. 56).

Jeg ser det også som en viktig og naturlig del av kontaktbetjentarbeidet at de sjekker ut med sine innsatte om de har fått den informasjonen de skal ha. Det er viktig at innsatte er godt kjent med hvilke muligheter som finnes både i løpet av straffegjennomføringen og også i forbindelse med planleggingen av livet etter fengselsoppholdet.

Ingen av informantene har fått gjennomført en kartlegging av sin situasjon eller fått utarbeidet en framtidsplan. Arne sier at arbeidet med framtidsplanen ble påbegynt sammen med kontaktbetjenten på inntaksavdelingen. I forbindelse med at han i løpet av soningen er blitt overført til andre avdelinger har ikke arbeidet med framtidsplanen blitt videreført av nye kontaktbetjenter. Flere gir uttrykk for at de ansatte i fengselet ikke kjenner deres situasjon – og dermed heller ikke deres behov for hjelp og støtte i forbindelse med tilbakeføring til samfunnet. De bærer på mange bekymringer i forbindelse med egen framtid.

Andre har selv tatt initiativ til å få den hjelpen de har behov for, og sier seg i hovedsak fornøyd med den hjelpen de har fått fra sosialavdelingen og helseavdelingen i fengselet.

Kontaktbetjentenes ansvar og oppgaver i forbindelse med framtidsplanarbeidet er uklart. Utydelighet i ansvar og oppgaver kan føre til usikkerhet. Det er ingen retningslinjer i fengselet som skiller klart mellom sosialkonsulentenes og kontaktbetjentenes ansvar og oppgaver. I fokusgruppeintervjuet med betjentene sa de at innholdet i kontaktbetjentrollen defineres ulikt og blir for personavhengig. Ulike definisjoner fører til ulik praksis. Det kan synes å være avhengig av den enkeltes kompetanse og erfaring om kontaktbetjenten definerer en oppgave

som sin – eller en oppgave som sosialkonsulenten bør ta seg av. Betjentene sier de ikke arbeider med oppgaver knyttet til praktiske ting som bolig, økonomi, skole/arbeid, nettverk eller lignende tiltak, men at dette er sosialkonsulentens domene.

I intervjuet med de innsatte var de usikre på hva kontaktbetjenten kunne bidra med. Arne svarte slik:

”Nei... sånn jeg har hørt det fra andre (innsatte) så er kontaktbetjenten mest brukt til å snakke om permisjoner... og sånne ting... og hvis det er spørsmål... selvfølgelig.”

Utsagnene fra både betjentene og de innsatte om usikkerhet når det gjelder kontaktbetjentenes rolle og hvilke oppgaver de har /ikke har ansvar for i forhold til innsatte, tilsier at det er viktig med en intern gjennomgang av ansvars og oppgavefordeling mellom kontaktbetjenter og sosialkonsulenter. Betjentene er uenige om hva som ville vært det ideelle. De arbeider på ulike avdelinger, og antall innsatte på hver avdeling vil nok medvirke til hvordan de vurderer dette. Noen ønsker å ha et mer helhetlig ansvar for de innsatte på sin avdeling forutsatt at de får nødvendige opplæringen og veiledning i arbeidet. Å ha et slikt ansvar, få mulighet til læring og kompetanseøkning vil bidra positivt i yrkesutøvelsen. Andre er ikke enige i dette og mener det vil vært helt uoverkommelig å påta seg ytterligere arbeidsoppgaver. Imidlertid er det nødvendig å få en tydelig avklaring i ansvarsforholdet mellom sosialkonsulent og kontaktbetjent. Til dette sier Silje:

”Jeg trenger ikke gjøre alt, men jeg vil veldig gjerne vite hva som er forventet at jeg skal gjøre... så kan jeg hjelpe til med det jeg kan...”

Noen av informantene har fått en kontaktbetjent som de er godt fornøyd med – andre har ikke det. Alle informantene bærer på et håp om å kunne leve et verdig liv etter at dommen er ferdig sonet. Selv om de soner lange fengselsstraffer - og flere har lang tid igjen av livet i fengsel, er det viktig å møte dem med respekt for den vanskelige livssituasjonen de er i når livet er satt på vent som en konsekvens av fengselsstraffen. De har behov for å bli sett og hørt.

Det er vesentlig at kontaktbetjentene har tid til *”å sette seg ned ... og spørre hvordan går det med deg...”*, få gjennomført en kartlegging av situasjonen og utarbeide en framtdisplan. Mange bekymringer kan bli enklere å forholde seg til hvis en har en god samtale partner, og får svar på problemstillinger en lurer på og bekymringer en prøver å fortrenge, men likevel går og bærer på. Det er viktig å vite at det skjer noe - og hva som skjer med tanke på løslatelse, selv om det er langt fram.

8.7 Håpet om et verdig liv etter straffgjennomføringen Rehabilitering og brukervedvirkning?

I St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn står det:

”Utover styrking av samordningsrollen (forvaltningssamarbeid) er kriminalomsorgens hovedoppgave å bedre sin egen faglige innsats. Kriminalomsorgen skal styrke sitt

arbeid med innsatte og domfelte slik det er skissert gjennom hele denne meldingen. Innsattes behov skal kartlegges og tiltak skal tilrettelegges innenfor de rammer som dommens lengde og sikkerhetsmessige forhold setter..." (ibid. s.183).

Ugelvik (2011) viser til at meldingens tittel kan leses som en formulering av kriminalomsorgens overordnede målsetting, og at fengselsstraffen er tenkt brukt som et virkemiddel for å skape et tryggere samfunn. Samfunnstrygghet er en overordnet målsetting for regjeringens kriminalpolitikk (ibid. s. 64 – 65).

Hvordan kan kriminalomsorgen oppnå målsettingen om å skape et tryggere samfunn? I tråd med etablert straffeteori skal straffen ha både en individualpreventiv og en allmennpreventiv funksjon og også bidra til å opprettholde sosial ro og orden. Ugelviks (ibid.) poeng er at det er vanskelig å måle effekten av straffens allmennpreventive virkning, og det er også vanskelig å måle i hvilken grad straff er et virkemiddel som bidrar til å opprettholde alminnelig ro og orden i samfunnet. Av den grunn fokuserer St. meld. nr. 37 utelukkende på individualprevensjon:

"Det er tross alt den enkelte lovbrøyer – råmaterialet i en vellykket individualpreventiv innsats – kriminalomsorgens tilsatte har mulighet til å påvirke direkte i og gjennom sitt arbeid. Det er lettere (men heller ikke dette er direkte lett) å skille mellom godt og dårlig arbeid når det kommer til konkrete lovbrøyer som er plassert i kriminalomsorgens varetekt. De tre valgmulighetene på vei mot fengselsteknologiens endelige mål snevres inn til én foretrukket hovedvei; individualpreventiv uskadeliggjøring; avskrekking og forbedring" (ibid. s. 66 - 67).

Ugelvik (ibid. s. 59) betegner det han kaller "fengselet som sosial teknologi designet for å endre mennesker til det bedre" som maktbruk. De innsatte gjøres til objekter for en maktform som skal gjøre dem til gode samfunnsborgere uten risiko for ny kriminalitet. Han skiller mellom det han kaller *teknikker som er eksternt rettet* – tiltak som har en målsetting om å endre de innsattes livssituasjon etter straffegjennomføringen til det bedre, og *teknikker som er internt rettet* – hvor målet er å sette den innsatte i stand til å styre seg selv (ibid. s. 72). Programvirksomheten er i denne sammenhengen tiltak som er internt rettet, mens det å tilrettelegge for bolig, arbeid, en økonomi til å leve av er tiltak som er eksternt rettet.

For å være en vellykket fange må fangen vise evne og vilje til å endre og styre seg selv (ibid. s. 77). Det opprettes et skille mellom fanger som kan ta ansvar for seg selv og sin egen situasjon, og mellom fanger som ikke kan eller vil det. "Eller kanskje heller mellom fanger som klarer å kommunisere forbedring, vilje og evne til endring, og fanger som ikke kan det (ibid. s. 79).

I kriminalomsorgen legges det betydelig vekt på at det er den innsatte selv som har et *eget ansvar* for å nyttiggjøre seg av de tilbudene han får (St. meld. nr. 27 (1997 – 1998) Om kriminalomsorgen, St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) Kriminalomsorgsmeldingen, Yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen, 2005).

"Den viktigste garantisten er den domfelte selv. Tilbakeføringsgarantien vil ikke gi de ønskede resultatene dersom ikke den straffedømte selv forplikter seg til å gjøre sitt for at samfunnets tilbud blir tatt imot og brukt etter forutsetningene." (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) s. 174).

Shaanning (2009) viser til at *tilbakeføringsgarantien*, og kriminalomsorgens ansvar for å legge til rette for at domfelte skal kunne klare seg i samfunnet etter endt straffegjennomføring ”er lovnader man naturligvis har kommet med i over hundre år, og hele tiden har man visst at det mest basale for fangenes integrering i samfunnet er bolig og arbeid” (ibid. s. 10). Om tilbakeføringsgarantien sier han at ”Ingen fanger skal lenger løslates med en plastpose i hånden, uten nettverk, bolig og jobb. Dette er milde vinder vi må hilse velkommen” (ibid.).

Bildet på den løslatte fangen utenfor fengselsporten med alt sitt jordiske godt samlet i en svart søppelsekk – i beste fall med rekvisisjon til hospits i lomma, er velkjent. Mangelfull tilrettelegging for livet etter straffegjennomføringen er noe kriminalomsorgen har fått betydelig kritikk for – og med rette. Imidlertid er kriminalomsorgen avhengig av et godt fungerende forvaltningssamarbeid for å kunne etterleve intensjonene i tilbakeføringsgarantien. St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) viser til slagordet den svenske Kriminalvården har valgt: ”Bedre ut enn inn!” (s. 183)– og sier dette beskriver godt det ansvaret kriminalomsorgen har.

De innsatte jeg intervjuet ga som jeg har vist til uttrykk for mange bekymringer knyttet til hvordan livet ville bli for dem etter løslatelsen. Levekårsundersøkelsen blant innsatte i norske fengsler (2004) viser at de innsatte har en overopphopning av levekårsproblemer på en rekke områder sammenlignet med normalbefolkningen for øvrig. Yngve Hammerlin (2000) har beskrevet det han kaller ”fangenes tapsliste”. Listen inneholder en rekke ulike faktorer Hammerlin hevder påvirker de innsatte på en negativ måte, og som er direkte konsekvenser av fengselsoppholdet.

Ingen av de innsatte jeg intervjuet erkjente de straffbare forholdene de var dømt for. Ingen ga heller uttrykk for at de ønsket å delta i SOTP (Sexual Offender Treatment program) eller andre former for behandling rettet mot seksualovergripere. Som betjentene sier er det svært få tilbud til sedelighetsdømte. Sedelighetsdømte erkjenner som regel heller ikke de straffbare forholdene de er dømt for, men det finnes unntak. Anne sier i likehet med de andre betjentene at det er mangel på kunnskap om sedelighetsdømte.

”Jeg føler det er lite kunnskap omkring det med sedelighetsdømte... at det faktisk er noen som ønsker å endre seg... for vi er jo ikke vant til det... at noen kommer og sier... skitt... hva skal jeg gjøre med livet mitt nå... jeg vet jeg kommer til å gjøre det igjen når jeg kommer ut...”

I en studie av 165 menn dømt for sedelighetslovbrudd (Bødal og Fridhov, 1994) sier forskerne at det kan være mange grunner for at det ikke går slik med de innsatte etter løslatelsen som en gjerne skulle ønske. De nevner spesielt faktorer som økonomi, bolig, arbeid og sosialt nettverk, og at en skulle kunne anta at det ved gjennomføring av lange fengselsstraffer ville vært mulig å planlegge løslatelsen i forhold til både bolig og sysselsetting. ”Men slik er det av mange grunner ikke” (ibid. s. 62).

Prinsippet om menneskets iboende verdighet begrunner menneskeverdet som ukrenkelig. Alle mennesker har samme verdi og krav på respekt for sin fysiske og psykiske integritet, selvrealisering og autonomi. Slike grunnleggende verdier ligger bak idealet om brukerorientering (Kjellelvold i Willumsen (red.), 2005. s. 51).

Brukermedvirkning er ikke omtalt i straffegjennomføringsloven og begrepet er heller ikke brukt i Yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen (2005). Det finnes etter det jeg

kjenner til ingen definisjon av brukermedvirkning i kriminalomsorgen. I St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) framgår det imidlertid at domfelte forutsettes å delta aktivt i planleggingen av sin straffegjennomføring og reintegrering i samfunnet (ibid. s. 184). Det framstår noe uklart om det her vises til *ansvaret* og *forpliktelsen* domfelte har for å nyttiggjøre seg av de tilbudene som blir gitt, eller om det er en indirekte referanse til brukermedvirkning. Jeg tolker dette i retning av innsattes ansvar og forpliktelse. Utsagnet kan nok tolkes på en annen måte. Ansvar og forpliktelse til å nyttiggjøre seg av samfunnets tilbud, innebærer etter min oppfatning nødvendigvis ikke medvirkning – i form av at dette er tilbud innsatte selv har bidratt aktivt til å etablere.

Straffegjennomføringsloven setter begrensninger når det gjelder domfeltes rett til å gjøre egne valg dersom disse kommer i konflikt med samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning. Dette gis prioritet foran hensynet til den enkelte domfeltes interesser. Gjennomføring av straff er ikke frivillighet men tvang. Det å bli fratatt friheten er vårt samfunns ultimale straff. Medvirkning for innsatte vil måtte begrenses av bestemmelsene i straffegjennomføringsloven, men de innsattes medvirkning i beslutninger som gjelder deres egen hverdag er viet oppmerksomhet i for liten grad:

”Kriminalomsorgen tilrettelegger i for liten grad for innsatte og domfeltes medvirkning i beslutninger om tiltak som gjelder deres egen hverdag. Departementet vil øke deres innflytelse over sin egen tilbakeføring til samfunnet”
(St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) s. 110).

”Brukermedvirkning og brukerperspektiv er diffuse begreper med mange og uklare definisjoner” (Humerfelt i Willumsen (red.), 2005 s. 15). Dette bidrar til at bruken av disse begrepene i praksis innenfor ulike kontekster blir utfordrende (ibid.). *Medvirkning* viser i følge Taule (1999, i ibid. s. 16) til den leksikalske betydningen å delta, bidra og hjelpe. Ordet inneholder en intensjon om at det skal skje noe aktivt – om å ta del i noe og yte noe.

”Snur vi på rekkefølgen i medvirkning, får vi virke – med, og skal en virke med indikerer det at en skal virke *med* i forhold til *noen*. Det vil si at noe skal foregå i en relasjon mellom parter, og *relasjon* er vesentlig i begrepet brukermedvirkning” (Humerfelt i ibid. s. 16).

Begrepet *bruker* er i følge Humerfelt (i ibid.) et konstruert begrep. Begrepet er benyttet innenfor offentlig tjenesteyting, og ble tatt i bruk som et alternativ til *klient* begrepet som en mente kunne inneholde negative assosiasjoner, være stigmatiserende, passiviserende og vise til en passiv rolle (ibid. s. 15). Den leksikalske betydningen av begrepet *bruker* betyr en som nyter, utnytter eller anvender (Taule, 1999, i ibid. s.16).

Begreper kan brukes tilslørende. Å kalle innsatte i fengsel for *bruker* vil etter mitt syn tilsløre det faktum at de er fratatt frihet – de verken nyter, utnytter eller anvender, men straffes. Innsatte selv bruker som regel begrepet *fange* – og det er i realiteten det de er. Imidlertid er innsatte også brukere av offentlig tjenesteyting (forvaltningssamarbeid), og sett fra offentlige samarbeidspartneres synspunkt kan *innsatte* ut fra deres ståsted også bli definert som *brukere*.

Sett fra kriminalomsorgens ståsted handler brukermedvirkning slik jeg ser det om at innsatte bidrar og deltar aktivt i en relasjon med kontaktbetjenter, andre yrkesgrupper i fengselet og aktuelle eksterne samarbeidspartnere til å formidle sin egen forståelse av egen situasjon. Dette

betegnes også som *brukernes perspektiv* (ibid.) - eller i kriminalomsorgens sammenheng de *innsattes perspektiv*.

Kontaktbetjenten skal som jeg har vist til ha en nøkkelfunksjon i forhold til innsatte når det gjelder kartlegging av innsattes situasjon og behov for tiltak i forbindelse med rehabilitering. For at innsatte skal få lyst til å medvirke og forstå at det er ønskelig at de bidrar med sitt perspektiv, er det en forutsetning at de opplever at kontaktbetjenten tilrettelegger for en relasjon hvor det blir lagt vekt på at de innsatte medvirker aktivt (ibid. s. 18).

Tidspunktet for når brukere (innsatte) tas med i beslutningsprosessen, vil også ha betydning for deres medvirkning. Jo tidligere de involveres i beslutningsprosessen, jo større grad av innflytelse vil de kunne få (Jenssen, 2009).

”Veien til umoral er ofte brolagt med de beste hensikter” (Henriksen og Vetlesen, 1998, s. 178). De stiller det viktige spørsmålet – ”Når er omsorgen passe – for den andre?” Svaret på dette spørsmålet er: ”Det er den andre som har svaret” (ibid.).

Paternalisme betyr at noen tolker andres behov for dem, og at deres tolkning av andres behov blir ansett for å være bedre enn de tolkningene som gis av personen selv (ibid.). Med andre ord, vi vet best hva som er den andres beste. I dette ligger det at den andre ikke vet sitt eget beste – eller som Ugelvik (2011) skriver; ”lær å ta de rette valgene, ta vare på de tilbudene vi gir deg” (s. 78).

”Ønsket om det gode for den andre er bare et virkelig moralsk ønske når det innebærer å fremme den andres muligheter til selv å finne fram til det gode i sitt liv. Å ville det gode for en annen er derfor å ville bidra til å skape det størst mulige rom for den andres frie selvbestemmelse over sitt eget liv. Å ville det gode for den andre er dermed å ville den andres erobring av autonomi” (Henriksen og Vetlesen, 1998, s. 179).

Friestad (2005) har gjennomført en vurdering av fem tiltak for volds – og sedelighetsdømte i norske fengsler. Av de områdene hun peker på når det gjelder begrensninger i fengselet som endringsarena, er brukermedvirkning og selvbestemmelse sentralt. Hun viser blant annet til det hun betegner som ufrivillig deltakelse. Dersom programmenes siktemål er å bidra til at den enkelte blir bedre i stand til å mestre sitt eget liv, må det også innebære muligheten til å velge vekk tilbud som ikke oppleves å ha nytteverdi (ibid. s. 72).

Barth, Børtveit og Prescott (2002) sier de har fulgt mange mennesker gjennom forandringer og sett hvordan de gradvis har kommet fram til at de har et problem som de ønsker å gjøre endringer i forhold til.

”Vi har sett at personers egne beslutninger og krefter er helt avgjørende, men at andre kan gjøre noe for å hjelpe og støtte. Både profesjonelle hjelpere og mennesker i det sosiale nettverket kan være viktige i en endringsprosess” (ibid. s. 15 - 16).

Brukermedvirkning kan bidra til å styrke domfeltes demokratiske rettigheter. Aktiv medvirkning i endringsprosesser og at endringsarbeidet har utgangspunkt i den enkeltes eget ønske og aktive medvirkning, vil etter mitt syn kunne bidra til en mer varig form for endring. Påtvunget kunnskap blir som kjent aldri livets varige eie. Brukermedvirkning for innsatte i fengsel må som nevnt skje innenfor den konteksten som fengselet utgjør, og de

begrensningene som framgår av straffegjennomføringslovens bestemmelser.

Nødvendigvis trenger det ikke være slik at forståelsen av hva som er det gode – eller det beste for den enkelte oppleves ulikt mellom innsatte og ansatte i fengselet, men det kan være det. Da er det viktig å vise respekt for innsattes valg.

Friestad (2005) skriver:

”Slik vi ser det, innebærer manglende oppmerksomhet om innsattes livsbetingelser og livssituasjon at en av de viktigste faktorene med hensyn til et positivt resultat undervurderes.

I presentasjonen av vårt teoretiske rammeverk fremhevet vi klientrelaterte og utenterapeutiske forhold som en av de sentrale bidragsyterne til (behandlings-) resultatet (...). Problematisk livsvilkår og livssituasjonen utenfor fengselet er en viktig del av disse forholdene, og økt oppmerksomhet om dem kan derfor bidra til å bedre alle tiltakenes muligheter til å oppnå resultater.” (ibid. s. 68)

Innsatte er i vesentlig grad avhengige av ”gode hjelpere” i fengselet for å kunne tilrettelegge for å realisere håpet om å leve et godt liv etter løslatelsen. En av informantene sa det slik:

”De (ansatte) er det eneste verktøyet jeg har... jeg er nødt til å gå gjennom deres system... for å få den hjelpen jeg trenger for å kunne leve et verdig liv etter løslatelsen.”

8.8 I hvilken grad og på hvilken måte deltar de domfelte i planleggingen av sin egen framtid?

Problemstillingen min handler om fengselsstraff: Tilbakeføringsgaranti – rehabilitering og brukermedvirkning? I hvilken grad og på hvilken måte deltar domfelte i planlegging av sin egen framtid?

For å belyse problemstillingen gjennomførte jeg individuelle intervjuer med seks sedelighetsdømte og fokusgruppeintervju med fem betjenter. På bakgrunn av det empiriske materialet har jeg i drøftingsdelen valgt å fokusere på *tilbakeføringsgarantien* da den er sentral i regjeringens overordnede kriminalpolitiske målsettinger (St. meld. nr. 37 (2007 - 2008)) når det gjelder arbeidet med tilrettelegging for rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet. Videre har jeg belyst at sedelighetsdømte utsettes for vold, trusler og trakassering fra medinnsatte. Jeg ser på dette som et alvorlig problem. Utsatthet for vold, trusler og trakassering medvirker til at sedelighetsdømte får redusert sine muligheter for å delta på lik linje med den øvrige fangebefolkningen i ulike aktivitets – og rehabiliteringstilbud som drives i fengselet.

Jeg har drøftet det sterke stigmaet og moralismen som knytter seg til seksuelle overgrep – ikke bare av handlingen i seg selv, men av overgriperen som person. Slik jeg ser det bidrar dette til vold og trakassering sedelighetsdømte utsettes for i fengselet fra medinnsatte. Både stigmatisering og utsatthet for vold og trakassering vil kunne føre til at sedelighetsdømte i

liten grad erkjenner de straffbare forholdene de er dømt for. Jeg har drøftet betydningen av støtte fra viktige personer i de innsattes nettverk som tror på at de er uskyldig dømt. Jeg ser på dette som en ytterligere medvirkende faktor til at de benekter. Disse forholdene vil samlet sett kunne ha betydning når det gjelder manglende motivasjon for å delta i behandling eller programvirksomhet (SOTP). Mangelen på denne type tilbud for de som eventuelt ønsker det, er slik jeg ser det et stort problem. I mitt utvalg var det ingen av informantene som erkjente de straffbare forholdene de var dømt for, og heller ingen som ga uttrykk for at de ønsket behandling eller programtilbud (SOTP).

Betjentene var opptatt av å behandle alle innsatte likt – og ikke la de straffbare handlingene sedelighetsdømte er dømt for få påvirke arbeidet deres på en negativ måte i forhold til denne gruppen innsatte. Imidlertid er de kjent med at ansatte kan ha negative holdninger og at enkelte ikke ønsker å arbeide med sedelighetsdømte. De opplever de sedelighetsdømte som mer stille og tilbaketrukne, og at de i mindre grad enn øvrige innsatte fremmer egne hjelpebehov.

De innsatte oppga som jeg har vist til forskjellig motivasjon for å delta i intervjuet. Det varierte fra ingen særlig grunn – jeg blir med på det meste, til behov for å snakke om sin egen situasjon og vanskelige ting de gikk og bar på. Noen så det som en mulighet til å ha noe å fylle fengselshverdagen med, mens andre hadde et håp om at deres bidrag ville kunne skape en positiv endring i soningsforholdene for sedelighetsdømte som kommer etter dem.

De sedelighetsdømte jeg intervjuet var dømt til lange fengselsstraffer. Det å gå og vente – og ikke vite noe om sin egen framtid er en ekstrem påkjenning. Livet er satt på vent. Alle informantene fortalte om ulike ting de bekymret seg for. For de som har dårlig fysisk og/eller psykisk helse knytter det seg naturlig nok bekymring til hvordan dette vil utvikle seg framover. For noen knyttet det seg bekymring til eget bruk av alkohol og redsel for å *”havne på kjøret igjen”* etter løslatelsen. Andre bekymringer de ga uttrykk for var økonomi, erstatningskrav og en gjeld som bare vokser. Det var også mye usikkerhet i forbindelse med pensjon, trygdeutbetalinger og hvilke bestemmelser som gjelder når en sitter i fengsel. Framtidig botilbud, arbeid, relasjon til familie, tidligere venner og bekjente var også tema for bekymring. Usikkerhet og følelse av avmakt i forhold til hva tidligere venner og bekjente sa om dem etter å ha blitt kjent med hva de var dømt for, og om de i framtiden ville ha noe mer med dem å gjøre. Det å gå og gruble på disse tingene ble sett på som ødeleggende for egen psykiske helse. Derfor var dette ting de fleste av informantene sa at de prøvde *”å fortrenge”*. Å prøve å fortrenge var noe som ble gjentatt i flere sammenhenger.

I utvalget mitt bidro de domfelte selv på ulike måter når det gjaldt planlegging av egen framtid. En begynte på skole. Han så på skolegang som helt avgjørende for å kunne skaffe seg et alternativt yrke etter endt straffegjennomføring. Han ble utsatt for trusler fra medinnsatte på skolen. Dette førte til at han avsluttet skolegangen etter tre dager. Da jeg intervjuet ham hadde han fått jobb som ganggutt.

To av de andre informantene hadde også en ganggutt - jobb i fengselet. En av dem ønsket å kunne delta i andre aktiviteter. Ganggutt - jobben var ikke nok til å fylle dagen med et meningsfullt innhold. Han var imidlertid klar på at dette var den eneste aktiviteten han kunne ha på grunn av at han var sedelighetsdømt. Å arbeide som ganggutt i fengselet vil neppe bidra til økt kompetanse i forhold til yrkeslivet. Dette har Ullersmo fengsel tatt konsekvensen av. Der startet de et eget Gangguttprosjekt i 2011 i samarbeid med Vox (Nasjonalt fagorgan for

kompetansepolitikk). Prosjektet gir gangguttene systematisk og teoretisk forankret opplæring, og drives i samarbeid mellom skolen og arbeidsdriften i fengselet.

En annen av informantene gikk på skolen. Han hadde en dekkhistorie som ikke var blitt avslørt. Hans motivasjon for skolegang var også knyttet til ønske om å få større valgmuligheter i arbeidslivet etter soningen, og også ”noe litt normalt” å fylle fengselshverdagen med. Han var ukjent med hvorvidt fengselet kunne bidra til å hjelpe ham med å finne arbeid etter løslatelsen.

Geir og Frank sa de aldri hadde fått informasjon om kartlegging, boligregistrering, framtidsplanarbeidet eller at NAV har en representant i fengselet på enkelte dager. Dette hadde de til felles med de fleste andre informantene. Frank ga uttrykk for at han ikke trengte hjelp fra noen ansatte i fengselet, men at han selv klarte å orde det han hadde behov for å få på plass før løslatelsen.

Geir hadde lest seg til mye nyttig informasjon på egen hånd, og også fått informasjon fra andre innsatte. Han var bevisst på hva han hadde behov for å få tilrettelagt før løslatelsen. Han hadde også selv tatt initiativ til å få det han kalte et ”trekantmøte”:

”Det optimale er å ha en kontaktbetjent som jeg har nå, og at kontaktbetjenten periodevis setter seg ned med deg og ser på hvilke muligheter det er... og gjerne innkaller til det vi kaller et trekantmøte oftere... Det er et møte mellom kontaktbetjent, sykepleier og sosialkonsulent... da er det tre kloke hoder som kan hjelpe fangen til å få litt mer progresjon og se på ting når de kommer ut og sånn...”

Det er vanskelig å få øye på den maktformen Ugelvik (2011, s. 59) betegner som ”fengselet som sosial teknologi designet for å endre mennesker til det bedre” hvor de innsatte gjøres til objekter for en maktform som skal gjøre dem til gode samfunnsborgere uten risiko for ny kriminalitet.

Det jeg opplever som mest iøynefallende når det gjelder målrettet og systematisk rehabiliteringsarbeid og aktiv medvirkning fra de innsattes side, er mangelfull intervensjon fra fengselet. De innsatte har mange ting de bekymrer seg for når det gjelder egen framtid. Selv om det for mange av informantene er langt fram til livet etter at fengselsstraffen er ferdig sonet, ser jeg det som viktig at de gis mulighet for å ta opp ulike spørsmål og bekymringer og får svar og nødvendige avklaringer på disse tingene. Å prøve å ”fortrenge” er etter mitt syn ingen god strategi, men en måte å forholde seg til vanskelige ting på i mangel av bedre alternativer. Ugelvik (2011) er inne på skillet mellom innsatte som kan og vil og de som kanskje ikke kan eller kanskje heller ikke vil. I mitt utvalg er det også innsatte som prøver, men som ikke blir sett og hørt.

I det foregående avsnittet viste jeg til at jo tidligere brukerne (innsatte) involveres i beslutningsprosessen jo større grad av innflytelse vil de kunne få (Jensen, 2009). For at innsatte skal få lyst til å medvirke og forstå at det er ønskelig at de bidrar med sitt perspektiv, er det viktig at kontaktbetjenten tilrettelegger for en relasjon hvor det blir lagt vekt på at de innsatte medvirker aktivt. På bakgrunn av den empirien jeg har hatt å arbeide med, sett både fra de ansattes og de innsattes perspektiv, er det vanskelig å få øye på at aktiv medvirkning fra de innsatte i relasjonen mellom den enkelte og kontaktbetjenten i forbindelse

med rehabilitering blir gitt oppmerksomhet og ivaretatt i tilstrekkelig grad. Det er kun en av informantene som uttrykker fornøyhet når det gjelder den relasjonen han har til sin nåværende kontaktbetjent. En hadde god relasjon til sin tidligere kontaktbetjent, han har fått en ny som han ikke ønsker å snakke med. Han sier det er ”*veldig irriterende*” å måtte etablere stadig nye relasjoner ved bytte av kontaktbetjent. De øvrige synes ikke å ha etablert en relasjon i det hele tatt, og en er svært misfornøyd. Han har gjentatte ganger prøvd å få kontakt ved å sende ”samtalelapper”, men kontaktbetjenten har ikke kommet.

Det er ingen av mine informanter som har fått gjennomført en kartlegging og utarbeidet framtidsplan. Som en av informantene sa: ”*De kjenner ikke min situasjon.*” Jeg kan ikke se for meg at det er mulig å arbeide verken med rehabilitering eller aktiv brukermedvirkning uten å være kjent med den domfelte og hans situasjon. Brukermedvirkning i fengselet forutsetter etter mitt syn at det blir gjort en kartlegging av innsattes situasjon i samarbeid mellom innsatte og kontaktbetjent. På bakgrunn av kartleggingen skal det lages en framtidsplan hvor den innsatte skal medvirke aktivt til å avklare aktuelle mål og delmål i samarbeid med kontaktbetjenten. Det må videre avklares om det skal etableres en ansvarsgruppe, og om innsatte har rettigheter i forhold til individuell plan. Hvilke andre etater som skal involveres på kort eller på lang sikt vil avhenge av målene som settes i framtidsplanen.

De sedelighetsdømte jeg intervjuet er ingen homogen gruppe. De er seks menn med ulike livserfaringer, ulik livssituasjon utenfor fengselet og ulik problematikk. Som Marshall et al. (2011) påpeker er sedelighetsdømte langt mer enn seksualforbrytere. Mennene i mitt utvalg er sønner, brødre, fedre, kjæreste og venner. Flere hadde vært yrkesaktive før fengslingen – og dermed også (tidligere) kollegaer. Flere hadde fritidsaktiviteter de var sterkt engasjert i. Det er vesentlig for rehabiliteringsarbeidet å bli kjent med de innsatte og deres livssituasjon. Ikke bare i forhold til problemområder, men like viktig er det å bli kjent med de domfeltes gode personlige egenskaper, ressurser og styrkesider. Å identifisere styrkesider er i følge Marshall et al. (ibid. s. 131) det første og avgjørende skrittet for å kunne endre sedelighetsdømtes lave selvfølelse. Lav selvfølelse kan være en betydelig hindring når det gjelder å få til en positiv endring. Det er derfor vesentlig at kontaktbetjentene investerer i å bli kjent med den enkelte domfelte og etablerer en god relasjon hvor aktiv medvirkning fra innsattes side blir oppmuntret og etterspurt. Hvis arbeidet med kartlegging og framtidsplan gjøres grundig og systematisk er dette etter min erfaring en god måte å bli kjent på.

Betjentene er tydelige på behovet for opplæring og kompetanseøkning i arbeidet med sedelighetsdømte. Målet deres er at de gjennom faglig utvikling skal kunne bidra til å høyne kvaliteten på arbeidet med sedelighetsdømte. Hvis de ikke får tilført nødvendig kompetanse ”*blir det ikke noe annerledes enn det er*”, sier de. Det er etter mitt syn helt avgjørende for å kunne oppnå målsettingene i St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) om bedre rehabilitering at betjentene som arbeider på skjermet avdeling hvor mange sedelighetsdømte soner får tilført den kompetansen de har behov for. I tillegg peker fengselsbetjentene på at ansvars og oppgavefordeling mellom kontaktbetjent og sosialkonsulent er uklar. Det er for lite fokus på kontaktbetjentarbeidet, det blir for tilfeldig siden innholdet i kontaktbetjentrollen defineres ulikt og blir for personavhengig. Derfor er det viktig at fengselet foretar en gjennomgang når det gjelder kontaktbetjentarbeidet og måten dette arbeidet blir organisert og tilrettelagt på.

Utgangspunktet for ønsket om at jeg skulle fokusere på sedelighetsdømte var at de har ”lite tilbud” i fengselet generelt. De har også svært få eller ingen tilbud når det gjelder å delta i behandling eller program (SOTP) for sedelighetsdømte. Jeg ser det som viktig at Åna fengsel

fortsetter samarbeidet med regionadministrasjonen og psykiatrien for å tilrettelegge for at SOTP programmet kan drives som et gruppetilbud for sedelighetsdømte på skjermet avdeling.

Utsatthet for vold og trakassering fra andre innsatte er i all hovedsak årsaken til at sedelighetsdømte søker seg til skjermet avdeling. Der kan de sone i fred, men de har da i realiteten ”få tilbud” å benytte seg av under soningen. Som jeg har vist til i avsnittet om vold, trusler og trakassering mellom innsatte får dette klare negative konsekvenser når det gjelder målsettingen i St. meld. nr. 37 (2007 – 2008) om å etablere bedre rehabiliteringstilbud for innsatte. Straffen må være ekstra tyngende for de som opplever livet i fengselet som ”*en konstant trussel hver eneste dag.*” Vold og trusler mellom innsatte er et alvorlig problem som både sentralt, regionalt og lokalt nivå i kriminalomsorgen må gripe fatt i med omfattende og målrettet innsats. Hanoa (2008) gir flere konkrete forslag til tiltak som bør kunne prøves ut i praksis.

Alle de innsatte jeg intervjuet hadde et håp som innebar å leve et verdig liv igjen etter at straffen var ferdig sonet. En av informantene mine satte ord på håp og usikkerhet forbundet med løslatelsen. Utsagnet hans innebærer håp for framtiden, frykt for at det kan komme til å gå veldig galt, og usikkerheten som knytter seg til om de tiltakene han mener han har behov for vil kunne la seg realisere. Jeg lar han få det siste ordet:

”Det er klart jeg vil slite når jeg kommer ut i forhold til alkohol... Jeg orker ikke det livet der lenger... så... Det er viktig å vite hva en har å forholde seg til før løslatelsen... Ikke bare rett på gata med en søppelsekk... og rett på kjøret igjen... Jeg har forhåpentligvis fått den boligen... gjennomført behandling og fått en ordnet økonomi... slik at jeg kan begynne å leve et verdig liv igjen...”

Litteraturliste

- Alvesson, M. & Skjöldberg, K. (2008); *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Andra upplagan. Studentlitteratur AB, Lund
- Barth, T., Børtveit, T. & Prescott, P. (2002); *Endringsfokuset rådgivning*. Gyldendal akademisk
- Bjørndal, A. & Hofoss, D. (2008); *Statistikk for helse – og sosialfagene*. Revidert utgave. Gyldendal akademisk
- Browkers, L. H. (1980); *Prison Victimization*. New York: Elsevier North Holland, Inc
- Bødal, K. & Fridhov, I. M. (1994); *Sex, sorg og lidelse. Om 165 menn dømt for sedelighetslovbrudd 1980 – 1989*. Justisdepartementet Kriminalomsorgsavdelingen
- Chalmers, A. F. (1999); *Vad är vetenskap egentligen?* Bokforlaget Nya Doxa
- Dullum, J. & Ugelvik, T. (2012); Introduction: exceptional prisons, exceptional societies? I Ugelvik, T. & Dullum, J. (red.); *Penal exceptionalism? Nordic prison policy and practice*. (s. 1 -11) Routledge London and New York
- Dyb, E., Brattbakk, K. B. & Helgesen, J. (2006); *Løslatt og hjemløs. Bolig og bostedsløshet etter fengselsopphold*. Norsk institutt for by – og regionforskning (NIBR)
- Dyb, E. & Johannessen, K. (2011); *Tilbakeføring av straffedømte. En kommentert bibliografi*. NIBR – rapport 2011: 20
- Egedius, H. (2000); *Psykologisk leksikon*. Oslo: Aschehoug
- Ekeland, T. J., Iversen, O., Nordhelle, G., & Ohnstad, A. (2010); *Psykologi for sosial – og helsefagene*. Cappelen Akademiske forlag
- Ericsson, K. (2009); Fengselets tid – og livets. I Sætersdal, B. & Heggen, K. (red.). *I den beste hensikt? "Ondskap" i behandlingssamfunnet* (3.opplag s. 75 – 97). Akribe Forlag
- Fangen, K. (2004); *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget
- Fløistad, G. (2001); *Utfordringer. Studier i langsomhetens filosofi*. Bind I
Olso: Ledelsesfilosofi
- Fog, J. (1998); *Med samtalen som utgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*. Akademisk Forlag
- Friere, P. (1996); *Pedagogy of hope*. New York: Seabury
- Friestad, C & Skog Hansen, I. (2004); *Levekår blant innsatte*. Fafo – rapport 429

- Friested, C. (2005); *Tilbud til volds – og sedelighetsdømte. En gjennomgang av fem tiltak* Fafo – rapport 488
- Gadamer, H. G. (2010); *Sannhet og metode. Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk.* Pax forlag.
- Gadamer, H. G. (1989); *Truth and method.* London: Sheed & Ward
- Garmann Johnsen, H. C., Halvorsen, A., Repstad, P. (red.). (2009); *Å forske blant sine egne. Universitet og region – nærhet og uavhengighet.* Høyskoleforlaget Norwegian Academic Press
- Geertz, C. (1973); *The interpretation of cultures.* New York: Basis Books
- Gilje, N. & Grimen, H. (1993); *Samfunnsvitenskapens forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapens vitenskapsfilosofi.* Universitetsforlaget
- Giorgi, A. (2009); *The descriptive phenomenological method in psychology: a modified Husserlian approach.* Pittsburgh, P. A.: Duquesne University Press
- Gobo, G. (2007); *Sampling, Representativeness and Generalizability.* I Seal, C. et al. (eds.). *Qualitative Research Practice* (s. 405 – 427) London: Sage
- Goffman, E. (2000); *Stigma. Om avvigerens sociale identitet.* Gyldendals Samfundsbibliotek. Pensumtjeneste
- Goode, E. (2010); *Deviant Behavior.* Ninth Edition. Pearson
- Gullested, M. (1991); *Studiet av egen samfunnskultur som utfordring. Norsk antropologisk tidsskrift, 1.*
- Habermas, J. (2001); *Om Gadamers Sannhet og metode.* I Læg Reid, S. & Skorgen, T. (red.). *Hermeneutisk lesebok.* (s.307 – 315). Oslo: Spartacus
- Hammerlin. Y. & Larsen, E. (2000); *"Tungtsonende" Forsknings - /evalueringsrapport for TFP (tverrfaglig fengselsprosjekt) i Oslo fengsel.* Dokumentasjon og debatt. Kriminalomsorgens utdanningscenter nr. 1/2000
- Hammerlin. Y. & Kristoffersen, R. (2001); *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen.* Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter
- Hanoa, K. (2008); *Vold og trusler mellom innsatte. En intervjuundersøkelse.* Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter
- Hansen, H. (2000); *Overvejelser over sexkriminalitet og beskrivelse af den psykotераpeutiske og antihormonelle behandling af personfarlige sexkriminelle i Danmark.* I Mossige, S. (red.). *Personer som begår seksuelle overgrep mot barn. Forståelse, behandling og straff: kunnskapsstatus og erfaringer fra de nordiske landene* (s. 135 - 141). København: Nordisk ministerråd

- Haugland Balsnes, A. (2009); Koret Belcanto – en gullgruve av empiri i min hule hånd? I Garman Johnsen, H. C., Halvorsen, A. & Repstad, P. (red.). *Å forske blant sine egne. Universitet og region – nærhet og uavhengighet* (s. 248 - 268). Høyskoleforlaget
- Heidegger, M. (2001); Fra Væren og tid. I Læg Reid, S. & Skorgen, T. (red.); *Hermeneutisk lesebok*. (s. 87 – 106). Oslo: Spartacus
- Henriksen, J. O. & Vetlesen, A. J. (1998 1. utgave 2. opplag); *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Ad Notam Gyldendal
- Heule, C. (2005); Anstalt och empowerment. *Tre försök til bättre frigiving*. Lunds universitet/Kriminalvårdsstyrelsen
- Humerfelt, K. (2005); Begrepene brukervedvirkning og brukerperspektiv – honnørord med lavt presisjonsnivå. I Willumsen, E. (red.), *Brukernes medvirkning! Kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene* (s. 15 – 34). Universitetsforlaget
- Jenssen, A. G. (2009); *Brukermedvirkning i sosialtjenesten. En studie av sosialarbeidernes perspektiv*. (Doktoravhandling, NTNU. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse) Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap
- Johannessen, K. (1994); *Tradisjoner og skoler I moderne filosofi* Bergen: Sigma forlag AS
- Johnsen, B. & Granheim, P. K. (2012); Prison size and quality of life in Norwegian closed prisons in late modernity. I Ugelvik, T. & Dullum, J. (red.), *Penal exceptionalism? Nordic prison policy and practice* (s. 199 – 215). Routledge London and New York
- Kjellebold, A. (2005); Hensynet til brukeren – idealet om brukerorientering i helse – og sosialtjenesten. I Willumsen, E. (red.), *Brukernes medvirkning! Kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene* (s. 49 – 75). Universitetsforlaget
- Kristensen, E., Grahn, E. & Lillebæk, T. (2009); *Evalueringsrapport Projekt Møgelkær*. Sexologisk Klinik Psykiatrisk Center Rigshospitalet
- Kvale, S. (1997); *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2010); *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utgave. Gyldendal akademisk
- Kvalheim, G. (red.) (2011); *Hjelp meg. En bok om voldtekt*. Hertervig forlag
- Langfeldt, T. (2011); Personer som begår seksuelle overgrep. I Kvalheim, G. (red.), *Hjelp meg. En bok om voldtekt* (1. utg., s. 100 – 120). Hertervig forlag
- Leer - Salvesen, P. (2009); Moderne prester – ved én av dem. I Garman Johnsen, H. C., Halvorsen, A. & Repstad, P. (red.). *Å forske blant sine egne. Universitet og region – nærhet og uavhengighet* (s. 196 – 208). Høyskoleforlaget

- Levin, I. & Trost, J. (2005); *Hverdagsliv og samhandling med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Fagbokforlaget
- Liebling, A. (2001). Whose side are we on? Theory, Practice and Allegiances in Prison Research. *The Centre for Crime and Justice Studies (ISTD)* (s. 472 – 485)
- Liebling, A. (2004a) (assisted by H. Arnold). *Prisons and their Moral Performances: A Study of Values, Quality and Prison Life*. Oxford: Clarendon Press
- Lien, I. L. (2011); *I bakvendtland – kriminelle liv*. Universitetsforlaget
- Løgstrup, K. E. (1962); *Den etiske fordring*. Sjette opplag. København: Gyldendal
- Malterud, K. (2011); *Kvalitative metoder i medisinsk forskning. En innføring*. 3. utgave Universitetsforlaget
- Marshall, W. L., Marshall, L. E., Serran, G. A., & O'Brien, M. D. (2011); *Rehabilitating Sexual Offenders. A Strength-Based Approach*. American Psychological Association. Washington, DC: APA Books
- Mathiesen, T. (2012); Scandinavian exceptionalism in penal matters: reality or wishful thinking? I Ugelvik, T. & Dullum (red.). *Penal excetionalism? Nordic prison policy and practice* (s. 11 – 38). Routledge London and New York
- Mathiesen, T. (1982); *Makt og motmakt*. Oslo: Pax Forlag
- Mossige, S. (2000); Finnes forutsetninger i kulturen for at det skjer overgrep mot barn. I Mossige, S. (red.), *Personer som begår seksuelle overgrep mot barn. Forståelse, behandling og straff: kunnskapsstatus og erfaringer fra de nordiske landene* (s. 59 – 69). København: Nordisk ministerråd
- Mossige, S. (red.). (2000); *Personer som begår seksuelle overgrep mot barn. Forståelse, behandling og straff: kunnskapsstatus og erfaringer fra de nordiske landene*. København: Nordisk ministerråd
- Nortvedt, P., & Grimen, H. (2009); *Sensibilitet og refleksjon. Filosofi og vitenskapsteori for helsefag*. 1. utgave 3. opplag. Gyldendal Akademisk
- Nøttestad, J. AA., Bjørngaard, J. H. & Rasmussen, K. (2012); Oppvekstforhold, levekår og risikofaktorer for tilbakefall hos seksualforbrytere i fengsel: Skiller de seg fra øvrige innsatte? Manus innsendt for publikasjon: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*
- Olsen, S. (2010); *Til Jæderen for å trille tåke. Historien om Opstad tvangsarbeidshus*. Scandinavian Academic Press
- Ohnstad, A. (2011); Om makt og avmakt. I Ekeland, T. J, Iversen, O., Nordhelle, G & Ohnstad, A. *Psykologi for sosial – og helsefagene* (s. 247 – 265). Kappelen Damm Akademisk
- Pakes, F. (2010); *Comparative Criminal Justice*. Collumpton: Willan

- Polanyi, M. (1967); *The tacit dimension*. London Routledge and Kegan Paul
- Pratt, J. (2008a); Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess. Part I; The nature and roots of Scandinavian exceptionalism, *British Journal of Criminology*, 48(3): 275 - 92
- Pratt, J. (2008a); Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess. Part I; The nature and roots of Scandinavian exceptionalism, *British Journal of Criminology*, 48(2): 119 - 37
- Repstad, P. (red.). (2004); *Dugnadsånd og forsvarsverker: tverretattlig samarbeid i teori og praksis*. 2. utg. Universitetsforlaget
- Repstad, P. (2007); *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. 4. utg. Universitetsforlaget
- Rosenquist, R. & Rasmussen, K. (2001). *Rettspsykiatri i praksis*. (1. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Sagvaag, H., Endresen, A., Høie, H. Smith – Solbakken, M. Hjelm, B. Tunglund, E. & Daatland, D. (2009); *Rett kurs – ut av fengselet*. Hertervig Academic – Stavanger University Press
- Saleebey, D. (2009); *The strengths perspective in social work practice*. Fifth edition. Pearson
- Schaanning, E. (2009); *Den tilsiktede smerten. En blindflekk i norsk kriminalpolitikk*. Unipub AS
- Seale, C. (1999); *The Quality of Qualitative Research*. London: Sage
- Silvermann, D. (2005); *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analazing Talk, Text and Interaction*. 3rd ed. London: Sage
- Skardhamar, T. (2002); *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo
- Stranger, M. (2000); Seksuelle overgrep mot barn. I Mossige, S. (red.). *Personer som begår seksuelle overgrep mot barn. Forståelse, behandling og straff: kunnskapsstatus og erfaringer fra de nordiske landene* (s. 141 - 151). København: Nordisk ministerråd
- Sætersdal, B. & Heggen, K. (2009); *I den beste hensikt? "Ondskap" i behandlingssamfunnet*. 3. opplag. Akribe Forlag
- Taule, R. (2000); *Escolas ordbok*. Oslo: Escolas forlag
- Thagaard, T. (2009); *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 3. utgave. Fagbokforlaget
- Thornquist, E. (2010); *Vitenskapsfilosofi og vitenskapsteori for helsefag*. 2. opplag. Fagbokforlage

- Ugelvik, T. (2011); *Fangenes friheter. Motstand og makt i et norsk fengsel*. Universitetsforlaget
- Ugelvik, T. & Dullum, J. (red.). (2012); *Penal exceptionalism? Nordic prison policy and practice*. Routledge London and New York
- Vetlesen, A. J. (red.). (1996); *Nærhetsetikk*. Ad Notam Gyldendal
- Vetlesen, A. J. & Stänicke, E. (1999); *Fra hermeneutikk til psykoanalyse*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Waldenstrøm, E. (2011); Stressreaksjoner ved kriser, katastrofer og traumer. I Kvalheim, G. (red.), *Hjelp meg. En bok om voldtekt*. (1. utgave s. 12 - 30). Hertervig forlag
- Willumsen, E. (red.). (2005); *Brukernes medvirkning! Kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene*. Universitetsforlaget
- Aamodt, L. G. (1997); *Den gode relasjon – støtte omsorg eller anerkjennelse?* Ad Notam Gyldendal
- Ås, B. (1981); *Kvinner I alle land. Håndbok i frigjøring*. Aschehoug

Offentlig informasjon

- Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)* av 18. mai 2001 nr. 21
- Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)* av 22.5.1902
- Stortingsmelding nr 27 (1997 – 1998) *Om kriminalomsorgen*. Det kongelige justis – og politidepartementet
- Stortingsmelding nr. 37 (2007 – 2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmeldingen)*. Det kongelige justis – og politidepartementet
- Ot. Prp. Nr. 90 (2003 – 2004) *Om lov om straff (straffeloven)*
- Yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen*. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning 2. utgave 2005
- NAV – med blick på kriminalomsorgen*. Arbeids – og velferdsdirektoratet 2012
- Strategi for faglig virksomhet i Kriminalomsorgen (2004 – 2007)* Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF)
- Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet*. Nr.: KSF 02/2002
- Retningslinjer for kriminalomsorgens arbeid med framtidsplanlegging*. Rundskriv G-70/2000 Det Kgl. Justis – og Politidepartementet
- Kriminalomsorgens årsstatistikk 2011*. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning

Vedlegg

- Vedlegg 1 – Forespørsel om å delta i fokusgruppeintervju - kontaktbetjener
- Vedlegg 2 – Intervjuguide fokusgruppeintervju kontaktbetjener
- Vedlegg 3 – Invitasjon til å delta i intervju i forbindelse med masteroppgave
- Vedlegg 4 – Intervjuguide domfelte
- Vedlegg 5 – Bekreftelse fra faglig veileder
- Vedlegg 6 – Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
- Vedlegg 7 – Kriminalomsorgen region sørvest

FORESPØRSEL OM Å DELTA I FOKUSGRUPPEINTERVJU - KONTAKTBETJENTER

Jeg heter Jorunn Molvær og holder for tiden på med en masteroppgave i sosialfag ved Universitetet i Stavanger. Jeg skal begynne arbeidet med den avsluttende masteroppgaven høsten 2011. Til daglig arbeider jeg som rådgiver ved regionadministrasjonen i Kriminalomsorgen region sørvest. Tidligere har jeg arbeidet i mange år ved Rogaland friomsorgskontor. I denne sammenhengen er jeg ikke ansatt i kriminalomsorgen, men er student ved Universitetet i Stavanger. Derfor har kontaktbetjenten taushetsplikt i forhold til meg i forbindelse med intervjuet, og kan ikke oppgi informasjon om enkeltinnsatte.

Stortingsmelding nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn legger sterk vekt på at domfelte skal tilbakeføres til samfunnet og få tilbud om rehabilitering under straffegjennomføringen. Meldingen ble vedtatt av stortinget i 2009 – og gir tydelige politiske føringer for at kriminalomsorgen skal legge vekt på samarbeid med andre etater innenfor hjelpeapparatet slik at domfelte som gjennomfører straff i fengsel skal få de samme tilbudene som andre.

I denne sammenhengen ønsker jeg å undersøke i hvilken grad og på hvilken måte domfelte som gjennomfører straff i fengsel har mulighet til å delta aktivt i planleggingen av sin egen framtid.

Jeg ønsker å intervju 10 domfelte som er dømt for sedelighetsforbrytelser om hvordan de ser på dette. I tillegg ønsker jeg å gjennomføre et fokusgruppeintervju med 6-8 kontaktbetjenter. Dine erfaringer som kontaktbetjent i denne sammenhengen er viktige for arbeidet mitt. Jeg vil blant annet spørre om hvilke muligheter og begrensninger du ser når det gjelder arbeidet med tilbakeføring og rehabilitering av domfelte, i hvilken grad du opplever at domfelte har ønsker og synspunkter når det gjelder egen framtid.

Intervjuene vil bli tatt opp på diktafon og jeg vil ta notater når vi snakker sammen. Intervjuet vil vare i omtrent 2 timer og vil fortrinnsvis foregå på dagtid. Det er frivillig å delta på intervjuet, og du har anledning til å trekke deg underveis dersom du ønsker det uten å måtte begrunne det nærmere. Opplysningene behandles konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene vil bli slettet når oppgaven er ferdig innen utgangen av juni 2012.

Jeg håper du kan tenke deg å delta på intervjuet. Dersom du velger å takke ja, ber jeg om at du skriver under på samtykkeerklæringen og leverer denne til fengselsleder. Jeg vil deretter ta kontakt med fengselsleder for å gjøre en avtale om tidspunkt for intervjuet.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med hilsen

Jorunn Molvær

Samtykkeerklæring:

INTERVJUGUIDE – FOKUSGRUPPEINTERVJU KONTAKTBETJENTER

Fokusgruppeintervjuet med 6 kontaktbetjenter vil konsentrere seg om i hvilken grad kontaktbetjentene opplever at domfeltes synspunkter når det gjelder egen rehabilitering blir ivaretatt, og hva som eventuelt kan bidra til å hemme eller fremme dette i deres arbeid med domfelte.

1. I hvilken grad synes dere at de domfelte selv har synspunkter – og ønsker når det gjelder ulike tiltak i forbindelse med eget rehabiliteringsopplegg?
2. Dersom domfelte gir uttrykk for egne synspunkter – og ønsker i forbindelse med rehabilitering
  - hvordan mener dere dette blir ivaretatt av kontaktbetjenten / andre som deltar i rehabiliteringsarbeidet?
3. Fra sentralt hold legges det stor vekt på at kriminalomsorgen skal bidra til å legge forholdene til rette slik at domfelte kan få ulike tilbud han har behov for under straffegjennomføringen for å kunne leve et liv uten å begå nye straffbare forhold etter løslatelsen.
  - hvilke muligheter opplever dere at dere har som kontaktbetjent når dere skal arbeide med rehabiliteringstiltak i samarbeid med domfelte?
  - hvilke begrensninger møter dere i arbeidet?
4. Møter dere domfelte som ikke er motivert for - eller ønsker å endre sin egen livssituasjon?
  - hvordan oppleves det for dere?
  - hvordan møter dere det?
5. I hvilken grad og på hvilken måte mener dere at kontaktbetjenten kan ta hensyn til domfeltes egne ønsker og behov når det gjelder rehabiliteringsarbeidet?
  - hva kan den enkelte gjøre?
  - hvilke rammer trenger dere?

INVITASJON TIL Å DELTA I INTERVJU I FORBINDELSE MED MASTEROPPGAVE

Jeg heter Jorunn Molvær og holder for tiden på med en masteroppgave i sosialfag ved Universitetet i Stavanger. Jeg skal begynne arbeidet med den avsluttende masteroppgaven høsten 2011. Til daglig arbeider jeg som rådgiver ved regionadministrasjonen i Kriminalomsorgen region sørvest. Tidligere har jeg arbeidet i mange år ved Rogaland friomsorgskontor. I denne sammenhengen er jeg ikke ansatt i kriminalomsorgen, men er student ved Universitetet i Stavanger.

Stortingsmelding nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn legger sterk vekt på at domfelte skal få tilbud om rehabilitering under straffegjennomføringen. Meldingen ble vedtatt av stortinget i 2009 – og gir tydelige politiske føringer for at kriminalomsorgen skal legge vekt på samarbeid med andre etater innenfor hjelpeapparatet slik at domfelte som gjennomfører straff i fengsel skal få de samme tilbudene som andre.

I denne sammenhengen ønsker jeg å undersøke i hvilken grad og på hvilken måte sedelighetsdømte som gjennomfører straff i fengsel får mulighet til å delta aktivt i planleggingen av sin egen framtid.

For å få informasjon om dette ønsker jeg å intervju 10 domfelte. Disse ti vil bli tilfeldig utvalgt av ledelsen i fengselet etter følgende kriterier: Vedkommende må være over 18 år, kunne snakke og forstå norsk, skal løslates til Norge, har vært innsatt på dom i minimum 2 måneder og har en domslengde på 6 måneder eller mer. Intervjuene vil bli tatt opp på diktafon og jeg vil ta notater når vi snakker sammen. Intervjuet vil vare i omtrent 1 time og vil foregå på dagtid.

Det er frivillig å delta på intervjuet, og du har anledning til å trekke deg underveis dersom du ønsker det uten å måtte begrunne det nærmere. Opplysningene behandles konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene vil bli slettet når oppgaven er ferdig innen utgangen av juni 2012.

Jeg håper du kan tenke deg å delta på intervjuet. Dersom du velger å takke ja, ber jeg om at du skriver under på samtykkeerklæringen og leverer denne til fengselsleder. Jeg vil deretter ta kontakt med fengselet for å gjøre en avtale om tidspunkt for intervjuet med deg.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med hilsen

Jorunn Molvær

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om studien og samtykker i å delta på intervju.

Signatur:.....

INTERVJUGUIDE - DOMFELTE

Jeg ønsker å studere hvorvidt innsatte i lukket fengsel gis mulighet for å innvirke på sin egen rehabiliteringsprosess – eventuelt i hvilken grad og på hvilken måte

Jeg ønsker å legge opp til semistrukturerte intervjuer med 10 domfelte. Det er enkelte data jeg ønsker å spørre de jeg intervjuer om for å kunne gjøre sammenligninger. I tillegg ønsker jeg å være åpen for innspill og innfallsvinkler fra den enkelte for å kunne få større bredde i materialet.

- 1 a: Hvor gammel er du?
- 1 b: Hvor lenge har du vært innsatt i x fengsel – og hvordan synes du det er å være her?
- 1 c: Ble du direkte innsatt i x fengsel – eller ble du overført hit fra et annet fengsel?
- 1 d: Kan du fortelle meg om hvordan situasjonen din var før du ble innsatt (bolig, arbeid, utdanning, økonomi, kontakt med familie og andre ting du selv mener er viktig å si noe om).

- 2 a: Har du fått en kontaktbetjent, har du kontakt med sosialavdelingen, helseavdelingen, skolen, NAV eller andre?
- 2 b: Har fengselet gjort en kartlegging av situasjonen din sammen med deg?

- 3 a: Hvordan ønsker du at situasjonen din skal være når du løslates?
- 3 b: Er det noe bestemt du ønsker å få til en forandring på mens du er her?

- 4 a: Er det noe av dette det blir arbeidet med nå?
(framtdsplan – bolig, arbeid, skole, økonomi, behandlingstilbud etc..)
- 4 c: Hvem hjelper deg med dette?
(Kontaktbetjent, sosialkonsulent, NAV, helseavdelingen, skolen, ansvarsgruppe etc.)

- 5 a: Hvordan opplever du den hjelpen du får i forhold til de planene du har for din egen framtid?
- 5 b: Hvordan opplever du at du blir hørt og får hjelp med det du selv ønsker å forandre på?
(Kan du gi et konkret eksempel)
- 5 c: Har du noen gang opplevd at de som skal hjelpe deg vil bestemme hva som er best for deg?
(Kan du gi et konkret eksempel)

- 5 d: Hvis du fikk mulighet for å fortelle de som arbeider i fengselet om hvordan de kan hjelpe deg på best mulig måte – hva ville du sagt til dem da?

- 6 a: Er det andre ting du har lyst til å si som vi ikke har snakket om?

Bekreftelse fra faglig veileder

Undertegnede er faglig veileder for Jorunn Molvær i hennes masteroppgave:

"Fengselsstraff: Tilbakeføringsgaranti – rehabilitering – og brukermedvirkning?

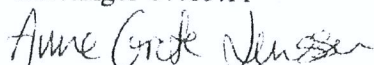
I hvilken grad og på hvilken måte deltar domfelte i planleggingen av sin egen framtid?"

Jeg har den nødvendige forskerkompetansen til å veilede mastergradsstudenter. Jeg er førsteamanuensis med en doktorgrad i sosialt arbeid. Jeg er ansatt ved Universitetet i Stavanger, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Institutt for sosialt arbeid og er faglig leder i HUSK-prosjektet (Høgskole- og universitetssosialkontor), som driver praksisforskning i sosialtjeneste og Nav.

Molværs prosjektbeskrivelse er spennende og vil kunne frembringe nyttig kunnskap. Forskningen vil bli gjennomført på en forsvarlig måte og domfelte og tilsatte vil ikke utsettes for personlige belastninger. Forskningsmetodiske og forskningsetiske spørsmål er godt ivarettatt. Forskningen er basert på informert samtykke til deltakelse. Planlegging og forarbeid er grundig gjennomtenkt og gjennomført. Prosjektet er sendt NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste), og er godkjent i brev av 01.09.11.

Veiledningen vil bli gjennomført ved jevnlige veiledningstimer som vil bygge på forhåndsinnsendt materiale. Materialet som blir gjenstand for veiledning vil være anonymisert.

Stavanger 07.09.11

Anne Grete Jenssen

Førsteamanuensis

Universitetet i Stavanger

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Institutt for sosialfag

E.post: anne.g.jenssen@uis.no

Tlf.: 51834234 / Mob.: 47285985

Harald Hårfages gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Anne Grete Jenssen
Institutt for sosialfag
Universitetet i Stavanger
Ullandhaug
4036 STAVANGER

Vår dato: 01.09.2011

Vår ref: 27614 / 3 / AH

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 14.07.2011. Meldingen gjelder prosjektet:

27614

Fengselsstraff: Tilbakeføringsgaranti - rehabilitering - og brukervedvirkning? I hvilken grad og på hvilken måte deltar domfelte i planleggingen av sin egen framtid?

*Behandlingsansvarlig
Daglig ansvarlig
Student*

*Universitetet i Stavanger, ved institusjonens øverste leder
Anne Grete Jenssen
Jorunn Molvær*

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2012, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Åsne Halskau

Kontaktperson: Åsne Halskau tlf: 55 58 89 26

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Jorunn Molvær, Bergåsvegen 11 A, 4016 STAVANGER

Prosjektets formål er å undersøke hvorvidt domfelte gis mulighet for å påvirke sin egen rehabiliteringsprosess - eventuelt i hvilken grad og på hvilken måte. Utvalget består av ca. 10 domsinnsatte i fengsel, og ca. 8 fengselsbetjenter. Det skal gjennomføres personlige intervju og gruppeintervju. Det legges til grunn at taushetsplikten ikke er til hinder for rekruttering og førstegangskontakt og at rekruttering og førstegangskontakt opprettes via fengselsledelsen.

Det vil gjennomføres personlige intervju med innsatte. Her vil det registreres opplysninger om de innsattes syn på hvorvidt de har mulighet til å innvirke på sin egen rehabiliteringsprosess. Det vil videre gjennomføres gruppeintervju med fengselsbetjenter. Her vil det registreres opplysninger om hvorvidt fengselsbetjentene opplever at de innsattes synspunkter på rehabilitering blir ivarettatt. Det vil opprettes en koblingsnøkkel som oppbevares separat fra resten av datamaterialet. Datamaterialet opplyses forøvrig å være indirekte personidentifiserbart. Datamaterialet og lydopptak lagres på privat PC. Ombudet legger til grunn at bruk av privat PC er i tråd med Universitetet i Stavanger sine rutiner for datasikkerhet.

Det vil bli registrert sensitive personopplysninger om at en person er dømt for en straffbar handling, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8, b).

Personvernombudet har mottatt informasjonsskriv og samtykkeerklæringer og finner dem tilfredstillende forutsatt at det i informasjonsskrivet til kontaktbetjentene minnes om at de har taushetsplikt under gruppeintervjuet og dermed ikke kan oppgi informasjon om enkeltinnsatte til forsker. Vi ber om at revidert informasjonsskriv ettersendes før intervjuene gjennomføres.

Personvernombudet finner at behandlingen kan hjemles i personopplysningsloven §§ 8 første alternativ og 9 a) (samtykke).

Masterstudenten oppgir at hun har søkt regiondirektøren i Kriminalomsorgen region sørvest om godkjenning for å gjennomføre prosjektet. Ombudet legger til grunn at regionsstyret godkjenner prosjektet. Forøvrig henviser ombudet til Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsfag og humaniora (NESH) som har utarbeidet etiske retningslinjer for forskning på innsatte <http://www.etikkom.no/no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Innsatte/>

Prosjektslutt er angitt til 30.06.2012. Senest ved prosjektslutt vil lydopptakene være slettet, og datamaterialet anonymisert. Ombudet minner om at et anonymt datamateriale kun består av opplysninger som ikke på noe vis kan identifisere enkeltpersoner, verken direkte gjennom navn eller personnummer, indirekte gjennom bakgrunnsvariabler, eller gjennom navneliste/koblingsnøkkel eller krypteringsformel.

Førsteamanuensis Anne Grete Jenssen, UiS
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for sosialfag
Anne.g.jenssen@uis.no

Jorunn Molvær

her

Deres ref:

Vår ref:

2005/01187-25/221

Dato:

19.09.2011

SØKNAD OM Å INTERVJUE DOMFELTE OG ANSATTE I FORBINDELSE MED FORSNINGSPROSJEKTET

Det vises til søknad fra Jorunn Molvær, mastergradsstudent i sosialfag ved UiS, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Institutt for sosialfag, hvor det bes om tillatelse til å intervju domfelte og ansatte i forbindelse med forskningsprosjektet "Fengselsstraff: Tilbakeføringsgaranti – rehabilitering – brukervedvirkning? I hvilken grad og på hvilken måte deltar domfelte i planleggingen av sin egen fremtid?"

Forskningsprosjektets formål er å undersøke hvorvidt domfelte i fengsel med høyt sikkerhetsnivå gis aktiv mulighet til å påvirke sin egen rehabiliteringsprosess og planlegging av egen framtid.

Det skal gjennomføres personlige intervjuer med 10 domfelte for å få et innblikk i deres synspunkter og erfaringer knyttet til rehabiliteringsprosessen. For å få kjennskap til hvordan kontaktbetjenter ser på brukervedvirkning og på hvilke muligheter – og eventuelle begrensninger de opplever når det gjelder egen yrkesutøvelse, skal det gjennomføres et fokusgruppeintervju med 8 kontaktbetjenter.

Søknaden tilfredsstiller kravene til forskning i kriminalomsorgen.

Kriminalomsorgen region sørvest gir mastergradsstudent Jorunn Molvær tillatelse til å gjennomføre forskningsprosjektet under den forutsetning at leder ved Åna fengsel vurderer prosjektet som praktisk gjennomførbart og sikkerhetsmessig forsvarlig.

Regiondirektøren gjør oppmerksom på at opplysninger forskeren er blitt gjort kjent med kan være underlagt taushetsplikt, jf forvaltningsloven § 13. Forskeren er underlagt taushetsplikt, jf forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelser av taushetsbestemmelsene er straffbart, jf Straffeloven § 121. Forskeren må undertegne en taushetserklæring som inneholder bestemmelsene overfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres.

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publisering. Innsamlet materiale som

innholder identifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak fra denne hovedregel må det godkjennes av Datatilsynet.

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsmål, kan pålages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI § 18, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til å verne for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og ansatte.

Lykke til med arbeidet!

Med hilsen

Agnes S. Inderhaug
assisterende regiondirektør

Björg Lindebø
rådgiver